

Prekarita jako reálná zkušenost sebezaměstnaných a mikropodniků

výzkumná zpráva

Prekarita jako reálná zkušenost sebezaměstnaných a mikropodniků

Výzkumná zpráva

Romana Marková Volejníčková Ph.D., prof. Ing. Mgr. Martin Lukeš, Ph.D.,
PhDr. Hana Maříková, Ph.D., doc. Ing. Jan Zouhar, Ph.D., Mgr. Markéta Švarcová,
Marko Orel, Ph.D., doc. Ing. Ondřej Dvouletý, Ph.D., MSc.

*Tento projekt je spolufinancován se státní podporou
Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA.*

Úvod	5
1 (Prekérní) Právo, daně, povinnosti a praxe podnikajících v různých oblastech	10
1.1 Franchising, rodinné podniky, platformy, coworking	10
1.2 Mikropodnikání a prekérní výdělečná činnost z pohledu práva	12
1.3 Sebezaměstnání a prekarita: daňové a odvodové aspekty	17
1.4 Sebezaměstnání a prekarita: mezinárodní srovnání a dobré praxe	21
1.4.1 Specifické sektory práce: zahraniční zkušenosti se zastřeným pracovněprávním vztahem a sektorové zaměstnávání	22
1.5 Shrnutí analýzy politik na podporu coworkingu	26
1.5.1 Coworking, prekarita mikropodnikajících a podpůrné politiky	30
2 Kvantitativní výzkum na reprezentativním souboru OSVČ a mikropodnikajících	31
2.1 Metodika kvantitativního výzkumu	32
2.1.1 Sběr dat	32
2.1.2 Zpracování dat a extrakce klíčových indikátorů	33
2.1.3 Statistická analýza	38
2.2 Determinanty prekarity mezi OSVČ a mikropodniky	41
2.3 Prekarita u nových firem	49
2.4 Coworking jako možné řešení prekarity OSVČ	53
3 Kvalitativní výzkum – zkušenosti a názory OSVČ bez zaměstnaných a mikropodnikajících	56
3.1 Metodika kvalitativních sond	58
3.1.1 Kvalitativní výzkum nízkopříjmových OSVČ a mikropodnikajících	59
3.2 Jak se mikropodnikající zajišťují na dobu vlastní nemoci/úrazu?	63
3.2.1 Legislativní zakotvení sociální ochrany (mikro)podnikajících v období nemoci a státní kompenzace v době pandemie	63
3.2.2 Volby strategií mikropodnikajících před pandemií a v době pandemie ohledně zabezpečení se na nemoc	64

3.2.3 Změna strategií zajištění se na dobu vlastní nemoci v důsledku pandemie covidu-19	69
3.3 Nízkopříjmové OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň a způsoby vyrovnání se s pandemickou krizí	70
3.3.1 Vliv sociální lokace na vybrané pivoty	71
3.4 Ne/informovanost a ne/důvěra ve stát	75
3.4.1 Nedostatečná informovanost	75
3.4.2 Nedůvěra ve stát	78
4 Závěry a doporučení vyplývající z kvantitativního a kvalitativního výzkumu OSVČ a mikropodnikajících	81
Příloha A	91
Seznam použité literatury	95

Úvod

Tato souhrnná zpráva je výsledkem tříletého výzkumu věnovaného prekérním podmínkám sebezaměstnaných osob a mikropodnikajících v České republice, na něž se výzkumná pozornost nejen u nás zatím zaměřuje zcela sporadicky. Nicméně podnikání těchto skupin vykazuje specifická rizika, která indikují prekaritu v podnikání¹ a mohou provázet jejich podnikání v různých etapách života nebo v různých životních situacích. Výzkumný projekt finančně podpořila Technologická agentura České republiky². Partnerskými organizacemi projektu jsou Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., a Vysoká škola ekonomická v Praze. Oba partneři se dlouhodobě věnují výzkumu podnikání v ČR, především pak zdůrazňují prekaritu, které podnikající čelí, a ukazují na určitá úskalí a rizika spojená s podnikáním, např. v kontextu životních situací, jako je rodičovská/mateřská nebo předdůchodový věk (viz např. Švarcová et al. 2020; Marková Volejníčková et al. 2019), nebo ve svém výzkumu reflektují rizika u nových a začínajících firem, případně se věnují specifickým rodinného, často malého podnikání (viz např. Lukeš et al. 2019; Hnilica et al. 2019)³. Tento projekt vznikl s cílem spojit naše dosavadní zjištění, která mnohdy vycházejí z jiných teoreticko-analytických pozic, využívají jinou metodologii výzkumu anebo se soustřeďují na jiné skupiny podnikajících v ČR, a obohatit tak vědecké prostředí o nová a komplexnější data v oblasti prekarity podnikání. Zároveň díky dlouhodobé spolupráci s orgány státní a veřejné správy, které mají ve své gesci rozvoj a podporu podnikání, nebo s profesními sdruženími a experty a expertkami na toto téma v rámci minulých projektů jsme mohli na tuto úspěšnou spolupráci navázat skrze několik workshopů. Na nich jsme představili i jasná a konkrétní doporučení směřující k podpoře podnikatelského prostředí v ČR. Diskuse kolem nich se stala základem pro doporučení, která jsou součástí této zprávy.

¹ Srov. projekt OSVČ jako prekérní práce. Dostupné na: www.soc.cas.cz/projekt/osvc-jako-prekerni-prace-aneb-zabranme-dalsimu-znevyhodneni-zen-na-trhu-prace

² Název projektu: Prekarita jako reálná zkušenost sebezaměstnaných a mikropodniků, reg. č. TL03000670.

³ Řešitelské týmy se podílely také na přípravě popularizačních výstupů, které obsahují i konkrétní doporučení k vyjmenovaným tématům směrem ke státní a veřejné správě, viz např. brožurka Jak zlepšit situaci podnikatelek? Dostupné na: http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/brozura_s_doporucenimi_pro_ovs_0.pdf

Projekt byl zahájen v dubnu 2020, tedy v době, kdy ČR zažila první vlnu pandemie covidu-19 (dále jen pandemie), která v mnoha směrech ovlivnila realizaci našich výzkumných aktivit, především kvůli omezení kontaktu mezi lidmi a uzavření regionů, ale také určila zaměření celého projektu. Již v první vlně bylo zřejmé, že vládní protipandemická opatření razantně postihnou podnikající osoby v ČR. Statiky ukázaly, že podnikající byli nejvíce ovlivněni snížením příjmů z podnikání (celkem 21 % sebezaměstnaných osob uvedlo značné snížení příjmů) (CVVM 2021). Podnikající tak nejvíce pociťovali ekonomické dopady (v podobě ukončení výdělečné činnosti, snížení příjmů, snížení objemu práce, snížení odpracovaných hodin) během pandemie, naopak zaměstnaní spíše deklarovali organizační nebo technické změny (jako je např. přechod na práci z domova, osvojení nových technologií) (CVVM 2021). S postupem času se ukázalo, že pandemie, a především pak vládní protipandemická opatření, dopadla různou měrou na různé obory podnikání. Velký propad zaznamenaly ty obory, které stojí na přímém kontaktu s klientelou, jako jsou služby, sociální práce, pohostinství apod. (Červenka, Kyselá 2023), jiné obory zasáhlo omezení cestovat a regulace dopravy, jako jsou cestovní ruch, stavebnictví, automobilový průmysl apod. (Řeháčková et al. 2021). Specifickým rysem pandemie byl dopad na povolání „v první linii“ v boji s pandemií, jako je vzdělávání anebo zdravotnictví. Již tato data naznačují určitý trend a tím jsou sociální a genderové dopady pandemie, zejména v sektorech a oborech, kde dlouhodobě početně převažují ženy (ČSÚ 2021a). Mimo jiné ženy byly výrazněji zasaženy pandemií také v důsledku zavření škol a školek⁴ (Donnell et al. 2021; OECD 2020; Özkazanç-Pan, Pullen 2020). Již před pandemií data indikovala, že ženy stráví péčí o děti a rodinu v průměru 4,51 hod. denně, muži pak 3,06 (Menzel, Miotto 2020). Zahraniční výzkumy (viz např. Alon et al. 2020) odhadují, že pandemie zvýšila pečující a rodinné závazky o cca 20 hod. týdně (tedy o 3 hod. denně). Je zřejmé, že vzhledem k genderově tradiční dělbě práce v českých domácnostech⁵ zvýšenou potřebu péče o děti a rodinu přejímaly během pandemie ženy (viz i Dudová, Křížková 2022). Tyto výzkumy a statistiky ukazují zásadní fakt, a sice že je nezbytné brát v potaz nejen podnikatelskou historii, ale důležité je zohlednit také rodinné, partnerské, ekonomické nebo genderové kontexty, ve kterých se člověk nachází, protože ovlivňují podnikatelské strategie (viz i Marková Volejníčková

⁴ Česká republika měla nejdéle zavřené školy v rámci celé Evropy (alespoň částečně byly zavřené 38 týdnů), což ovlivnilo ekonomickou aktivitu zejména žen, které o děti pečují (Dudová 2021b; OECD 2021b).

⁵ ČR je specifická vzhledem k přetrvávajícímu důrazu na tradiční rozdělení rolí mezi muži a ženami (CVVM 2020) a velkému důrazu na zajišťování neformální péče (nejen) o malé děti rodinou (převážně ženami) (Hašková 2011).

et al. 2019, 2023; Švarcová et al. 2020). V průběhu celého projektu, a především pak ve výzkumných aktivitách, jsme kladli důraz na kontextuální zakotvenost sebezaměstnaných osob a mikropodnikajících. Z tohoto hlediska jsou interpretována naše zjištění a doporučení, která jsou uvedena na konci této souhrnné výzkumné zprávy a která směřují k eliminaci prekarity u daných skupin podnikajících.

Než přejdeme k představení jednotlivých částí této zprávy, objasníme, jak definujeme a používáme termín prekarita, který je centrálním konceptem našeho projektu a v posledních letech je stále častěji spojován také s podnikáním. Koncept prekarity byl původně rozvíjen ve výzkumu pracujících v klasickém zaměstnání a byl definován jako nejistá, nestabilní, krátkodobá, finančně nízko ohodnocená práce s nízkou mírou sociální ochrany (Noack, Vosko 2011). Koncept prekarity je studován ve třech základních rovinách (viz i Švarcová et al. 2020): a) výzkum prekérních pracovních podmínek (viz Bourdieu 1998); b) prekarita jako sociodemografický znak určité skupiny (třídy) lidí, viz Standing (2011), který definoval tzv. prekariát a sleduje společné sociodemografické znaky osob, které pracují v prekérních podmínkách; c) výzkum prekarity jako tzv. ontologické zkušenosti (viz Butler 2004), kdy je prekarita nahlížena z hlediska vzájemného propojení mezi lidmi (nejen mezi zaměstnanými, zaměstnavateli, ale také v rámci rodiny, mezi blízkými osobami apod.). V tomto případě jsou sledovány vztahy a vazby mezi nimi, míra zranitelnosti nebo podpory, kterou tyto vztahy určují apod. Zkušenost podnikajících s prekaritou je tak zasazena i do rodinných, partnerských kontextů a je kladen důraz na to, jak se tyto kontexty vzájemně ovlivňují, posilují a určují výslednou individuální percepci a zkušenost podnikající osoby s prekaritou v podnikání (viz i Millar 2017). Poslední zmíněný přístup k výzkumu prekarity je nejbližší tomu, jak jsme nahlíželi zkušenosti podnikajících s prekaritou v podnikání, kdy jsme zohlednili i jejich osobní, rodinné anebo partnerské trajektorie při analýze jejich podnikatelských strategií. Definice prekarity jako ontologické zkušenosti byla dříve využívána spíše ve výzkumu prekarity u zaměstnanců a zaměstnankyň. Při využití takto definovaného konceptu prekarity ve výzkumu podnikajících je potřeba respektovat specifika podnikání a postavení podnikatelů a podnikatelek v daném společenském a kulturním kontextu. V případě výzkumu podnikajících v ČR je nutné se zaměřit např. na větší míru jejich ohrožení v případě nezaplacení za službu/výrobek a možnosti vymáhání plateb anebo na jejich přístup k čerpání dávek, jako je tzv. nemocenská nebo peněžitá podpora v mateřství, které stojí na dobrovolné platbě podnikajících, jejich výše je nižší než u zaměstnaných a mají jiná pravidla přidělení (viz Švarcová et al. 2020). Teoreticko-analytický přístup, který tato

specifika respektuje a který jsme využili ve výzkumu také my, nabízí autorský tým Vosko a Zukewich (2006). Ti vymezují čtyři znaky prekarity v podnikání: a) regulace ochrany a přístup podnikajících k sociálním a zdravotním benefitům; b) ne/jistota práce, tj. doba trvání podnikání, která je indikátorem udržení podnikání ve specifickém legislativním nastavení, ekonomických aj. podmínkách; patří sem také bariéry a rizika při vstupu do podnikání; c) kontrola nad vlastní pracovní situací – objem práce, pracovní doba apod.; d) adekvátní příjem z podnikání. Pokud podnikání obsahuje jeden nebo více aspektů, je považováno za prekérní. Ve výzkumech jsme se soustředili na to, zdali podnikání vykazuje jeden nebo více znaků prekarity, kteří podnikající jsou prekaritou nejvíce ohroženi, a v souvislosti s pandemií, jsme se zaměřili i na to, který z aspektů prekarity pandemie nejvíce prohloubila. Díky tomu, že jsme zohlednili také rodinný nebo partnerský kontext podnikajících, můžeme ukázat, jak je prekarita posílena mj. rodinným, partnerským aj. kontextem.

První kapitola této výzkumné zprávy je věnována sumarizaci čtyř expertních studií, kterou připravili externí expertky a experti. První studií je právní analýza těchto typů podnikání, které mohou nabývat prekérních forem, specificky se jedná o oblasti franchisingu, rodinného podnikání a platformové ekonomiky. Autorka analýzy upozorňuje například na význam seberegulace v oblasti franchisingu, genderově stereotypní zobrazování rodinného podnikání a nutnost regulace právního prostředí vztahujícího se na pracující pro platformy. Druhá analýza reaguje na absenci uceleného zdroje informací pro podnikající, který shrnuje práva a povinnosti ve vztahu k daním a jednotlivým formám podnikání. V třetí analýze se tatáž autorka zaměřuje na zahraniční dobré praxe mající za cíl eliminovat prekérní pozici podnikajících pro platformy nebo v zastřených pracovně-právních vztazích a specificky zohledňuje situaci prekarizovaných podnikajících v období pandemie covidu-19. Poslední analýza představuje podnikání v rámci coworkingových center jakožto možnou alternativu k eliminaci prekarizačních faktorů pro specifické skupiny podnikajících a doplňuje ji mimo jiné o doporučení, jak v českém prostředí rozšířit přístupnost těchto center pro širší spektrum podnikajících osob.

Druhá kapitola obsahuje zásadní zjištění ze tří kvantitativních reprezentativních šetření zaměřených na a) OSVČ a mikropodnikající, b) nové a začínající firmy, c) uživatele a uživatelky coworkingových center (dále jen cowork). Součástí kapitoly je také analýza fokusní skupiny s uživateli a uživatelkami coworkingových center. Všechna výzkumná šetření jednoznačně ukazují, že mezi

živnostníky a živnostnicemi a mikropodnikajícími existují výrazné rozdíly v prekaritě, zejména pokud jde o pohlaví, vzdělání a odvětví.

Třetí kapitola je věnována zjištění ze dvou kvalitativních sond, přičemž jedna se zaměřila na mikropodnikající (kteří mají do 10 zaměstnaných) a druhá na nízkopříjmové sebezaměstnané osoby. V této kapitole jsou dvě podkapitoly, které diskutují vybraná témata v rámci každé kvalitativní sondy. U mikropodnikajících diskutujeme možnosti zajištění se na dobu vlastní nemoci, kdy toto téma v době pandemie nabylo na významu a představuje důležitou dimenzi prekarity podnikajících osob. Uplatněná perspektiva sociální lokace u tohoto tématu umožňuje identifikovat, jak jsou na průsečíku charakteristik, jako je genderová identita, pečující/živitelské povinnosti anebo socioekonomický status, realizována rozhodování o vybraných strategiích a konkrétních nástrojích zajištění se na dobu vlastní nemoci. Zároveň diskutujeme limity a rizika vybraných strategií, jak se mikropodnikající zajišťují na dobu vlastní nemoci, a především zdůrazňujeme rizika zastupitelnosti mikropodnikatele nebo mikropodnikatelky svými zaměstnanci a zaměstnankyněmi v době jejich nemoci. Ta je především u mikropodniků kvůli nejasné organizační struktuře, často chybějícím pravidlům ohledně zástupů anebo vysoké specializaci mikropodnikajícího i jeho zaměstnaných velmi problematická. U nízkopříjmových sebezaměstnaných osob se zaměřujeme na to, jak pandemie ovlivnila jejich podnikání a jak se jim i přes nízké a fluktuující příjmy (i před pandemií) podařilo podnikání udržet. Využíváme zde koncept pivotingu, který odkazuje k analýze strategií, kterými podnikající čelí rizikům v době krize (např. v době pandemie). Ukazujeme tak, že k udržení podnikání byla mimo finanční a ekonomické zdroje podnikajících důležitá také podpora rodiny a partnera nebo partnerky. A také ukazujeme, že často díky dlouhodobé zkušenosti s fluktuací příjmů z podnikání mají tito podnikající vytvořené strategie (pivoty), které v době krize aktivizují.

Výzkumná zjištění z kvantitativního a kvantitativního výzkumu se stala základem pro poslední, čtvrtou kapitolu, která nabízí doporučení k eliminaci prekarity u různých skupin podnikajících (mikropodnikajících, nízkopříjmové sebezaměstnané osoby, podnikající aktivně využívající coworkingová centra apod.). Doporučení byla formulovaná i s ohledem na diskuse, které probíhaly v rámci workshopů se zástupci a zástupkyněmi veřejné a státní správy, profesními sdruženími a dalšími experty a expertkami. Tato kapitola je strukturována tak, že nejprve nabídne obecné doporučení směřující k eliminaci prekarity v podnikání a následně nabídne konkrétní doporučení vztažená k oblastem, které výzkumné aktivity ukázaly jako zásadní, tj. kde se nejvíce projevuje podnikání jako prekérní typ práce.

1 (Prekérní) Právo, daně, povinnosti a praxe podnikajících v různých oblastech

1.1 Franchising, rodinné podniky, platformy, coworking

Tato kapitola shrnuje zásadní informace ze čtyř expertních analýz, které se věnují různým tématům z rozdílných analyticko-teoretických pozic. Tři odborné analýzy upozorňují na oblasti a roviny, kde může podnikání u sebezaměstnaných osob i mikropodniků nabývat různých aspektů prekérní práce. Čtvrtá expertní analýza se zabývá oblastí coworkingu jakožto potenciálním nástrojem ve smyslu místa realizace podnikání vedoucím k případné eliminaci specifických prekérních aspektů podnikání. Oblasti expertních studií byly zvoleny na základě identifikace specifických oblastí a témat, které se v předchozích výzkumech⁶ ukázaly jako nejvíce neprobádané a zasloužily si tak hlubší zkoumání.

Právní analýza byla zařazena z důvodu návaznosti na předchozí studium mezer v českém legislativním systému⁷, které nepočítají se specifickými situacemi podnikání realizovaného ženami. V rámci tohoto projektu byla pozornost zaměřena na tyto konkrétní oblasti podnikání – franchising, rodinné podnikání a platformová ekonomika. Autorka v ní ukazuje, jak jsou v právní úpravě, ale také v prezentaci těchto typů podnikání směrem k veřejnosti přítomny nejen genderové stereotypy, ale také prekarizační procesy, např. v kontextu právní úpravy vztahu franchisor–franchisant.

⁶ <http://osvc.soc.cas.cz/vystupy>

⁷ http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/v_kvelbu_i_na_statku_def.pdf

Zaměření bylo voleno s ohledem na aktuálnost a poměrnou četnost podnikání v těchto oblastech a na předpokládaný nárůst podnikání v těchto oblastech do budoucna. Původním záměrem projektu bylo se těmito oblastem hlouběji věnovat i v rámci dalších aktivit projektu – tj. kvantitativního i kvalitativního šetření –, avšak vzhledem k propuknutí pandemie covidu-19 v období začátku projektu byl zohledněn zásadní vliv této nenadálé situace na podnikající a další šetření bylo realizováno s přihlédnutím k této situaci, a tudíž s jakýmsi opomenutím specifického zaměření dalších šetření na zmiňované oblasti.

Druhá expertní analýza rovněž reagovala na definovanou potřebu podnikajících disponovat souborným přehledem informací o formách podnikání, především v době jejich zakládání. Z předchozích výzkumů⁸ víme, že podnikající se o formě podnikání mnohdy rozhodují bez hlubšího porozumění možnostem, které v tomto kontextu mohou volit. Cílem této studie bylo vytvořit nástroj, který by souhrnně poskytoval relevantní informace o nejčastějších formách podnikání, povinnostech z nich plynoucích a usnadnil tak rozhodování především začínajícím podnikajícím.

Třetí expertní analýza navazovala na potřebu hlubšího porozumění fenoménu zkoumanému v právní analýze – platformové ekonomice – a v České republice rovněž poměrně rozšířenému fenoménu zastřenému zaměstnávání, tzv. švarcsystému. Autorka se zaměřovala na zkušenosti s existujícími regulatorními mechanismy z pohledu zahraničních praxí v těchto oblastech. Vzhledem ke zmiňovanému vlivu pandemie covidu-19 na podnikající se autorka rovněž v této analýze věnovala nově vzniklé a již existující podpoře pro podnikající v tomto specifickém období.

V neposlední řadě byla realizována kvantitativní sonda k problematice coworkingu, která mapovala možnosti jeho využití pro prekarizované sebezaměstnané pracovníky a pracovnice i mikropodnikající.

Tato kapitola shrnuje závěry autorek a autora těchto čtyř analýz⁹ a poskytuje tak stručnou, ale ucelenou představu o aktuálních fenoménech podnikání, které může v různých kontextech nabývat překérních forem, a rovněž navrhuje doporučení k jejich možné eliminaci.

⁸ http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/svarcova_markova_volejnickova_krizkova_-_podnikatelky_0.pdf

⁹ Celé analýzy k dispozici zde: <http://prekarita.soc.cas.cz/vystupy>

1.2 Mikropodnikání a prekérní výdělečná činnost z pohledu práva¹⁰

Šárka Homfray

Hlavním záměrem studie je v rámci právní úpravy i aplikační praxe identifikovat možné instituty a faktory bránící účinnému dosahování rovnosti žen a mužů v těchto odvětvích. Pohled analýzy je nicméně širší než ryze legislativní. Studie se zaměřuje i na postoj politické reprezentace a orgánů veřejné a státní správy ke zkoumaným oblastem – franchising, rodinné podnikání a platformová ekonomika –, jak je těmito podnikatelům a podnikatelkám deklarována a skutečně poskytována podpora a jaké jsou formy této podpory. Expertní studie dále zahrnuje informace, jakým způsobem a na jakém právním podkladu probíhá seberegulace podnikajících v daných oblastech podnikání sebezaměstnaných, a to i na nadnárodní (evropské) úrovni. V prostředí kusé právní úpravy je právě seberegulace podstatná pro nastavení podmínek a praktické fungování v těchto oborech.

Autorka zaměření studie vymezuje takto:

- ▶ **Rodinné podnikání** je považováno za podnikání v rámci rodinné obchodní korporace či rodinné živnosti, na kterém se majetkem, prací či funkčním zařazením podílejí členové/členky rodiny.
- ▶ **Franchisové podnikání** je charakterizováno následovně: malý podnikatel/podnikatelka (franchisant/franchisantka) převezme již vyvinutý podnikatelský koncept od franchisora/franchisorky. Franchisant/franchisantka je samostatný podnikatel /podnikatelka, tedy podniká svými vlastními prostředky a na své vlastní riziko a odpovědnost. Vzájemným smluvním vztahem s franchisorem nebo franchisorkou je ale jeho/její činnost značně regulována.
- ▶ V rámci **platformové ekonomiky** je analýza zaměřena na poskytování pracovní síly a výkon výdělečné činnosti prostřednictvím platformy a postavení takového platformového pracovníka/ pracovnice.

¹⁰ http://prekarita.soc.cas.cz/sites/prekarita.soc.cas.cz/files/homfray_mikropodnikani_a_prekerni_vydelecna_cinnost_analyza_1_0.pdf

Základní metodou je rozbor právních předpisů různé úrovně (právní síly), a to za použití více výkladových metod. Zkoumány jsou i právní texty nelegislativní povahy, jako jsou smlouvy a smluvní vzory, všeobecné obchodní podmínky nebo statuty, etické kodexy apod. podnikatelských asociací. S ohledem na silný seberegulační aspekt¹¹ franchisingu, na význam veřejné podpory rodinného podnikání a na určování povahy sdílené ekonomiky jejími nejsilnějšími aktéry/aktérkami bylo nutné analyzovat i řadu dalších materiálů, kterými jsou zejména webové stránky, koncepční a edukační materiály a veřejné a politické deklaráce.

V rámci analýzy rodinného podnikání bylo zjištěno, že rodina je v právní úpravě i aplikační praxi chápána poměrně úzce, často nezahrnuje méně formální párové soužití. Práce vykonávaná přímo pro rodinu ve smyslu péče o rodinné členy/členky a domácnost, která je obvykle realizována ženami a má dopad jednak na možnost aktivně se zapojit do samotného podnikání, jednak na právní, finanční a sociálně-právní postavení spolupracující osoby, není v právní úpravě nijak zohledněna. Obecně lze hovořit o tom, že prezentace a podpora rodinného podnikání je genderově stereotypní, necitlivá, až diskriminující.

S ohledem na tato zjištění byla navržena tato **doporučení**:

- ▶ Ministerstvu spravedlnosti lze doporučit zvážit novelizaci občanského zákoníku a doplnění definice rodiny pro účely rodinného závodu o registrovaná partnerství, co se týče Ministerstva průmyslu a obchodu (dále MPO), mělo by být navrženo vládě, aby upravila vládní definici rodinného podnikání nesezdané páry. I přes absenci formálního svazku lze například pro prokazování rodinného charakteru takového páru využít instituty známé z jiných právních předpisů, např. osoby sdílející společnou domácnost apod.
- ▶ V rámci registrací rodinného podnikání Asociace malých a středních podniků ČR (AMSP ČR) na svých internetových stránkách vyžaduje splnění dalších podmínek, které jdou nad rámec vládní definice rodinného podnikání, např. přihlášení se k etickému kodexu nebo minimální výše pracovních úvazků. Doporučujeme vyjasnit nad veškerou pochybnost, zda takové dodatečné podmínky v tomto procesu mohou, či nemohou být ukládány.

¹¹ V rámci České asociace franchisingu (ČAF), www.czech-franchise.cz.

- ▶ O rodinném podnikání nejsou sbírána žádná relevantní data, a to ani v rámci vydávání oprávnění k podnikatelské činnosti (např. podle živnostenského zákona). V rámci registrace rodinných podniků se sice prokazuje splnění příslušných podmínek, ale není zřejmé, zda je se získanými údaji dále nějak nakládáno, jsou vyhodnocovány apod. Gesčnímu ministerstvu, kterým je MPO, lze doporučit zejména začít taková data sbírat, sledovat a vyhodnocovat. V rámci statistik a vyhodnocení by bylo vhodné identifikovat účast žen na rodinném podnikání – kolik žen je v něm hlavními podnikajícími osobami, kolik žen se na rodinném podnikání podílí pomocí či jako spolupracující osoby, jaký podíl podnikatelek žádá o podpory a záruky.

- ▶ Prezentace rodinného podnikání a jeho podpory je silně genderově stereotypní. Týká se to jak popisu a zobrazování tohoto typu podnikání, např. na různých webových stránkách, v tiskových zprávách, metodických a popularizačních materiálech, tak i některých aktivit na jeho podporu (soutěže, ocenění apod.) od MPO, AMSP ČR, Národní rozvojové banky (NRB). Případným dalším subjektům doporučujeme důsledně se zaměřit na odstranění genderově stereotypní, až diskriminující prezentace vyvolávající dojem, že všechny úspěšné rodinné podniky byly založeny a vedeny muži, že pouze muži usilují o jejich další rozvoj, inovace, expanze, že v rodinách nástupnictví přechází automaticky na syny atd. Týká se to i vizuální podoby příslušných dokumentů, prezentací a materiálů včetně použitého jazyka (např. generického maskulina).

- ▶ MPO jako gesční resort průběžně deklaruje úsilí o podporu rodinného podnikání, která se však reálně uskutečňuje prostřednictvím pouhých několika nástrojů, zejména programů NRB, záruk za úvěry apod. Tato podpora směřuje především dvěma směry, a to k expanzi úspěšných rodinných podniků a k zajištění jejich generační obměny a nástupnictví. Bylo by vhodné rozšířit finanční nástroje pro podporu rodinného podnikání nejen na úspěšné rozvíjející se podniky, ale i na podniky, jimž se nedaří, na rodinné startupy, inovativní rodinné podnikání apod. Dále můžeme v souladu se zjištěními této i ostatních souvisejících analýz doporučit podporu rodinného podnikání formou poradenství, právní a obdobné pomoci. Doporučení směřuje k MPO, ale i Ministerstvu zemědělství s ohledem na rodinné podnikání v zemědělství, dále k NRB, krajům a dalším subjektům, které se podpoře podnikání věnují.

Dalším tématem analýzy je franchising. Pokud je franchisový koncept kvalitně nastavený, má potenciál eliminovat řadu prekarizačních faktorů, příliš striktně nastavené podmínky naopak mohou franchisanta nebo franchisantku nepřiměřeně omezovat. Z hlediska hodnocení kvality regulace franchisingu lze pozitivně hodnotit desítky let trvající seberegulaci (ČAF), která ale není povinná a zohledňuje případné genderové hledisko. Je tedy nutné věnovat pozornost zejména neseberegulovaným franchisovým konceptům.

S ohledem na tato zjištění byla navržena tato **doporučení**:

- ▶ ČAF je financována v zásadě výhradně z členských příspěvků sdružených organizací. Pokud by byl zájem o využití jejich postavení např. pro sběr dat a informací, je možné podpořit takové aktivity, např. v rámci některého z operačních programů nebo jinou obdobnou formou. Informace a data by mohly být využitelné MPO pro další konkretizaci podpory malého podnikání. Pro ČAF samotnou navrhuje v rámci dalšího rozvíjení jejího seberegulačního charakteru v případě zájmu zabývat se těmito tématy:
 - Analýza možností jednotného postupu celého franchisového konceptu v případě nepředvídatelných situací typu pandemie, ale i událostí lokálnějšího charakteru, např. povodní, případně včlenění do etického kodexu či jiného dokumentu.
 - Zajištění právního, daňového a poplatkového školení nebo poradenství pro uchazeče o franchisanství a nové franchisory a franchisantky.
- ▶ Sledování genderového aspektu franchisového podnikání včetně sběru dat, nejen co se týče žen franchisorek, ale i franchisantek, zaměření na situace spojené s franchisou jako rodinným podnikem, specifické problémy a potřeby žen v podnikání a možnosti jejich řešení, speciální network pro ženy ve franchisách atd.

Oblast platformové ekonomiky se od obou předchozích oblastí liší svou novostí a nedostatkem právní regulace. Digitální platformy brání postavení zaměstnavatele/zaměstnavatelky, platformoví pracovníci a pracovnice se tak ocitají v nejasném postavení, které se často nachází na hranici mezi závislou prací a samostatnou výdělečnou činností. Nedostatečná regulace a vyhýbání se jí mají za následek absenci základních pravidel a garancí pro platformové pracovníky a pracovnice, zejména z hlediska práv a sociálního zabezpečení. S ohledem na genderovou analýzu lze pozorovat tendenci k genderově stereotypní agregaci pracovníků a pracovnic v jednotlivých činnostech, např. ženy dominují v odvětví péče a muži naopak v odvětvích, jako je doprava nebo technické služby.

V této oblasti na rozdíl od dvou předchozích není v zásadě možné opřít se o zkušenosti s dosavadní úpravou, neboť hlavní problém je její nedostatek. Z tohoto důvodu **doporučujeme zejména tyto kroky:**

- ▶ Zahájit přípravu právní úpravy, která by zohledňovala existenci platformových pracovníků a pracovníc a využívala zahraniční přístupy, dobré praxe a návrhy české právní teorie, tedy např. cestu třetího modelu výdělečné činnosti. Gestorem této úpravy by bylo pravděpodobně MPSV ve spolupráci s MPO nebo MSp. Jelikož by se jednalo o podstatnou koncepční změnu v právní úpravě výdělečné činnosti, navrhujeme alespoň zahájit analýzu tohoto problému v nejbližší možné době.
- ▶ Sběr dat a údajů o digitálních platformách a povaze jejich činnosti, a to jak v případě více právně regulovaných aktivit (taxi služba), tak v případě aktivit méně regulovaných či vůbec specificky neupravovaných (služby pro domácnost). Toto doporučení směřuje jednak k MPO jako gestorovi podnikání, jednak k resortům, do jejichž činnosti konkrétní oblasti spadají (např. Ministerstvo dopravy v případě taxi služby).
- ▶ Pro Státní úřad inspekce práce (dále jen SÚIP) a resortní inspekční a kontrolní orgány lze v návaznosti na údaje uvedené v předchozím doporučení navrhnout zaměřit se při kontrolních aktivitách v těchto oblastech na nelegální zaměstnávání nebo výdělečnou činnost bez příslušného oprávnění.
- ▶ Informační, vzdělávací a poradenské aktivity pro platformové pracovníky a pracovníce zaměřené na právní, daňové a podobné povinnosti. Zde se jeví jako možnost vyhlášení projektových výzev z příslušných operačních programů, případně rozšíření činnosti některých úřadů státní správy (např. úřadů práce).
- ▶ Podpora (alespoň v podobě informací poskytovaných orgány státní správy) sdružování platformových pracovníků a pracovníc za účelem zlepšení jejich informovanosti o podmínkách v konkrétní činnosti a platformové práci obecně a zlepšení jejich vyjednávací pozice.
- ▶ Sledování vývoje problematiky služeb informační společnosti, zejména vývoje obsahu tohoto pojmu v rámci judikatury Soudního dvora EU, případně jiných členských států.

1.3 Sebezaměstnání a prekarita: daňové a odvodové aspekty¹²

Alžběta Mangarella

Analýza shrnuje možná rizika a výhody různých typů podnikání (OSVČ jako právnická/fyzická osoba, založení a.s. nebo s.r.o.), které ovlivňují jak samotný začátek podnikání, tak i jeho realizaci. Tyto typy podnikání analyzuje autorka v závislosti na životních situacích, jako je rodičovství nebo partnerství/manželství, a poukazuje na možná rizika a výhody.

Za použití metodologie expertních rozhovorů a analýzy českých právních dokumentů zhodnotila autorka této studie rizika prekarity plynoucí z některých aspektů daňového a odvodového systému, zaměřila se na samozaměstnané osoby obecně a na specificky ohrožené kategorie, jako jsou například ženy v reprodukčním věku.

Sebezaměstnané osoby čelí individuální odpovědnosti za své odvodové a daňové povinnosti. Avšak nízkopříjmové skupiny podnikajících nedisponují dostatkem finančních prostředků na účetní a daňové poradenství nezbytné k navigaci složitými právními předpisy. Další problémy identifikované v této studii představují zejména střednědobé a dlouhodobé dopady snižování daňového základu a s tím související nízké odvody na zdravotní a sociální pojištění. Spolu s neúčastí na nepovinném nemocenském pojištění může mít toto racionální snižování průběžných nákladů a daňové povinnosti velmi negativní následky na úroveň sociálního zabezpečení samozaměstnaných osob v situaci, kdy se v budoucnu naplní některé ze životních rizik, například pracovní neschopnost, mateřství, ošetřování člena rodiny nebo starobní důchod. Je zásadní, aby si začínající OSVČ uvědomily, že nízký daňový základ dnes znamená nízkou sociální ochranu zítra, a dobře svoje rozhodnutí uvážily. Nezbytným podkladem k těmto úvahám je přístup ke kompletním, aktuálním a uživatelsky přehledným informacím.

Dalším identifikovaným faktorem prekarity je práce prostřednictvím digitálních platforem, především pak oblast daňových povinností platformových pracovníků/pracovnic. Na tento fenomén se analýza zaměřuje také z důvodu toho,

¹² http://prekarita.soc.cas.cz/sites/prekarita.soc.cas.cz/files/mangarella_sebezamestnani_a_prekarita_dane_analyza_2_0.pdf

že se jedná o málo prozkoumaný segment českého pracovního trhu navzdory jeho aktuálnímu i nadále očekávanému nárůstu. Daňové povinnosti platformových pracovníků/pracovnic mohou být obzvláště složité, zejména pokud má platforma zahraniční sídlo. S ohledem na typ služeb typicky s nízkou kvalifikací a s nízkým ohodnocením, jež platformy zprostředkovávají, je otázka daňových povinností platformových pracovníků/pracovnic také otázkou přístupu k informacím (mimo jiné i v kontextu zahraničního sídla firmy, a tudíž absence možné komunikace se zřízovatelem/zřízovatelkou platformy) a finanční náročnosti daňového poradenství.

Přístup k uceleným informacím o složitém českém daňovém systému je nezbytnou podmínkou k tomu, aby sebezaměstnané osoby v rámci různých socioekonomických kategorií mohly svou činnost reálně založit, udržovat ji a rozvíjet.

Systémová nedostupnost těchto informací je styčným bodem této studie, který je obsažen i ve strukturaci následujících **doporučení**:

- **Zvýšit povědomí o dopadech snižování daňové a odvodové povinnosti na pozdější úroveň sociálního zabezpečení.** Mezi hlavní úskalí samostatně výdělečné činnosti patří rozpor mezi daňovou optimalizací a úrovní sociálního zabezpečení. Výdajové paušály a jiné operace snižující daňový základ jsou sice důležitou součástí finančních kompetencí sebezaměstnaných, ale je nutné také znát jejich dopady nad rámec daně z příjmů a daleko za horizont daného zdaňovacího období. Tyto dopady často nejsou sebezaměstnaným osobám dobře známé a jejich prekarizující vliv je podceňován. Dopady nízkého daňového základu společně s nepovinným nemocenským pojištěním tvoří velkou část problémů nízkého sociálního zabezpečení OSVČ. Bylo by tedy přínosné zvýšit povědomí o daňové povinnosti OSVČ a o vlivu ne/povinných záloh na různé životní situace (vlastní nemoc, péče o děti, odchod do penze apod.). Tento problém se týká mimo jiné migrantů/migrantek, ale ani plynně česky mluvící OSVČ se při řešení složitých otázek často neobejdou bez pomoci účetního/daňového poradce nebo poradkyně.

V rámci snižování průběžných nákladů se OSVČ také mohou rozhodnout neúčastnit se nepovinného nemocenského pojištění. Dopady tohoto rozhodnutí na absenci nároku na peněžitou pomoc v mateřství, nemocenské, otcovskou a dlouhodobé ošetřovné však nejsou vždy sebezaměstnaným osobám dostatečně známy a je potřeba zvážit, zda se pojištění účastnit, v jaké výši, případně jaké existují komerční alternativy.

- ▶ **Zvýšit povědomí o daňové povinnosti nad rámec daně z příjmů, zejména u platformem.** S rozvojem platformové ekonomiky se jednotlivci ve službách s nízkou kvalifikací a s nízkými příjmy (často nevědomky) účastní mezinárodních transakcí a o tom je potřeba veřejnost vzdělávat. Rozvoj platformové ekonomiky však, zdá se, zastihuje nepřipravené i aktéry/aktérky z odborné veřejnosti a z institucí trhu práce. Jen velmi málo kvantitativních a kvalitativních studií pokrývá tento narůstající segment trhu práce, chybí i zájem českých odborových organizací o tuto problematiku (Mangarella 2021). Bylo by tedy vhodné zvýšit povědomí o fenoménu platformového zaměstnání nejen u samotných OSVČ, ale také u vědecké obce, která by mohla v důsledku sběru a analýzy dat výrazně přispět k lepšímu poznání problematiky digitálních platform a jejich prekarizujících aspektů.

- ▶ **Dostupné poradenství pro sebezaměstnané s omezenými finančními prostředky.** Nejrealističtějšími aktéry pro zvyšování povědomí sebezaměstnaných o jejich odvodových a daňových povinnostech se zdají být ministerstva (dále MPO, MF, MPSV), která s podporou z fondů EU (např. z Operačního programu Zaměstnanost) mohou motivovat již existující subjekty vykazující expertní znalosti v daňové oblasti, jako jsou Komora daňových poradců ČR (dále KDP ČR), odborové svazy, Asociace malých a středních podniků (dále AMSP) apod., ke zprostředkování poradenství sebezaměstnaným osobám s omezenými finančními prostředky. Jednou z možností je kopírovat pro bono (bezplatné) aktivity České advokátní komory (ČAK, 2018) v oblasti právního poradenství a rozvíjet podobnou iniciativu v oblasti poradenství daňového. Pokud fyzická osoba splní podmínky nemajetnosti, může jí být na základě podání žádosti a v některých případech zaplacení poplatku ve výši 100 Kč přidělen právník na orientační poradu v délce nejméně 30 minut a nejvýš 120 minut ročně (podle §18a zákona o advokacii). Kromě orientační právní rady poskytuje ČAK také pro bono právnícké služby podle §18c ve větším rozsahu pro fyzické i právnícké osoby v případě, že to majetkové poměry odůvodňují. Pokud by se podařilo podobné postupy ukotvit v KDP ČR, bylo by to velmi prospěšné pro rostoucí populaci sebezaměstnaných, kteří jsou ohroženi prekaritou na měnícím se trhu práce. Není to sice systém bezchybný (je uváděn například problém ručení za poskytnuté rady), ale v kontextu absence jakéhokoliv systému bezplatného daňového poradenství by to byl jistě dobrý začátek.

- ▶ **Přehlednější digitální komunikace.** V obecnější rovině existuje jistě prostor pro výrazné zlepšení v digitální komunikaci orgánů státní správy. Například první návštěva živnostníka/živnostnice na živnostenském úřadě by mohla být příležitostí k předání informační brožury či k odkázání na webový portál, kde by byly jednoduše, graficky a uživatelsky přehledně prezentovány základní daňové a odvodové povinnosti začínajících podnikatelů a podnikatelek. Portál Businessinfo.cz, zaštiťovaný agenturou CzechTrade, nabízí mimo jiné možnost položit on-line dotaz o podnikání v ČR a EU, zároveň jsou zde rozsáhlé informace o podnikání v ČR v anglickém jazyce. Tento portál není sice specificky zaměřený na začínající živnostníky a živnostnice a nenalezneme zde tedy grafické uživatelské rozhraní vysvětlující krok za krokem základní daňové a odvodové povinnosti v ČR, ale přesto se jedná o dobrou praxi, kterou by bylo možné rozšířit a uvést do povědomí začínajících sebezaměstnaných, například při registraci na živnostenském úřadě.

- ▶ **Jednodušší administrativní povinnosti OSVČ.** Pro OSVČ zejména v nízkokvalifikovaných oborech a v nízkopříjmových skupinách je otázka přístupu k informacím ústřední z toho důvodu, že je bez něj de facto nemožné se ve složitém daňovém systému orientovat. O tom, že existuje prostor pro zlepšení legislativního rámce a snížení administrativního břemene OSVČ, svědčí i letošní zavedení paušální daně, která zahrnuje v jednom poplatku daň z příjmů, zdravotní i sociální pojištění a ruší povinnost podávat daňové přiznání a pojistné přehledy. Jednou z hlavních motivací pro tuto novelu bylo podle slov finanční správy snížení administrativní náročnosti a omezení nejistoty poplatníka/poplatnice. Novela tedy jasně reflektuje, že složitost systému je problematická a že existuje poptávka po zjednodušení. Tyto ambice však zůstaly z velké části nenaplněny, jelikož se paušální režim vyplatí až OSVČ s vyšším příjmem a při neuplatňování dalších slev. Osobám s nízkými příjmy, tj. kategoriím nejvíce ohroženým prekaritou, nenabídne tato novela žádné východisko. Je proto namístě formulovat doporučení, aby snaha o zjednodušení administrativních povinností OSVČ pokračovala. Ne však formou daňové optimalizace pro středněpříjmové OSVČ, jako je tomu nyní, ale se zaměřením na ohrožené skupiny sebezaměstnaných, pro které může přehlednější administrativa znamenat krok od prekarity směrem k větší finanční jistotě a pevnějšímu ukotvení na trhu práce.

1.4 Sebezaměstnání a prekarita: mezinárodní srovnání a dobré praxe¹³

Alžběta Mangarella

První část analýzy byla věnována švarcsystému a zahraničním zkušenostem se zastřeným pracovněprávním vztahem a platformovému zaměstnání jako specifickému sektoru trhu práce, jenž přebírá a zesiluje existující rizika prekarity ohrožených skupin pracovníků a pracovníc v nízkokvalifikovaných oborech. Druhá část analýzy se zaměřila na aktuální dopady hospodářské krize vyvolané pandemií covidu-19. I v této části se ukázalo jako zřejmé, že pandemie posílila existující nerovnosti na trhu práce a posunula do popředí již existující problémy nestability příjmů a nízké úrovně sociálního zabezpečení sebezaměstnaných osob v konkrétních kategoriích a v určitých životních situacích (např. absence nároku na ošetřovné pro děti pro OSVČ účastné na nemocenském připojištění). Tato studie se soustředila zejména na dopady pandemie na osoby, které pečují o člena či členku rodiny, a na inspiraci slovenským nastavením nároku na ošetřovné pro OSVČ. Stejně jako u analýzy zaměřené na daňové a odvodové povinnosti sebezaměstnaných (Mangarella 2021), i zde se jeví jako centrální problém jdoucí napříč analyzovanými tématy přístup k informacím. Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že v tuzemsku je velký prostor pro zlepšení především prostřednictvím většího zájmu odborových organizací a vědecké veřejnosti o sebezaměstnání jako fenomén, o různé typy sebezaměstnaných a jejich specifické potřeby. Sebeorganizace OSVČ a sběr kvalitativních a kvantitativních dat vědeckými institucemi jsou klíčové pro důkladnější zmapování situace a zajištění přístupu k informacím tam, kde chybějí, a to informací pro sebezaměstnané i o sebezaměstnaných.

¹³ http://prekarita.soc.cas.cz/sites/prekarita.soc.cas.cz/files/mangarella_sebezamestnani_a_prekarita_dobre_praxe_analyza_3_0.pdf

1.4.1 Specifické sektory práce: zahraniční zkušenosti se zastřeným pracovněprávním vztahem a sektorové zaměstnávání

Právní ochrana závislého sebezaměstnání

V problematice závislého sebezaměstnání tato studie načrtla, že v zahraničí existují legální rámce, které se snaží tento fragment pracovního trhu reflektovat. Například britský zákoník práce rozlišuje tři kategorie pracovníků/pracovnic: zaměstnanci/zaměstnankyně, pracovníci/pracovnice pod termínem workers a sebezaměstnání. Britský daňový zákon sice zná pouze dichotomii zaměstnání–sebezaměstnání, zákoník práce však definuje tento třetí status workers na pomezí zaměstnání a sebezaměstnání a garantuje mu určitou úroveň sociálního zabezpečení. Konkrétní doporučení na základě britské zkušenosti se statutem workers, tedy mezistupněm závislé a nezávislé práce v zákoníku práce, je ale nad rámec této studie; podrobnou právní analýzu nalezneme ve studii Mikropodnikání a prekérní výdělečná činnost z pohledu práva (Homfray 2021). Švarcsystém je sice postaven mimo zákon, ale gig pracovníků/pracovnic¹⁴, platformových pracovníků/pracovnic a podobných typů práce balancujících na hranici falešné nezávislosti bude na měnícím se pracovním trhu čím dál tím více a k tématu zastřených hranic mezi závislou a nezávislou prací bude do budoucna nutné se postavit ve větších nuancích. Bude proto potřebné nejen rozlišit, co je legální a co je nelegální, ale i zmapovat celou škálu sebezaměstnání s rysy závislé práce, rozšířenost v různých sektorech a u jednotlivých sociodemografických skupin, souvislosti s výší příjmu a úrovně prekarity sebezaměstnaných atd. Vědecká obec v ČR se těmito otázkami zabývá zatím pouze marginálně; analýzy mimo jiné argumentují nedostatkem dat a nemožností jejich sběru. Odborové organizace a Státní úřad inspekce práce disponují praktickými znalostmi a zkušenostmi z terénu a jsou tudíž dobře postavenými aktéry pro spolupráci na zvyšování povědomí o falešně nezávislé práci, lepší monitorování situace na trhu práce a evaluaci možných řešení. Poznamenejme také, že falešné sebezaměstnání je globální problém. Věnuje se mu sice narůstající počet zpráv Evropské komise a dalších institucí, jedná se však často o konstatování problému v jednotlivých evropských státech a nezdá se, že by vyvstávala nějaká dobrá praxe, kterou by bylo možné následovat. Bylo by tedy velmi přínosné, kdyby byl problém podchycen již na úrovni

¹⁴ Pojem „gig pracovník/pracovnice“ odkazuje na jednotlivce, kteří pracují na dočasných nebo krátkodobých projektech.

EU, jelikož členské státy pojí jak existence problému falešně nezávislé práce, tak absence návrhů řešení a podkladů k jejich koncepci.

Odborová organizace platformových i ostatních sebezaměstnaných

Závislá sebezaměstnaní trpí především tenzí mezi výkonem práce velmi blízkým subordinaci zaměstnance či zaměstnankyně vůči zaměstnavateli, avšak bez jakýchkoli benefitů spojených s tímto statutem. V tomto kontextu je nutné se zmínit o sebeorganizaci v odborech. Zde je velký prostor pro inspiraci zahraničními zkušenostmi, jelikož v České republice se zatím žádné odborové iniciativy soustředěné na platformové pracovníky/pracovnice nerozvíjejí. Například Francie a Belgie (Lebas 2019; Vandaele et al. 2019) reflektují otázku sebeorganizace platformových pracovníků/pracovnic a místní odborové svazy oslovují platformové pracovníky/pracovnice, například kurýry/kurýrky na kole a řidiče/řidičky Uberu, prostřednictvím odborových organizací zaměřených specificky na tento typ výkonu práce. Je zřejmé, že absence společného místa výkonu práce a kontaktu s ostatními pracovníky a pracovnicemi, stejně jako status nezávislého pracujícího komplikují možné formy kolektivního vyjednávání v tuzemsku i v zahraničí. Nelze se však u tohoto argumentu zastavit, existuje zde prostor pro nová, inovativní řešení, která musí brát v potaz vznik a rozvoj nových statusů na trhu práce tak, aby závislí sebezaměstnaní nebyli ze sebeorganizace vyloučeni. Studie ukazují, že platformová práce kopíruje genderové nerovnosti trhu práce (Piasna, Drahoušková 2019), a Arianne R. Barzilay (2019) vyčísluje, že příjem žen pracujících v platformové ekonomice dosahuje pouze dvou třetin příjmu mužů. Sebeorganizace tak přináší potenciál tlaku na zlepšení pracovních podmínek, na upozorňování na diskriminaci a na boj s ní. Jednou z možností by byl tlak odborů například na zavedení minimální mzdy pro sebezaměstnané osoby (Dlouhá, Pospíšilová 2018). Studie z Francie a Belgie poukazují na nedostatek zájmu odborových organizací o platformové pracovníky a pracovnice, což může být považováno za jednu z překážek ke zlepšení pracovních podmínek v platformových typech práce. Je zde tedy velký prostor pro zlepšení fungování existujících odborových organizací ve smyslu integrace platformových pracovníků/pracovnic. Toto doporučení platí ještě více pro český pracovní trh: zájem o problematiku digitálních zprostředkovatelů/zprostředkovatelek služeb je zanedbatelný u všech aktérů/aktérek českého trhu práce včetně odborových organizací. Odborové sdružování by však potenciálně mohlo přinést nejen benefit diskuse o pracovních

podmínkách, ale také vzdělávání v daňových a odvodových otázkách či podpory plnění daňových povinností a nárokování dávek sociálního zabezpečení.

Ošetřovné v pandemii i po ní

Pandemie koronaviru zviditelnila několik palčivých problémů, kterým čelí sebezaměstnané osoby v souvislosti s nestabilitou příjmů. Dokud může OSVČ vykonávat svou činnost, jsou rizika spojená s výpadkem příjmů téměř skrytá. Když je ale výkon činnosti nemožný, například z důvodu nutnosti péče o člena či členku rodiny, naplno se projeví propastný rozdíl v sociálním zabezpečení oproti zaměstnané osobě se srovnatelným příjmem. Již ve studii z roku 2018 (Dlouhá, Pospíšilová 2018) byla uvedena absence nároku na ošetřovné, její dopad na prekaritu sebezaměstnaných žen a prohloubení existující genderové příjmové nerovnosti. Bezprecedentní délka doby, během níž byly v roce 2020 a 2021 v důsledku nouzového stavu zavřeny mateřské a základní školy a péče o děti tak byla přesunuta do domácího prostředí, toto téma posunula do veřejného povědomí, kde by mělo zůstat i po pandemii. OECD (2021a) ve svých studiích upozorňuje, že koronavirová krize má obrovský dopad na ztrátu zaměstnání/příjmu ze sebezaměstnání zejména u žen a rodičů nezletilých dětí. Složitě kombinaci práce a péče čelí v domácnostech s malými dětmi nejvíce ženy a v pandemii se tento problém velmi prohloubil (Dudová 2021a). Konkrétní zahraniční inspirací v problematice podpory podnikajících v době péče o nemocné děti je slovenské nastavení, kde na ošetřovné měly již před pandemií nárok všechny OSVČ, jež se účastnily povinného sociálního pojištění. Je nutné dodat, že povinnost účastnit se tohoto sociálního pojištění vzniká až nad hranicí určitého příjmu, nárok na ošetřovné tudíž není plošný pro všechny sebezaměstnané ženy a muže. Ale jedná se jistě o dobrou praxi v tom smyslu, že považuje ošetřovné za součást základních dávek sociálního systému.

Přístup k informacím a poradenství nejen během pandemie covidu-19

Stejně tak zůstane po konci pandemie relevantní potřeba zlepšit přístup malých živnostníků/živnostnic ohrožených prekaritou k zásadním informacím o jejich nárocích a odvodových povinnostech. Složitý systém vládních opatření s měnícími se kritérii, spadajících pod různá ministerstva poukázal na velký prostor pro zlepšení komunikace mezi státní správou a živnostníky/živnostnicemi. Zefektivnění přístupu k informacím by bylo obzvláště přínosné a důležité pro sebezaměstnané osoby,

jež přecházejí nedobrovolně do živnostenské činnosti z důvodu ztráty zaměstnání a nemožnosti nalézt jiné zaměstnání. I po bezprecedentní hospodářské recesi, které čelíme v souvislosti s pandemií covidu-19, bude potřeba se na tuto ohroženou část pracovní síly zaměřit. Do budoucna bude také nutné, aby instituce trhu práce braly v potaz zvyšování počtu platformových sebezaměstnaných. Další způsoby usnadnění přístupu k relevantním informacím by měla zajistit územní správa či neziskový sektor. Návštěva začínající OSVČ na živnostenském úřadě by mohla být obecně příležitostí k předání informační brožury či k odkázání na webový portál, kde by byly jednoduše, graficky a uživatelsky přehledně prezentovány základní daňové a odvodové povinnosti. Jedním z příkladů zahraniční dobré praxe podpory přístupu k informacím pro sebezaměstnané osoby se specifickými potřebami je kanadská iniciativa Women Entrepreneurship Strategy (WES). Tato instituce spadá od roku 2018 pod rozpočet kanadské vlády a financuje projekty, které podporují ženy podnikatelky například prostřednictvím mentoringu, networkingu, poskytování konzultací ohledně byznysových plánů atd.

Nutnost kvantitativních i kvalitativních vědeckých studií a podkladů pro státní správu

V EU už se příjem a wellbeing platformových pracovníků/pracovnic dostává do popředí jako politicky a vědecky atraktivní téma (Bérestégui 2021; Choudary 2018). Ve Fair work in the platform economy (Exploratory opinion at the request of the German presidency) ze září 2020 autoři z European Economic and Social Committee (EESC 2020) konstatují, že platformy mají pozitivní dopad na ekonomiku, neboť vytvářejí nové pracovní příležitosti, ale také s nimi vyvstávají otázky ohledně sociální ochrany a základních práv, ohledně možnosti sebeorganizace a kolektivního vyjednávání a v neposlední řadě ohledně intenzity práce. Hlavním doporučením by tedy bylo, aby česká vědecká a politická veřejnost tuto problematiku více reflektovala a zabývala se možnými dopady, pozitivními i negativními, rozvoje platformního zaměstnávání na českou společnost. Ve sběru dat je jistě velkým potenciálem využití dat sbíraných samotnými platformami a vědecké i politické instituce by o ně měly vyjadřovat větší zájem. Dostupná kvantitativní data by jistě podpořila veřejný zájem o platformové zaměstnání, avšak nelze čekat jen na ně. Další fenomény, například švarcsystém a různé formy a míry závislého sebezaměstnání, vyžadují použití kvalitativních metodologií, jež by mohly úspěšněji detekovat a analyzovat tyto mnohostranné prekarizované situace na trhu práce.

1.5 Shrnutí analýzy politik na podporu coworkingu

Marko Orel

Coworkingová centra, původně vyvinutá pro podnikající znalostní pracovníky a malé týmy, zaznamenala po finanční krizi v roce 2008 rychlý vzestup v důsledku socioekonomických změn a pokroku v telekomunikačních technologiích. V Česku existuje přibližně 80 různě velkých coworkingových center několika typů, přičemž většina z nich se nachází v Praze a dalších větších městech (Mayerhoffer 2020). Tato centra dokázala vytvořit fungující komunity, do nichž se jednotlivci chtějí zapojovat, a tak přispívat k rozvoji fenoménu „smyslu pro komunitu“, který podporuje produktivitu a networking v rámci „ekonomiky sdílení“. Pandemie covidu-19 v roce 2020 však narušila jejich fungování, což způsobilo, že některé coworkingy byly uzavřeny a jiné restrukturalizovaly své prostory tak, aby dokázaly dodržovat opatření společenského odstupu v průběhu pandemie. Naše zpráva se zaměřila na prekarizované pracující a jejich preference, pokud jde o využívání coworkingových prostor. Díky zprávě lze tedy lépe pochopit, jaké jsou motivy prekarizovaných pracujících, kteří mají tendenci využívat coworking, a jaké jsou možné mechanismy jejich podpory.

Osoby samostatně výdělečně činné nacházející se v prekérní situaci, tedy skupina zahrnující pracující na volné noze, zakázkové pracující a agenturní zaměstnance/zaměstnankyně, často tíhnou ke coworkingu, přičemž tato volba je ovlivněna nejen proměnlivostí příjmu a cenovou dostupností těchto prostor (Appel-Meulenbroek et al. 2021). Důvody této preference zahrnují také touhu po profesním networkingu, zvýšení produktivity, snahu o lepší rovnováhu mezi prací a rodinou či požadavek na specifické vybavení, které je v těchto sdílených pracovních prostorech snadno dostupné.

Za prvé, coworkingové prostory často fungují jako centra pro navazování kontaktů. Poskytují prostředí, v němž mohou odborníci a odbornice z různých oborů komunikovat, spolupracovat a navazovat vztahy. Posledně jmenovaný aspekt navazování kontaktů je zásadní pro pracující, jako jsou konzultanti/konzultantky a pracující na volné noze, kteří neustále hledají příležitosti k novým projektům a spolupráci. V rámci coworkingového centra se mohou spojit s potenciálními klienty, partnery a mentory. Za druhé, coworking může vést také

ke zvýšení produktivity těchto pracujících. Na rozdíl od izolace při práci z domova nebo rozptylování ve veřejných prostorách, jako jsou kavárny, nabízí coworking rovnováhu mezi klidnými prostory pro soustředěnou práci a prostory pro spolupráci a socializaci. Profesionální atmosféra podporuje zaměření na práci, což zvyšuje efektivitu a výkonnost.

Rovnováha mezi prací a rodinou je dalším významným faktorem, který přispívá k preferenci coworkingu mezi osobami samostatně výdělečně činnými. V neposlední řadě je lákadlem coworkingu přístup k vybavení. Je třeba nicméně poznamenat, že ač tyto sdílené pracovní prostory často poskytují rozsáhlé zdroje – vysokorychlostní internet, konferenční místnosti, tiskárny, profesionální software a vybavení specifické pro dané odvětví – přístup k těmto službám je běžně zpoplatněn, což je potenciálně činí méně dostupnými pro pracující v horší finanční situaci. Některé coworkingy však nabízejí bezplatné nebo cenově dostupné plány, což je činí široce dostupnými.

Coworkingy zaznamenaly v postpandemickém období růst. Lze doporučit, aby výhody pro OSVČ, které využívání coworkingu přináší, byly dále posíleny strategickými politikami směřujícími k rozšíření nabídky coworkingu. Tyto politiky mohou nepřímo podporovat coworking prostřednictvím systému voucherů a grantových projektů nabízených státními nebo municipálními programy. Příkladem je stát Vermont ve Spojených státech amerických nebo město Milán v Itálii. Tato podpora může napomoci rozkvětu coworkingu, snížit provozní náklady a rozšířit nabízený rozsah služeb. Podpůrné politiky mohou navíc posílit výměnu znalostí, identifikovat klíčové sítě coworkingů a stimulovat místní rozvojové strategie. Ty by měly podporovat udržitelný ekosystém coworkingů, který účinně uspokojuje dynamické potřeby moderní rozmanité pracovní síly. I přes výše popsané výhody nicméně poukazujeme na několik omezení, která jsou s využíváním coworkingu spojena:

- ▶ **Náklady:** Coworkingové prostory jsou – až na výjimky – placené služby, což může pro některé jedince představovat finanční bariéru. Podpůrné politiky by měly zohlednit cenovou dostupnost a finanční inkluzivitu, aby se zajistilo, že díky podpoře budou tyto prostory přístupné širší demografické skupině (Clifton et al. 2022).
- ▶ **Zaměření coworkingu:** Běžné coworkingové modely mají tendenci upřednostňovat duševní práci a potenciálně vylučují manuálně pracující osoby nebo podnikatele a podnikatelky v různých dalších odvětvích.

Stojí však za zmínku, že koncept coworkingu se vyvíjí a některé prostory (např. makerlabs, fablabs atd.) začínají nabízet více než jen stoly pro práci na notebooku. Poskytují různé nástroje a vybavení, aby vyhověly širšímu spektru profesí a odvětví (Vidaillet, Bousalham 2020).

- ▶ **Flexibilní využití:** Problém nepravidelné pracovní doby, s nímž se často setkávají osoby samostatně výdělečně činné, které kombinují práci a pečovatelské role, vyvolává potřebu flexibility provozu coworkingových prostor. Nepředvídatelnost ve využití prostor z důvodu osobních povinností, jako je péče o děti, naznačuje, že by pro coworkingové prostory mohlo být přínosné nabízet flexibilní a přizpůsobivé systémy rezervací (Orel 2019).

Doporučení

Významnou roli v tomto vývoji hrají aktivní i pasivní politiky. Zpráva analyzovala podpůrné intervence spojené s iniciativami Coworking Milán (systém voucherů na využívání coworkingů) a Think Vermont (dotace na otevření nových coworkingů), které významně ovlivnily místní coworkingovou scénu tím, že prostřednictvím systému voucherů a peněžní podpory dále přispěly k jejímu růstu a udržitelnosti. Přestože naše zpráva byla vypracována v roce 2021, představuje cenná doporučení, z nichž se mohou tvůrci politik inspirovat. Navrhujeme následující doporučení na podporu rozvoje a udržitelnosti coworkingů v České republice.

- ▶ **Zavést systém voucherů**

Inspirována iniciativou Coworking Milán by česká vláda prostřednictvím Ministerstva průmyslu a obchodu mohla zavést systém voucherů zaměřený na dotování členství v coworkingu pro mikropodnikající. Takovýto přístup by zvýšil dostupnost coworkingu pro tuto skupinu osob, redukoval jejich provozní náklady a podpořil je ve využívání těchto prostor pro jejich podnikatelské aktivity.

- ▶ **Zavést systém dotovaných půjček**

Národní rozvojová banka (NRB) by měla ve spolupráci např. s agenturou CzechInvest zvážit zavedení specializovaného programu dotovaných úvěrů pro coworkingová centra, který by mohl doplnit současné podpory ze strany NRB. Tyto dotované půjčky by mohly pomoci coworkingovým centrům snížit provozní náklady, rozšířit své služby a investovat do dalších podpůrných služeb, jako je budování komunit a networkingové akce.

- ▶ **Podporovat výměnu odborných znalostí.** Obce mohou ve spolupráci s coworkingovými iniciativami realizovat aktivity, jejichž cílem je zvyšovat kvalifikaci mikropodnikajících. Tyto iniciativy stimulují místní hospodářský růst (buď přilákáním vysoce kvalifikovaných osob a/nebo jejich udržením), snižují nezaměstnanost a přitahují investory, což přes počáteční investice slibuje dlouhodobou socioekonomickou návratnost.
- ▶ **Rozvíjet sítě coworkingů.** Ministerstvo pro místní rozvoj by mělo převzít iniciativu při identifikaci a propojování coworkingů v rámci České republiky. Důležité je rozpoznat rozmanitost coworkingů, neboť některé z nich nabízejí mikropodnikajícím rozsáhlejší podporu než větší, více korporátně orientované prostory. Tyto sítě by mohly spolupracovat a vytvořit komunitu, kde by se sdílely osvědčené postupy, což by v důsledku zvýšilo celkovou kvalitu služeb poskytovaných coworkingy.
- ▶ **Podporovat bottom-up přístup.** Podobně jako iniciativa Think Vermont by Česká republika měla podporovat rozvoj coworkingů prostřednictvím bottom-up přístupu. Místní samosprávy by mohly v rámci své jurisdikce identifikovat místa, která by mohla mít ze zřízení coworkingových prostor prospěch. Na oplátku by mohly získat podporu od krajských a celostátních orgánů a vytvořit síť lokálních spolupracujících pracovišť, která by a) přilákala a b) udržela talenty v jejich oblastech.
- ▶ **Podporovat partnerství veřejného a soukromého sektoru.** Posledním doporučeným opatřením ze zprávy je podpora rozvoje coworkingů ve spolupráci se soukromými investory a místními komunitami. Partnerství veřejného a soukromého sektoru by mělo napomáhat k využití odborných znalostí a finančních prostředků soukromého sektoru pro rozvoj a provoz coworkingů.

1.5.1 Coworking, prekarita mikropodnikajících a podpůrné politiky

S cílem pochopit prekaritu mikropodnikajících, zmapovat využívání coworkingů z jejich strany a navrhnout možné intervence jsme sepsali studii, která aktuálně prochází recenzním řízením v časopise *Journal of Small Business and Enterprise Development* (Emerald). Účelem uvedené studie bylo prozkoumat vliv coworkingu na osobní pohodu a spokojenost mikropodnikajících a nabídnout srovnání s prací z domova. S využitím smíšeného metodologického přístupu byla shromážděna data od široké reprezentativní populace mikropodnikajících, vzorku osob pracujících v coworkingových prostorách a hloubkové fokusní skupiny. Studie přinesla zjištění, že coworkingové prostory jsou pro mikropodnikající velkým přínosem, zejména pokud jde o lepší osobní pohodu a rovnováhu mezi pracovním a soukromým životem. Prostředí coworkingu, jak bylo již dříve diskutováno ve zprávě a je systematicky analyzováno ve zmíněné studii, nabízí stabilnější rámec pro vymezení hranic mezi osobním a pracovním životem. To umožňuje efektivnější rovnováhu mezi prací a osobním životem a díky neformálním interakcím v coworkingu snižuje sociální izolaci, kterou mikropodnikající často zažívají. Bylo zjištěno, že uvedené přínosy jsou zvláště významné pro ženy a osoby s malými dětmi v domácnosti.

Studie zdůraznila význam zavádění podpůrných politik tím, že rozpoznala potenciál coworkingů pro zmírnění nejistoty mikropodnikajících. Mezi podpůrné politiky patří např. zavedení systému voucherů, rozvoj sítí coworkingů a podpora partnerství veřejného a soukromého sektoru. Zavedení specializovaných grantových schémat v oblasti výměny znalostí může dále zvýšit účinnost coworkingů. Přístup zdola nahoru navíc umožňuje místním samosprávám podporovat růst coworkingových prostor ve svém regionu. Originalita našeho výzkumu spočívá ve zkoumání využívání coworkingových prostor ze strany mikropodnikajících a následného dopadu na jejich osobní pohodu a spokojenost s podnikáním. Tato zjištění by měla – nebo mohla – být vodítkem pro zainteresované strany při podpoře coworkingových center a vytváření strategií, které přispívají k budování prostředí podporujícího pohodu a spokojenost mikropodnikajících. Tato studie v podstatě odhaluje, že coworkingová centra mají důležitý význam pro snižování nejistoty mikropodnikajících, a ukazuje tak na důležitost těchto center ve vyvíjejícím se pracovním prostředí.

2 Kvantitativní výzkum na reprezentativním souboru OSVČ a mikropodnikajících

Tato kapitola vychází ze tří souvisejících sběrů dat. Hlavního reprezentativního šetření, v rámci kterého bylo dotazováno 947 OSVČ a mikropodnikajících, a dvou návazných šetření zaměřených na nové firmy a začínající podnikatele/podnikatelky (získána data od dalších 255 respondentů a respondentek) a OSVČ využívající ve svém podnikání coworking (108 dodatečných respondentů a respondentek). Jsou zde využity též poznatky z fokusní skupiny zaměřené na vliv využití coworkingu na podnikání a ze dvou workshopů se zástupci aplikačního garanta a dalších stakeholderů, kterých se řešitelský tým z VŠE účastnil.

První část kapitoly je zaměřena na metodologii kvantitativního výzkumu. Je popsán sběr dat, způsob zpracování dat, popis proměnných a realizovaná statistická analýza.

V druhé části kapitoly jsou popsány výstupy z hlavního reprezentativního šetření zaměřeného na prekaritu OSVČ a mikropodnikajících a faktory, které ji ovlivňují. Výsledky přesvědčivě ukazují, že prekaritou jsou více ohroženy ženy a lidé s nižším vzděláním. Souhrnně působí i vliv odvětví – vyšší byla prekarita např. u podnikajících z oblasti pohostinství.

Třetí část kapitoly je zaměřena na prekaritu u začínajících podnikatelů/podnikatelek a nových firem. Z šetření vyplývá, že noví podnikající, a startupisté/startupistky zvláště, se nacházejí v horší finanční situaci než podnikající zavedení. A i když je obecně horší finanční situace spojena s nižší osobní pohodou u podnikajících, noví podnikající a startupisté/starupistky nevykazují nižší osobní pohodu než podnikající zavedení, což lze vysvětlit optimismem spojeným se začátkem podnikání.

Ve čtvrté části kapitoly se zaměřujeme na vliv coworkingu na OSVČ, které jej využívají. Ukazujeme, že coworking pomáhá podnikajícím na volné noze prostřednictvím řízení hranic mezi prací a rodinou, lepším řízením času, oddělením pracovního a soukromého života a eliminací sociální izolace prostřednictvím neformálních skupinových aktivit. Coworking je přínosný nejvíce pro ženy a osoby s malými dětmi v domácnosti. Konečně v závěrečné, páté části kapitoly popisujeme doporučení, která z realizované studie vyplývají.

2.1 Metodika kvantitativního výzkumu

2.1.1 Sběr dat

Dotazník pro OSVČ a mikropodnikající zaměřený na prekaritu zahrnoval následující oblasti:

- ▶ demografie (10 otázek vč. 3 filtračních),
- ▶ o podnikání (13 otázek či škál),
- ▶ finance (13 otázek či škál),
- ▶ spokojenost a zdraví (2 škály),
- ▶ aspekty práce (3 otázky a 2 škály),
- ▶ osobnost (5 oblastí otázek).

Dotazník byl připraven pro pilotní sběr dat v Google Forms. Ten byl následně realizován proškolenými studenty VŠE v období březen až duben 2021. Platné odpovědi byly získány od 135 respondentů a respondentek, kteří byli OSVČ či majiteli/majitelkami mikrofirem v České republice. Na základě pilotu byl dotazník finalizován. Dále byly připraveny krátké sady otázek pro startupy a pro OSVČ působící v coworkingových centrech.

Hlavní šetření probíhalo v srpnu a září 2021 s cílem získat data od velkého reprezentativního vzorku OSVČ a mikropodnikajících v České republice. Šetření bylo realizováno za pomoci agentur Behavio a Data Collect. Dotazník byl naprogramován v systému firmy Behavio a ozkoušen. Následně byly osloveny reprezentativní online panely obou agentur v celkovém počtu 3900 OSVČ a podnikajících. Platná data byla získána od 947 respondentů a respondentek, což představuje návratnost 24,3 %.

V rámci výše uvedeného reprezentativního sběru dat byla získána data od 212 nových OSVČ mikrofirem, tj. jedinců, kteří začali podnikat v roce 2018 či později (tento limit pro identifikaci nových firem je převzat z metodiky Global Entrepreneurship Monitor). Proto bylo třeba realizovat **dodatečný sběr dat cílený na nové podnikání**, abychom se dostali nad předem stanovenou velikost vzorku $N = 300$. Data byla opět dosbírána za pomoci proškolených studentů VŠE, a to v období od října 2021 do dubna 2022, za pomoci dotazníku připraveného v Google Forms. Podoba dotazníku byla převzata z reprezentativního šetření. Takto byla získána data od dalších 255 nových firem; ve výsledném datovém souboru je tedy obsaženo celkem 467 nových firem. Kromě toho přinesla tato fáze sběru dat

dalších 109 pozorování o firmách založených před rokem 2018 (tj. celkem 364 pozorování nových i zavedených firem).

V rámci reprezentativního šetření se podařilo získat data pouze od 8 OSVČ, které využívaly coworking pro svou podnikatelskou aktivitu. Za pomoci proškolených studentů VŠE proto proběhl **dodatečný sběr dat mezi uživateli coworkingových center** v období od října 2021 do dubna 2022. Dlužno podotknout, že sběr dat byl velmi obtížný, neboť coworkingová centra se v průběhu epidemie covidu-19 potýkala s uzavěrou prostor a poklesem počtu členů a členek. Sesbírána byla nová data od 108 OSVČ působících v coworkingu.

Řešitelský tým VŠE dále realizoval **fokusní skupinu** (*focus group*) v Locus Coworking Space v Praze v lednu 2022. Zúčastnili se jí 2 respondenti a 4 respondentky a trvala přibližně 60 minut. Obsahově se fokusní skupina zabývala otázkami, jak může coworking přispět ke zvýšení kvality života OSVČ, jak ovlivňuje jejich práci a jaká je jeho role ve vztahu k podnikání OSVČ.

2.1.2 Zpracování dat a extrakce klíčových indikátorů

První fází bylo **čištění a kontrola kvality dat**. Tato fáze zahrnovala několik dílčích úkonů:

- ▶ **Konsolidace datových souborů ze všech fází sběru dat.** V této fázi byly spojeny soubory z hlavního reprezentativního šetření ($N = 947$) a z druhé fáze sběru dat, která cílila na nové firmy a coworkingy ($N = 364$); jelikož byly zaznamenány v odlišných dotazovacích systémech, bylo potřeba před databázovým spojením sjednotit kódování a názvy všech proměnných.
- ▶ **Ruční kódování oborů podnikání do NACE klasifikace.** Popis oboru podnikání byl v dotazníku zařazen coby otevřená otázka. Z textových odpovědí byly určeny příslušné kategorie NACE klasifikace; ve většině případů (85,5 %) se podařilo respondenty a respondentky klasifikovat až na úroveň čtyřciferného NACE kódu, pouze 26 případů (1,9 %) se nepodařilo zařadit ani do nejobecnější úrovně NACE klasifikace.
- ▶ **Namátková kontrola kvality dat a vyřazení nevyhovujících pozorování.** Ruční kontrola otevřených odpovědí, namátková kontrola odpověďových řad u uzavřených otázek (vyřazeno 1 pozorování s odpověďovými řadami a nepravděpodobnými údaji o podnikání). Pro účely dalších analýz jsme

ze souboru dále vyřadili 28 respondentů, kteří uvedli, že neměli za poslední měsíc jediného zákazníka (jelikož jde zjevně o neaktivní podnikání), 25 respondentů, kteří uvedli, že se na podnikání podílí více než 10 dalších lidí (a nesplňují tak zaměření výzkumu na mikrofirmy), a dále 7 pozorování, která jsme identifikovali jako respondenty pracující fakticky na švarcsystém – hodnotili jsme na základě (i) počtu zákazníků, (ii) otázky směřující na podnikání přes platformu typu Wolt apod. a (iii) textového popisu podnikání.

- ▶ **Kontrola reprezentativnosti hlavního šetření dat.** Výběrový vzorek byl porovnán s údaji z Veřejné databáze Českého statistického úřadu o počtech registrovaných ekonomických subjektů (fyzické a právnické osoby se zjištěnou aktivitou) podle krajů a odvětví a s údaji o věku a pohlaví aktivních podnikajících z Výběrového šetření pracovních sil. Výběrové rozdělení podle věku a kraje velice dobře odpovídá rozdělení v celé populaci (podle zmíněných zdrojů z ČSÚ). Z hlediska pohlaví jsou ve vzorku mírně nadreprezentovány ženy, z hlediska odvětví jsou nadreprezentovány kategorie spadající pod ICT, finance a pojišťovnictví, zejména na úkor zemědělství a průmyslu. Tyto skutečnosti bylo nutné zohlednit při statistických analýzách; ve většině analýz prezentovaných níže jsme proto využili přístupů na bázi vícenásobné regrese, kde údaje o pohlaví a odvětví vystupovaly v roli tzv. kontrolních proměnných.
- ▶ **Kontrola konzistence škál.** Většina indikátorů prekarity a osobnostních rysů byla měřena prostřednictvím škál – baterií likertovských položek zaměřených na stejný konstrukt: např. škála zaměřená na spokojenost s podnikáním byla měřena mírou souhlasu s tvrzeními (a) jsem plně spokojen/a se svým rozhodnutím začít podnikat / stát se OSVČ, (b) jako OSVČ/podnikatel/ka se dokážu plně realizovat, (c) jsem plně spokojen/a s obsahem práce, kterou ve svém podnikání vykonávám, (d) jsem plně spokojen/a s nezávislostí, kterou podnikání přináší. Pro další statistické vyhodnocení je třeba ověřit tzv. vnitřní konzistenci těchto škál. K tomuto účelu bylo použito několik alternativních kritérií a technik (Cronbachovo α , Guttmanovo λ , korelační a faktorová analýza položek). Zřejmě i díky pilotáži byly výsledky velmi uspokojivé, všechny škály se jeví jako vhodné pro další analýzu; pouze v jednom případě bylo třeba škálu upravit vypuštěním jedné položky.

V další fázi zpracování dat jsme ze surových dotazníkových dat extrahovali klíčové indikátory použité v následném statistickém modelování. Dílčí úkony v tomto případě zahrnovaly zejména agregaci škálových položek do výsledných škálových proměnných a rekódování hodnot vysvětlujících proměnných za účelem získání kategoriálních proměnných s přiměřeným počtem kategorií.

Nejdůležitějšími proměnnými, které vstupovaly do statistických analýz, byly různé **indikátory prekarity**. V rámci statistického modelování měly vesměs roli závisle proměnných. Z technického hlediska je můžeme rozdělit na ukazatele **škálové a neškálové** podle toho, zdali výsledná hodnota vznikla coby aritmetický průměr odpovědí na několik škálových položek nebo zdali jde o přímý výsledek odpovědi na jednu otázku v dotazníku.

Škálové indikátory prekarity směřovaly do tří širších oblastí (přesné znění škálových položek je k dispozici v příloze A):

► **Podnikání:**

- *spokojenost s podnikáním*: spokojenost s rozhodnutím začít podnikat, náplní práce, mírou seberealizace a nezávislosti;
- *spokojenost s finančními aspekty podnikání*: spokojenost s výší, pravidelností a předvídatelností příjmů z podnikání,
- *dopad pandemie na podnikání*: subjektivní hodnocení vlivu pandemie covidu-19 na podnikání, objektivní hodnocení v podobě dopadu na tržby;
- *nejistota ohledně přežití podnikání*: subjektivní vnímání nejistoty ohledně dlouhodobé či krátkodobé udržitelnosti podnikání;

► **Osobnost a aspekty práce:**

- *zdraví a wellbeing*: celková spokojenost se životem, životní rovnováha, pocity uvolněnosti/stresu a radosti/smutku;
- *autonomie v práci*: osobní svoboda v oblasti času a náplně práce;

► **Osobní finance:**

- *disponibilní prostředky*: schopnost šetřit, možnost utrácet za zbytné statky;
- *finanční problémy*: potíže s platbami za základní životní potřeby a povinné odvody.

Spokojenost s osobní finanční situací byla rovněž měřena neškálovým ukazatelem *finanční situace*; jde o odpověď na otázku „Když se zamyslíte nad svou osobní finanční situací, jak jste s ní právě nyní spokojen/a?“ měřenou na stupnici 1 (velmi nespokojen) až 6 (velmi spokojen). Mezi další neškálové indikátory prekarity patří *dopad pandemie covidu-19 na příjem domácnosti* – souhlas s tvrzením „Pandemie koronaviru měla velmi negativní dopad na finanční situaci méj domácnosti“ na stupnici od 1 (zcela nesouhlasím) do 6 (zcela souhlasím). Konečně, proměnná *sociální ochrana* vznikla ze sady otázek ve stejné nazvané části dotazníku a udává, kolik různých forem sociální ochrany respondent využívá (zejm. různé formy pojištění); možné hodnoty jsou 0 až 5. Přehled všech závisle proměnných je k dispozici v tabulce 2.1.

Tabulka 2.1 Přehled závisle proměnných a jejich hraničních hodnot

<i>Škály: podnikání</i>	
– Spokojenost s podnik.	1 = velmi nespokojen/a, 6 = velmi spokojen/a
– Spokojenost s financemi pod.	1 = velmi nespokojen/a, 6 = velmi spokojen/a
– Dopad pandemie na pod.	1 = velmi negativní, 6 = velmi pozitivní
– Nejistota přežití pod.	1 = žádné obavy, 6 = velké obavy
<i>Škály: osobnost a aspekty práce</i>	
– Zdraví a wellbeing	1 = velmi špatné, 6 = velmi dobré
– Autonomie v práci	1 = minimální míra autonomie, 6 = velká míra autonomie
<i>Škály: osobní finance</i>	
– Disponibilní prostředky	1 = vůbec nelze utracet/spořit, 6 = není problém utracet/spořit
– Finanční problémy	1 = zcela bez problémů, 6 = velké problémy s plat. schopností
<i>Neškálové ukazatele prekarity</i>	
– Finanční situace	1 = velmi nespokojen/a, 6 = velmi spokojen/a
– Dopad C19 na příjem dom.	1 = vůbec není negativní dopad, 6 = rozhodně ano
– Sociální ochrana	0 = žádné formy ochrany, 5 = mnoho forem ochrany

V rámci statistických analýz se zabýváme rozdíly v prekaritě podnikání v závislosti na celé řadě **vysvětlujících proměnných**. První skupinou těchto proměnných jsou základní **demografické charakteristiky** respondentů

a respondentek: *pohlaví, věk, přítomnost dětí v domácnosti, vzdělání* – rekódováno podle potřeby analýzy na 4 kategorie, příp. jako dichotomická proměnná indikující vysokoškolské vzdělání – a *region* – místo bydliště respondenta, buď v podobě proměnné kraj, nebo jako indikátor rozlišující pouze Prahu a Brno (viz Zouhar, Lukeš 2013). V některých analýzách jsme rovněž využili informaci o tom, zda je respondent či respondentka *hlavním živatelem* či *živitelkou* ve své domácnosti.

Další skupina vysvětlujících proměnných se zaměřovala na **povahu podnikání**. Jak jsme zmínili výše, *odvětví* bylo z otevřených odpovědí zakódováno pro většinu respondentů a respondentek až do čtvrté úrovně NACE klasifikace; pro účely analýz bylo nicméně vhodné počet kategorií redukovat – výsledná podoba proměnné *odvětví* jich má 13. Obecně vzato jsme se drželi první úrovně NACE klasifikace s případným sloučením sousedních kategorií s malou četností výskytu, ovšem se dvěma výjimkami, kdy jsme použili kategorie z úrovně nižší. Šlo o dílčí obory *N79 cestovní ruch (N79)* a *poskytování ostatních osobních služeb (S96)*, které patřily mezi ty nejtrpčeji zasažené pandemií covidu-19; vzhledem k načasování výzkumného šetření bylo žádoucí tyto kategorie vyčlenit. Dodejme, že kategorie *ostatní činnosti (S vyjma S96)* obsahovala pouze dva respondenty, a proto byla v analýzách zahrnujících proměnnou *odvětví* vynechána.

Mezi další charakteristiky podnikání patří jeho *právní forma*, která člení respondenty a respondentky na ty, kteří podnikají (i) jako OSVČ na živnostenský list, (ii) jako obchodní společnost a (iii) jinou formou (tato málo početná kategorie zahrnovala např. ty, kteří dosud své podnikání neregistrovali). *Počet spolupracovníků* byl zjišťován otázkou „V rámci vašeho podnikání, kolik lidí aktuálně pracuje pro vaši firmu, mimo vás (pod lidmi pracujícími pro firmu rozumíme zaměstnance i další jedince vykonávající pravidelně, na alespoň každotýdenní bázi, pracovní aktivity pro firmu)?“ Prvotním motivem pro zahájení podnikání se zabývá proměnná *podnikání z nutnosti*, 6bodová stupnice s mezemi 1 = „začal jsem podnikat výhradně z nutnosti“ a 6 = „začal jsem podnikat výhradně kvůli využití příležitosti“.

Poslední skupinou vysvětlujících proměnných, které se týkají podnikání, jsou indikátorové proměnné rozlišující:

- ▶ **Nové firmy:** podle konvencí Global Entrepreneurship Monitor považujeme za nové firmy ty založené v roce 2018 nebo později.
- ▶ **Startupy:** za startupy jsme označili nové firmy, u kterých respondenti či respondentky navíc kladně odpověděli na otázky, (i) zda sami považují své podnikání za startup a (ii) zda má podnikání potenciál rychlého růstu z hlediska tržeb a počtu zákazníků.
- ▶ Respondenty a respondentky, kteří vykonávali svou podnikatelskou aktivitu nejčastěji v **coworkingovém centru**.

Konečně, poslední sada vysvětlujících proměnných cílí na popis **osobnostních charakteristik** respondentů a respondentek. Jde vesměs o škálové proměnné měřené baterií 3–4 likertovských položek měřených na stupnici 1–6. *Self-efficacy* (sebedůvěra) vyjadřuje respondentovu či respondentčinu důvěru ve své schopnosti čelit problémům, *flexibilita* se zaměřuje na schopnost rychle se přizpůsobit a improvizovat, *locus of control* (volně přeloženo jako lokalizace kontroly) zase na víru ve schopnost ovlivnit události v životě vlastním jednáním.

2.1.3 Statistická analýza

Kvantitativní analýza získaných dat probíhala ve třech rovinách, které se lišily nejen výzkumnými otázkami, ale rovněž použitým rozsahem dat:

- ▶ **Determinanty prekarity mezi OSVČ a mikropodniky.** Pro tuto část analýzy jsme se omezili *pouze na data pořízená v rámci hlavního reprezentativního šetření*, aby bylo možné výsledky zobecnit nad rámec výběrového vzorku. Jedná se převážně o analýzu popisného typu, která zkoumá, nakolik lze rozdíly v míře prekarity připsat vnějším pozorovatelným charakteristikám podnikajících, jako jsou základní demografické ukazatele nebo proměnné popisující náležitosti jejich podnikání.
- ▶ **Prekarita u nových firem.** Prekarita v raném stadiu životního cyklu podnikání nabývá specifických podob; pro její zkoumání jsme využili *kombinaci reprezentativního vzorku dat s daty získanými ve fázi dosběru dat*, zaměřené na nové firmy. Analýza je zaměřena zejména (i) na otázky dopadu podnikání na finanční situaci podnikajících a (ii) na způsob, jakým tyto ukazatele ovlivňují wellbeing a spokojenost.

- ▶ **Coworking jako možný nástroj pro zmírnění prekarity.** Kvantitativní analýza je v této rovině výzkumu chápána jako synergický doplněk ke kvalitativní analýze využívající hloubkové fokusní skupiny. Zaměřuje se především na dopad využití coworkingového centra na wellbeing a spokojenost s podnikáním. Kromě toho rovněž zkoumá, jaké typy podnikajících vnímají coworkingová centra jako nejpřínosnější. Analýza *kombinuje data z reprezentativního šetření s dosběrem dat cíleným na coworkingová centra.*

Analýza determinant prekarity mezi OSVČ a mikropodniky je z metodologického hlediska vedena dvěma vzájemně se doplňujícími přístupy. Prvním z nich je analýza párových vztahů. Jelikož jsou všechny vysvětlované proměnné numerického typu a vysvětlující proměnné použité v této části jsou kategoriální (vyjma proměnné věk, která byla na kategoriální formu převedena zvolením vhodných věkových skupin), proběhla analýza jednak porovnáním popisných statistik v jednotlivých kategoriích (zejména 95% intervalů spolehlivosti pro průměrné hodnoty), pro posouzení statistické významnosti rozdílů mezi kategoriemi jsme využili analýzu rozptylu (ANOVA). Dodejme, že vzhledem k velikosti vzorku nebylo třeba řešit problematický předpoklad o normalitě rozdělení závisle proměnné v jednotlivých kategoriích (Ito 1980).

Druhým přístupem pak bylo použití vícenásobné regrese, která umožňuje odhad mezních efektů vysvětlujících proměnných, tj. např. odhad rozdílů v prekaritě mezi muži a ženami podobného věku a vzdělání, žijícími ve stejném regionu a podnikajícími ve stejném odvětví. Odhad skutečného vlivu pohlaví je tedy v regresi očištěn o systematické rozdíly mezi muži a ženami z hlediska dalších faktorů, které rovněž ovlivňují prekaritu. Vzhledem k průřezové struktuře dat a k numerické povaze závisle proměnných bylo možno použít standardní lineární formu regresního modelu. Všechny vysvětlující proměnné vcházely do modelu najednou, což umožnil velký počet pozorování a nepříliš vysoká míra multikolinearity: průměrná hodnota VIF faktoru byla 1,6, nejvyšší hodnota 3,6, tj. obě pod běžně doporučenými mezemi 5 či 10 (Weisberg 2014). Pro každý z uvažovaných indikátorů prekarity jsme odhadli samostatný model.

Prekarita u nových firem byla zkoumána rovněž pomocí regresních modelů. Párové vztahy je totiž problematické zobecnit na celou populaci vzhledem k nereprezentativní povaze dat pořizovaných v dosběrové fázi – je zde nadreprezentována Praha a některá odvětví. V modelech vícenásobné regrese

tento problém do značné míry eliminuje zařazení kontrolních proměnných *region* a *odvětví*.

Zkoumání **coworkingu jako možného nástroje pro zmírnění prekarity** bylo po metodické stránce nejproblematičtější, a to z následujících důvodů: (i) pouze zlomek podnikajících pracuje z coworkingových center – v hlavním reprezentativním šetření šlo o pouhých 8 pozorování; (ii) pravidelní návštěvníci a návštěvnice coworkingových center působí ve specifických odvětvích a vykonávají a specifické druhy práce; (iii) v coworkingových centrech podnikající zřídka pracují z nutnosti – většinou se rozhodnou pro tuto možnost, protože mají dojem, že jim právě coworkingové centrum může být prospěšné; dochází tedy k self-selekcí (Rosenbaum 2002).

Při porovnání míry wellbeingu a spokojenosti s podnikáním mezi členy a členkami coworkingových center a běžnými podnikajícími z reprezentativního vzorku jsme proto využili moderních metod statistického párování (*statistical matching*). Konkrétně šlo o metodu párování nejbližších sousedů (*nearest-neighbor matching*) vyvinutou Abadiem a Imbensem (2006, 2011) a implementovanou v programu Stata 17 (StataCorp 2022) v příkazu *tteffects nnmatch*. Postup odhadu najde pro každé pozorování nejbližšího souseda s odlišnou hodnotou proměnné *coworking*; vzdálenosti mezi pozorováními jsou v této metodě založeny na všech ostatních vysvětlujících proměnných a měřeny standardní Mahalanobisovou metrikou. Jako jednoduchý test robustnosti jsme využili ještě odlišný způsob párování, tzv. *propensity score matching*, navržený Rosenbaumem a Rubinem (1983), s odhady směrodatných chyb podle Abadie a Imbense (2012); v programu Stata 17: *tteffects psmatch*.

Konečně, analýza coworkingu pracuje ještě s odpověďmi na otázky, jež dostali pouze respondenti a respondentky využívající coworking ($N = 115$) a jež se ptaly po subjektivně vnímaném přínosu coworkingu pro wellbeing a různé aspekty práce. Tato analýza je vedena cestou vícenásobné regrese. Abychom udrželi počet regresních koeficientů na rozumné úrovni (kvůli nízkému počtu pozorování), zjednodušili jsme naše kategoriální proměnné následujícím způsobem. Kategoriální proměnné *děti v domácnosti* a *počet spolupracovníků* byly nahrazeny dichotomickými proměnnými identifikujícími přítomnost mladších dětí v domácnosti a osoby podnikající samostatně; proměnná *odvětví* byla zcela vynechána.

2.2 Determinanty prekarity mezi OSVČ a mikropodniky

Výsledky **analýzy párových vztahů** mezi ukazateli prekarity na straně jedné a základní sadou vysvětlujících proměnných na straně druhé přináší tabulky 2.2 a 2.3. Vysvětlované proměnné tvoří po řadě 8 různých škálových a 3 neškálové indikátory prekarity; mezi vysvětlující proměnné jsme zařadili základní demografické údaje respondentů (*pohlaví, vzdělání, věk, kraj*) a základní údaje o podnikání (*odvětví, právní forma, počet spolupracovníků*). Tabulka 2.2 obsahuje průměrné hodnoty prekaritních ukazatelů pro jednotlivé kategorie vysvětlujících proměnných. Připomeňme, že v této části kvantitativní analýzy pracujeme pouze s očištěnou verzí reprezentativního vzorku dat. Lze tedy statisticky uchopit otázku, nakolik lze pozorované rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi zobecnit na celou populaci mikropodnikajících v ČR. Právě na to se zaměřuje tabulka 2.3, která shrnuje *p*-hodnoty analýzy rozptylu pro všechny páry vysvětlovaná proměnná – vysvětlující proměnná. Proměnné ve sloupcích jsou řazeny podle počtu signifikantních vztahů.

Jako nejprůkaznější se v párové analýze jevíly rozdíly v míře prekarity podle oboru podnikání. Vzhledem k načasování studie je nicméně nasnadě, že za podstatnou část těchto rozdílů patrně může různá míra postižení jednotlivých oborů pandemií covidu-19. Tuto skutečnost názorně ukazuje panel A na obrázku 2.1: podnikající v odvětví cestovního ruchu, pohostinství a osobních služeb pocítovali obecně nejcitelnější dopady pandemie, přičemž rozdíly (měřené na škále 1–6) jsou opravdu markantní. Pro zajímavost dodejme, že podnikající v oblasti zdravotnictví zmiňují v průměru *kladný* dopad pandemie na osobní finance.

Podobný vzorec sledují i otázky směřující na *nejistotu přežití podnikání* (obr. 2.1, panel B), příp. *spokojenost s financemi* nebo *finanční problémy*. Na druhou stranu, ačkoli jsou obory, které z povahy věci vyžadují intenzivní mezilidskou interakci, zatíženy silnou dávkou prekarity ohledně financí a budoucnosti podnikání, z hlediska celkové *spokojenosti s podnikáním* – která vypovídá o postoji respondentů a respondentek vůči rozhodnutí začít podnikat a míře seberealizace – patří tyto obory (vyjma pohostinství) i v nelehkých pandemických časech k těm nejúspěšnějším (obr. 2.1, panel C).

Kdybychom měli na základě provedené analýzy vyhodnotit pomyslného smutného vítěze v kategorii o nejprekérnější obor, bylo by jím *pohostinství*. (Není ovšem jisté, nakolik je tento výsledek přenositelný i do postpandemické doby.) Vzorek 27 respondentů z této oblasti vypovídal o problémech jak v oblasti financí a

obav o přežití podnikání, tak v otázkách osobní pohody, autonomie v práci a spokojenosti s podnikáním. Naopak mezi nejméně prekérní podnikání patřilo *zdravotnictví* a *ICT*, tedy obory, které nesly znaky bezpečí v oblasti budoucnosti a materiálního zabezpečení. Specifickou skupinou byla odvětví *cestovního ruchu*, *osobních služeb a kultury a sportu*, která se vyznačovala podnikajícími, kteří sice byli se svým rozhodnutím začít podnikat nadprůměrně spokojeni a oceňovali míru autonomie v práci, ovšem čelili prekérním tendencím v oblastech hmotného zajištění a udržitelnosti podnikání.

Vztahy získané na základě párové analýzy se víceméně přenášejí i do výsledků regresní analýzy. Připomeňme, že regresní analýza očišťuje rozdíly v prekaritě napříč odvětvími o rozdíly způsobené odlišnou strukturou pohlaví, vzdělání, právní formy podnikání a dalších vysvětlujících proměnných. Tabulka 2.4 shrnuje statistickou významnost takto očištěných vztahů (numerické výsledky všech regresních modelů jsou podrobně uvedeny v příloze A). Z hlediska statistické významnosti jsou výsledky o něco méně průkazné (což není vzhledem k zahrnutí velkého množství vysvětlujících proměnných překvapivé), ovšem při použití běžné 5% hladiny významnosti dojdeme k odlišnému závěru testu o statistické významnosti pouze v případě proměnné *disponibilní příjem*. Hodnoty regresních koeficientů u odvětví diskutovaných výše souhlasí se závěry párové analýzy.

Konečně, nad rámec výsledků zahrnutých v tabulkách uveďme, že respondenti a respondentky z různých oborů vykazovali značně odlišnou míru kladných odpovědí na otázku, zdali si platí nemocenské pojištění OSVČ (jedná se o jednu z položek proměnné *sociální ochrana*); nejméně často si nemocenské pojištění platili podnikající z odvětví *ICT*, *dopravy* a *finančních, profesních a technických činností*.

Tabulka 2.2. Průměrné hodnoty ukazatelů prekarity pro různé kategorie vysvětlujících proměnných.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Věk											
– 18–29 let (115 pozorování)	4,84	3,98	3,62	2,84	3,58	4,48	1,82	4,20	3,95	2,93	1,50
– 30–39 let (210)	4,93	3,82	3,23	3,20	3,69	4,72	1,88	3,86	3,73	3,24	1,57
– 40–49 let (283)	4,91	3,65	3,09	3,54	3,68	4,75	1,92	3,59	3,66	3,36	1,58
– 50–59 let (230)	4,93	3,59	2,93	3,46	3,82	4,82	1,93	3,38	3,55	3,33	1,77
– 60+ let (54)	5,03	3,55	2,81	3,11	4,21	4,89	1,76	3,54	3,52	3,33	1,44
Pohlaví											
– Muž (500)	4,92	3,84	3,24	3,20	3,84	4,72	1,84	3,88	3,82	3,10	1,71
– Žena (393)	4,91	3,55	3,00	3,49	3,60	4,75	1,96	3,42	3,50	3,49	1,49
Vzdělání											
– Bez maturity (138)	4,74	3,59	3,06	3,67	3,58	4,62	2,40	3,06	3,41	3,79	1,27
– SŠ s maturitou (386)	4,93	3,75	3,11	3,26	3,73	4,78	1,89	3,63	3,74	3,24	1,63
– VOŠ a Bc. (144)	4,99	3,70	3,05	3,37	3,75	4,64	1,90	3,76	3,69	3,31	1,51
– Mgr. a Ph.D. (226)	4,95	3,73	3,27	3,20	3,83	4,79	1,57	4,08	3,74	2,96	1,85
Počet spolupracovníků											
– 0 spoluprac. (339)	4,95	3,67	3,10	3,25	3,78	4,72	1,82	3,67	3,62	3,09	1,57
– 1 spoluprac. (353)	4,86	3,68	3,13	3,43	3,69	4,73	2,00	3,58	3,61	3,42	1,57
– 2–4 spoluprac. (139)	4,92	3,71	3,07	3,38	3,62	4,78	1,88	3,73	3,77	3,49	1,71
– 5–9 spoluprac. (63)	5,03	4,11	3,45	2,99	4,00	4,77	1,64	4,17	4,17	2,90	1,86
Právní forma											
– Podnikání na ŽL (769)	4,91	3,71	3,13	3,31	3,73	4,69	1,92	3,66	3,66	3,28	1,56
– Obchodní spol. (95)	4,98	3,63	3,07	3,49	3,80	5,06	1,73	3,80	3,73	3,26	2,11
– Jiná (30)	4,89	4,07	3,32	3,19	3,78	4,79	1,75	3,83	4,03	2,93	1,27
Odvětví											
– A–E Zemědělství a prům. (77)	4,87	3,71	3,40	3,42	3,88	4,85	1,92	3,59	3,71	3,14	1,48
– F Stavebnictví (73)	4,78	3,79	3,47	3,17	3,79	4,58	2,20	3,64	3,75	3,08	1,40

- G Obchod (ostatní) (126)	4,89	3,56	3,07	3,48	3,70	4,80	2,01	3,61	3,65	3,35	1,64
- H Doprava (21)	5,00	3,89	2,98	2,98	3,72	4,25	2,16	3,48	3,57	3,43	1,24
- I Pohostinství (27)	4,37	3,02	2,07	4,30	3,28	4,19	2,81	2,78	3,11	4,59	1,67
- J ICT (99)	5,05	4,09	3,28	3,06	3,75	4,64	1,64	3,96	3,99	2,95	1,65
- K–N Fin. prof. admin. (319)	4,86	3,75	3,27	3,25	3,71	4,74	1,77	3,87	3,68	3,07	1,69
- N79 Cestovní ruch (4)	5,44	2,00	1,50	3,83	3,55	5,56	2,63	3,75	3,00	4,00	2,00
- P Vzdělávání (39)	5,11	3,44	2,78	3,59	3,91	4,81	1,78	3,26	3,46	3,72	1,56
- Q Zdravotnictví (14)	5,16	4,41	3,57	2,55	3,54	4,71	1,55	4,39	4,36	2,64	1,79
- R Kultura a sport (38)	5,21	3,57	2,67	3,61	3,68	4,73	1,68	3,67	3,61	3,61	1,74
- S96 Osobní služby (41)	5,15	3,66	2,44	3,53	3,87	5,15	2,01	2,93	3,51	4,22	1,63
- Ostatní (2)	4,38	4,00	3,50	3,50	4,30	4,63	2,25	4,25	4,50	3,00	1,50

Kraj

- Praha (202)	4,94	3,70	3,06	3,27	3,69	4,55	1,83	3,83	3,66	3,24	1,58
- Středočeský kraj (106)	4,83	3,58	3,21	3,42	3,70	4,54	2,05	3,61	3,51	3,22	1,59
- Jihočeský kraj (52)	4,94	3,53	2,92	3,33	3,50	4,85	1,95	3,52	3,50	3,52	1,67
- Plzeňský kraj (39)	4,95	3,77	2,97	2,89	3,98	4,92	1,77	3,59	3,74	3,33	1,54
- Karlovarský kraj (7)	5,25	3,11	1,79	3,95	3,80	5,07	2,25	3,14	3,43	4,43	1,43
- Ústecký kraj (53)	4,90	3,65	3,06	3,46	3,99	5,02	2,01	3,43	3,72	3,40	1,55
- Liberecký kraj (34)	4,88	3,79	3,19	3,22	4,08	4,74	2,27	3,53	3,59	3,38	1,56
- Královéhrad. kraj (58)	4,94	3,94	3,30	3,37	3,90	4,67	1,75	3,69	3,91	3,48	1,55
- Pardubický kraj (40)	4,79	3,52	2,89	3,38	3,44	4,63	2,12	3,42	3,48	3,33	1,25
- Kraj Vysočina (28)	4,75	3,79	3,16	3,75	3,46	5,07	1,63	3,80	3,82	3,18	1,61
- Jihomoravský kraj (113)	5,00	3,91	3,35	3,32	3,72	4,95	1,75	3,88	3,87	2,92	1,81
- Olomoucký kraj (40)	4,81	3,71	3,23	3,32	3,48	4,61	1,73	3,52	3,83	3,33	1,75
- Zlínský kraj (34)	5,02	3,63	3,13	3,39	3,79	4,75	1,81	3,72	3,56	3,41	1,50
- Moravskoslez. kraj (88)	4,90	3,71	3,22	3,27	3,85	4,81	1,95	3,64	3,67	3,22	1,70

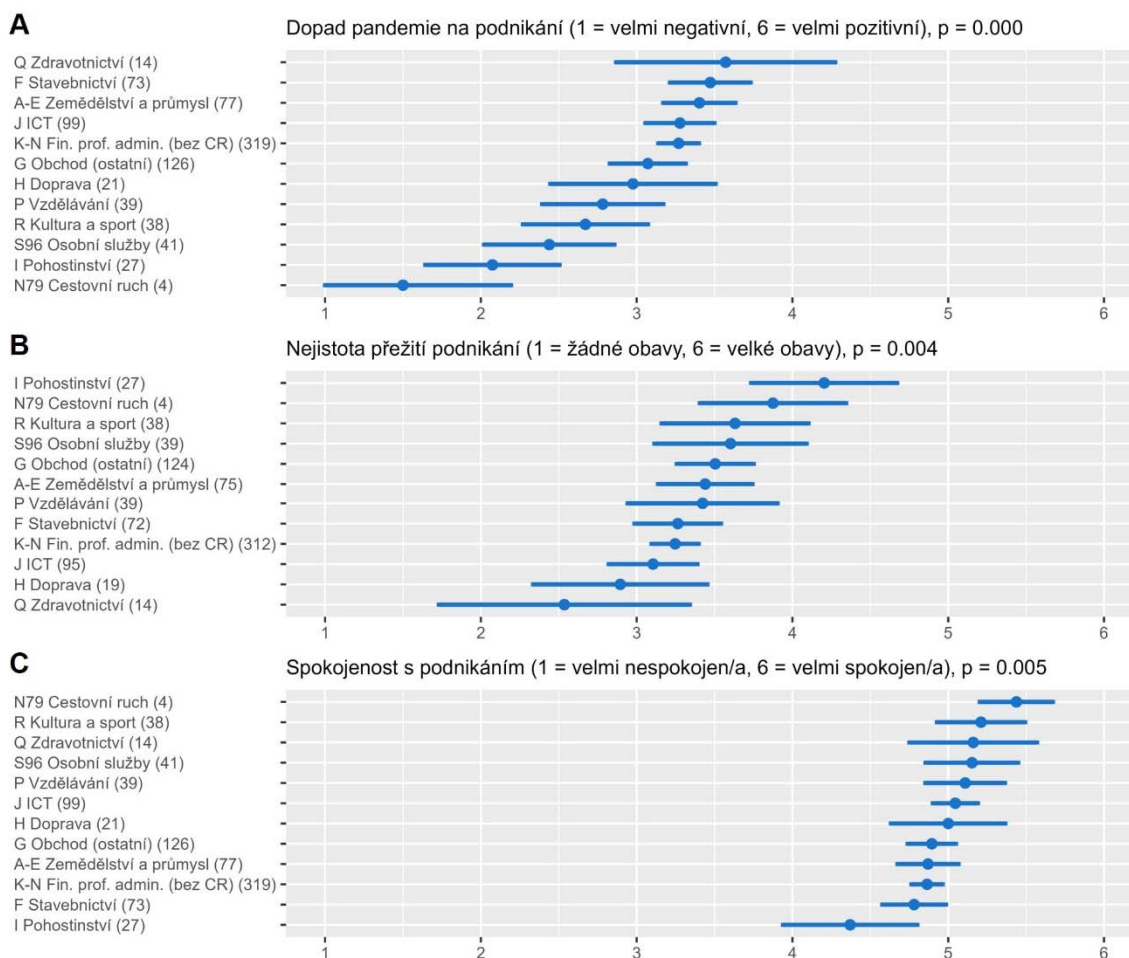
Poznámka: Sloupce představují prekaritní ukazatele v následujícím pořadí (rozsah a směr orientace použitých škál uvádí tabulka 2.1): (1) spokojenost s podnikáním, (2) spokojenost s finančními aspekty podnikání, (3) dopad pandemie covid-19 na podnikání, (4) nejistota přežití podnikání, (5) zdraví a wellbeing, (6) autonomie v práci, (7) disponibilní prostředky, (8) finanční problémy, (9) finanční situace, (10) dopad pandemie covid-19 na finance domácnosti, (11) sociální ochrana.

Tabulka 2.3. Statistická signifikance vztahů mezi indikátorem prekarity (řádek) a vysvětlující proměnnou (sloupec) v analýze rozptylu (ANOVA).

	Odvětví (13 kat.)	Pohlaví (2 kat.)	Vzdělání (4 kat.)	Věk (5 kat.)	Právní forma (3 kat.)	Počet spolu- pracov- níků (4 kat.)	Kraj (14 kat.)
Škály: podnikání							
Spokojenost s podnik.	0,003**	0,910	0,093	0,669	0,682	0,446	0,920
Spokojenost s financemi	0,000***	0,001***	0,566	0,047*	0,344	0,105	0,700
Dopad pandemie na pod.	0,000***	0,004**	0,263	0,000***	0,877	0,165	0,077
Nejistota přežití pod.	0,001***	0,002**	0,005**	0,000***	0,677	0,065	0,578
Škály: osobnost a aspekty práce							
Zdraví a wellbeing	0,775	0,001***	0,139	0,007**	0,554	0,211	0,277
Autonomie v práci	0,011*	0,719	0,297	0,048*	0,005**	0,965	0,021*
Škály: osobní finance							
Disponibilní prostředky	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***	0,486	0,055	0,739
Finanční problémy	0,000***	0,122	0,000***	0,878	0,175	0,177	0,397
Neškálové ukazatele prekarity							
Finanční situace	0,112	0,000***	0,040*	0,112	0,395	0,016*	0,787
Dopad C19 na příjem d.	0,000***	0,000***	0,000***	0,283	0,579	0,006**	0,564
Sociální ochrana	0,743	0,012*	0,000***	0,219	0,000***	0,270	0,779

Pozn.: Tabulka uvádí p -hodnotu výsledného F -testu analýzy rozptylu. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Obrázek 2.1. Průměrné hodnoty a jejich 95% intervaly spolehlivosti pro vybrané ukazatele prekarity podle oboru podnikání.

Poznámka: V závorkách jsou uvedeny počty pozorování v dané kategorii.

Další proměnnou s hojným výskytem signifikantních vztahů je pohlaví.

Rozdíly mezi muži a ženami nejsou tak velké jako rozdíly mezi obory podnikání (viz obrázek 2.2), jsou však statisticky průkazné. Výsledky ukazují, že ženy podnikatelky jsou mnohými aspekty prekarity zasaženy silněji než muži; jde o oblasti týkající se financí, dopadu pandemie, obav o přežití podnikání i osobní pohody (*zdraví a wellbeing*). Naopak zcela srovnatelných výsledků dosáhla obě pohlaví v oblastech *spokojenosti s podnikáním* nebo *autonomie v práci*.

Je relevantní očekávat, že alespoň část rozdílů mezi muži a ženami lze přisoudit různému zastoupení oborů podnikání mezi pohlavími; například *ICT* a *stavebnictví* je převážně doménou mužů, zatímco v oborech *osobní služby*, *zdravotnictví* nebo *vzdělávání* výrazně převládají ženy. Jak však ukazuje tabulka 2.5

a příloha A, zůstávají výsledky v platnosti i v modelech vícenásobné regrese, tj. po očištění o vliv odvětví, ale též věku, vzdělání nebo právní formy.

Obrázek 2.2. Průměrné hodnoty a jejich 95% intervaly spolehlivosti pro vybrané ukazatele prekarity podle pohlaví.

Pozastavme se ještě stručně nad signifikantními výsledky pro ostatní vysvětlující proměnné. *Vzdělání* ovlivňovalo zejména finanční ukazatele, nejistotu přežití podnikání a osobní pohodu. Ve všech případech platilo, že se výrazně odlišovala pouze nejnižší kategorie vzdělání (podnikající bez maturity), zatímco mezi vyššími stupni vzdělání nebylo z hlediska prekarity podnikání větších rozdílů. Rozdíly podle věku bylo možné vysledovat především z hlediska disponibilních prostředků a dopadu pandemie na podnikání, kde se lépe dařilo mladším ročníkům, a v oblasti nejistoty přežití podnikání, kde měla závislost podobu obrácené u-křivky, přičemž největší obavy měli čtyřicátníci a čtyřicátnice. (Výsledky párové analýzy i regresní analýzy byly opět v souladu.) Konečně, osoby podnikající prostřednictvím *obchodních společností* vykazovaly větší míru využití sociální ochrany nežli osoby podnikající na živnostenské oprávnění. Rozdíly v závislosti na zbývajících proměnných byly statisticky nevýznamné, příp. významné jen marginálně.

Tabulka 2.4. Statistická signifikance vztahů mezi indikátorem prekarity (řádek) a vysvětlující proměnnou (sloupec) ve vícenásobné lineární regresii.

	Odvětví (13 kat.)	Pohlaví (2 kat.)	Vzdělání (4 kat.)	Věk (5 kat.)	Právní forma (3 kat.)	Počet spolu- pracov- níků (4 kat.)	Kraj (14 kat.)
Škály: podnikání							
Spokojenost s podnik.	0,006**	0,314	0,208	0,460	0,851	0,507	0,986
Spokojenost s financemi	0,002**	0,001**	0,435	0,118	0,536	0,050	0,543
Dopad pandemie na pod.	0,000***	0,100	0,217	0,000***	0,961	0,295	0,377
Nejistota přežití pod.	0,021*	0,005**	0,019*	0,000***	0,747	0,227	0,708
Škály: osobnost a aspekty práce							
Zdraví a wellbeing	0,478	0,000***	0,029*	0,011*	0,770	0,243	0,121
Autonomie v práci	0,018*	0,935	0,653	0,135	0,038*	0,900	0,023*
Škály: osobní finance							
Disponibilní prostředky	0,061	0,000***	0,000***	0,000***	0,908	0,124	0,974
Finanční problémy	0,004**	0,058	0,000***	0,879	0,471	0,277	0,230
Neškálové ukazatele prekarity							
Finanční situace	0,198	0,001***	0,028*	0,230	0,559	0,018*	0,636
Dopad C19 na příjem d.	0,001***	0,019*	0,000***	0,181	0,728	0,109	0,940
Sociální ochrana	0,883	0,010**	0,004**	0,224	0,012*	0,458	0,903

Poznámka: Každý řádek shrnuje výsledky jednoho regresního modelu. Hlavní část tabulky uvádí p -hodnoty Waldova testu sdružené významnosti indikátorových proměnných pro kategorie dané vysvětlující proměnné. Hodnoty regresních koeficientů pro jednotlivé kategorie a koeficienty determinace jsou uvedeny v tabulkách v příloze A. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

2.3 Prekarita u nových firem

Miliony lidí na celém světě každoročně zakládají novou firmu s cílem osamostatnit se a/nebo vydělat peníze. V České republice vzniklo v roce 2022 téměř 30 000 nových obchodních společností¹⁵ a podnikání zahájilo skoro 80 000 fyzických osob¹⁶. Zatímco se hodně hovoří o prekaritě u závislého podnikání a u pracujících v „gig“ ekonomice, nové firmy a startupy zůstávají stranou. Přitom založení nové firmy není jednoduché. První roky fungování nového podnikání znamenají velkou investici peněz a času s velmi nejistými výsledky. Řada nových firem skončí neúspěchem v průběhu prvních let podnikání, často s negativními dopady na podnikající (Hayward et al. 2006). V rámci této části studie jsme proto zjišťovali, jak si podnikatelé či podnikatelky začínající nové podnikání vedou finančně ve srovnání s podnikateli či podnikatelkami zavedenými a jak tato situace ovlivňuje jejich osobní pohodu.

Tabulka 2.5 jednoznačně ukazuje, že noví podnikající mají menší disponibilní příjem a více finančních problémů. U těch, kteří rozjíždějí startup, jsou tyto finanční aspekty ještě výrazně problematičtější. Disponibilní příjem je ještě nižší, finanční problémy větší a spokojenost s financemi menší. Z výsledků dále vyplývá, že pro podnikající bez ohledu na fázi podnikání platí, že ti, kteří si věří a vnímají, že mohou ovlivnit svůj život (vysoká míra self-efficacy a lokalizace kontroly), mají lepší finanční situaci, stejně jako ti s vysokoškolským vzděláním.

¹⁵ www.informaceofirmach.cz/crif-v-roce-2022-pribylo-v-cesku-o-15-tisice-firem-mene-nez-v-predchozim-roce

¹⁶ www.businessinfo.cz/clanky/loni-pribylo-nejvic-zivnostniku-za-posledni-dekadu-celkovy-pocet-ale-stagnuje/

Tabulka 2.5. Regrese vysvětlující hodnotu finančních indikátorů.

	Spokojenost s fin.	Disponibilní příjem	Finanční problémy
Žena	-0,0552	-0,142*	-0,0177
Věk	-0,00823**	-0,00564	-0,00948***
VŠ vzdělání	-0,0157	0,216***	-0,177**
Praha nebo Brno	-0,00755	-0,103	0,183**
Děti v domácnosti	0,0430	0,0294	-0,0307
Podnikání z nutnosti	-0,0668***	-0,0572**	-0,00182
Locus of control	0,334***	0,192***	-0,216***
Self-efficacy	0,101**	0,154***	-0,110**
Hlavní živitel			
– Respondent	ref.	ref.	ref.
– Respondent a někdo další	0,0155	0,102	-0,220***
– Někdo jiný	-0,367***	-0,0658	-0,114
Fáze podnikání			
– Zavedené podnikání	ref.	ref.	ref.
– Nové podnikání	-0,104	-0,167*	0,275***
– Startup	-0,324**	-0,618***	0,882***
Zahrnutý indikátory odvětví	Ano	Ano	Ano
R^2	0,213	0,152	0,188
N	1113	1113	1113

Poznámka: Každý sloupec představuje jeden regresní model, závisle proměnná je uvedena v záhlaví. Hvězdičky indikují statistickou signifikanci jednotlivých koeficientů; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Mimo tento finanční aspekt sám o sobě jsme zjišťovali, jak horší finanční situace u nových podnikajících dopadá na jejich osobní pohodu (viz tabulka 2.6). Obecně z výsledků vyplývá, že podnikající v lepší finanční situaci mají vyšší úroveň životní pohody. Přestože začínající podnikající jsou v horší finanční situaci, není dopad této situace na jejich osobní pohodu tak výrazný. Negativní vliv finanční situace je do značné míry eliminován tím, že noví podnikající mají vyšší míru optimismu, pokud jde o důvěru v úspěch svého podnikání (Dawson 2017), a jsou tedy schopni tuto vnímanou dočasnou situaci vydržet. U startupů je tento efekt ještě výraznější. Startupisté a startupistky si dokážou udržet dobrou úroveň osobní pohody i v situaci výrazných finančních potíží. Z výsledků opět vyplývá, že osobní pohoda je větší u těch, kteří si věří a vnímají, že mohou sami ovlivnit svůj život, a u podnikajících s vyšším vzděláním. Naopak menší je u žen.

Tabulka 2.6. Regrese vysvětlující respondentovo zdraví a wellbeing.

	(1)	(2)	(3)	(4)
Žena	-0,243***	-0,221***	-0,198***	-0,242***
Věk	0,00627*	0,00988***	0,00812**	0,00475
VŠ vzdělání	0,184**	0,176**	0,118*	0,153*
Praha nebo Brno	-0,0290	-0,0158	0,000611	-0,00230
Děti v domácnosti	-0,0265	-0,0463	-0,0382	-0,0327
Podnikání z nutnosti	-0,0376	-0,0135	-0,0210	-0,0387*
Locus of control	0,274***	0,173***	0,217***	0,236***
Self-efficacy	0,161***	0,122***	0,123***	0,145***
Hlavní živitel				
– Respondent	ref.	ref.	ref.	ref.
– Respondent a někdo další	0,0537	0,0469	0,0254	0,0153
– Někdo jiný	0,119	0,246**	0,139	0,0981
Fáze podnikání				
– Zavedené podnikání	ref.	ref.	ref.	ref.
– Nové podnikání	0,0509	0,0986	0,102	0,0960
– Startup	0,0445	0,104	0,0777	0,0727
Spokojenost s financemi pod.		0,411***		
Nové podnikání × spokoj. s fin.		-0,251***		
Startup × spokojenost s fin.		-0,512***		
Disponibilní příjem			0,302***	
Nové podnikání × disp. příjem			-0,0159	
Startup × disp. příjem			-0,346*	
Finanční problémy				-0,185***
Nové podnikání × fin. problémy				0,0421
Startup × fin. problémy				0,164
Zahrnuty indikátory odvětví	Ano	Ano	Ano	Ano
R^2	0,154	0,253	0,228	0,178
N	1113	1113	1113	1113

Poznámka: Každý sloupec představuje jeden regresní model; modely se liší použitou variantou finančního ukazatele. Hvězdičky indikují statistickou signifikanci jednotlivých koeficientů; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Tato část studie přispívá k lepšímu pochopení prekarity u nových podnikajících a startupů. I když začínající podnikatelé a podnikatelky výrazně horší osobní pohodu subjektivně nepocítují, nacházejí se v horší finanční situaci než ti zavedení. Pro řadu z nich může podnikání znamenat ztrátu zdrojů, přiblížení se chudobě a zadlužení. Hospodářské politiky a další opatření zaměřená na podporu

podnikání by proto měly cílit specificky i na nové firmy a startupy. Zatímco podpora startupů, respektive firem s vysokým růstovým potenciálem, je předmětem podpůrných politik ve většině vyspělých zemí (příklad dobré praxe viz např. Autio, Rannikko 2016), podpora nových firem jako takových je spíše na okraji zájmu, s výjimkou aktivní politiky zaměstnanosti, kde dochází k podpoře začínajících podnikatelů a podnikatelek, kteří byli předtím nezaměstnaní. Nedávná studie Dvouletého (2022) prokázala pozitivní vliv této podpory¹⁷. Pokud jde o politiky na podporu nových firem, odborná světová literatura se shoduje na tom, že nedává smysl podporovat co nejširší zapojení do podnikání (Shane 2009; Acs et al. 2016), ale je třeba vybírat k podpoře ty firmy, které mají největší potenciál k následnému rychlému růstu, tvorbě pracovních míst a využitelným inovacím. Tak lze docílit, aby prostředky na podporu byly vynaloženy co nejefektivněji. V tomto smyslu je možné vnímat politiku podpory startupů v ČR jako poměrně dobře zacílenou. Je nicméně třeba upozornit na možné riziko vychýlení ve směru k podpoře technologií, leckdy velmi finančně náročné, na úkor jiných startupů zaměřených na inovace byznys modelů, které přitom mohou přinášet rychlý růst obrátu i zaměstnanosti. Rychle rostoucí firmy jsou totiž velmi heterogenní a jdou napříč obory, nejde jen o firmy technologické (Mason, Brown 2013).

¹⁷ www.researchgate.net/publication/363270397_Dopady_programu_SUPM_SVC_na_prijem_a_pracovni_spokojenost_podporených_podnikatelů

2.4 Coworking jako možné řešení prekarity OSVČ

Studie zkoumala též volbu mikropodnikajících využívat coworking jako alternativu k práci z domova. Vychází ze smíšeného metodologického přístupu, který kombinuje data z průzkumu a hloubkové fokusní skupiny. Výsledky průzkumu přesvědčivě ukazují, že pracující na volné noze, kteří se rozhodnou navštěvovat coworkingové centrum, z toho mají prospěch, pokud jde o jejich osobní pohodu (viz tabulka 2.7). Pokud jde o spokojenost s podnikáním (tj. rozhodnutí začít podnikat, typ práce, kterou vykonávají, úroveň nezávislosti a míra seberealizace), odhadovaný efekt využívání coworkingu byl též v očekávaném směru, nicméně statisticky nevýznamný.

Tabulka 2.7. Výsledky modelů odhadujících vliv členství v coworkingu na *osobní pohodu a spokojenost s podnikáním*.

Estimátor:	Nearest-neighbour matching		Propensity-score matching	
	Osobní pohoda	Spokojenost s podnikáním	Osobní pohoda	Spokojenost s podnikáním
Závisle proměnná:				
Efekt pro členy coworkingu (<i>average treatment effect on the treated</i>)	0,537** (0,222)	0,114 (0,144)	0,551** (0,198)	0,117 (0,174)
Efekt pro všechny podnikatele (<i>average treatment effect</i>)	0,340** (0,122)	0,123 (0,110)	0,332** (0,0692)	0,152 (0,106)
<i>N</i>	914	914	914	914

Poznámka: Kvůli self-selekcí (z coworkingu pravděpodobně pracují hlavně ti, pro něž to má největší přínos) uvádíme zvlášť odhad přínosu coworkingu pro ty, kteří se pro coworking rozhodli, a pro obecnou populaci podnikajících. V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. ** $p < 0,05$.

Doprovodná kvalitativní data nám umožnila dát tato zjištění do souvislostí a odhalila, že pracující na volné noze využívají coworking kvůli potřebě stanovení jasných hranic mezi prací a domovem. Fyzické oddělení od domova pomáhá uživatelům a uživatelkám coworkingu strukturovat svůj pracovní den, dokážou lépe kategorizovat pracovní úkoly, udržovat rovnováhu mezi pracovním a soukromým životem a mají vyšší produktivitu. Přítomnost coworkingové komunity navíc pozitivně koresponduje s pohodou uživatelů, protože snižuje sociální izolaci. Jak formuloval účastník fokusní skupiny (P2):

Zdůraznil bych také tuto sociální interakci, protože většina freelancerů, kteří pracují jen sami, pokud zůstávají doma, přichází o sociální vztahy. A to je pro mě kvalita života.

Druhá část kvantitativní analýzy se zaměřila na vnímaný vliv členství v coworkingu na osobní pohodu a různé aspekty práce (viz tabulka 2.8).

Tabulka 2.8. Regrese vysvětlující vnímaný vliv členství v coworkingu na osobní pohodu a různé aspekty práce.

	Vnímaný dopad práce z coworkingu na:				
	Osobní pohoda	Spokojenost s prací	Inspirace	Spolupráce	Pracovní výkonnost
Žena	0,622** (0,252)	0,642** (0,221)	0,554** (0,253)	0,186 (0,243)	0,738** (0,231)
Věk	-0,00577 (0,0143)	-0,000708 (0,0126)	0,00235 (0,0144)	0,00650 (0,0138)	-0,00379 (0,0132)
Děti v domácnosti	0,570* (0,331)	0,235 (0,290)	0,720** (0,333)	0,563* (0,318)	0,236 (0,304)
VŠ vzdělání	-0,274 (0,265)	0,147 (0,233)	-0,00300 (0,267)	-0,0869 (0,255)	0,195 (0,243)
Sólo podnikatel	-0,147 (0,265)	-0,178 (0,232)	-0,261 (0,266)	-0,292 (0,254)	-0,137 (0,243)
Praha nebo Brno	0,262 (0,285)	0,0516 (0,249)	0,354 (0,286)	0,253 (0,273)	0,326 (0,261)
Úrovňová konstanta	4,295** (0,557)	4,190** (0,488)	3,851** (0,559)	3,921** (0,535)	4,004** (0,511)
R^2	0,0815	0,0953	0,0959	0,0589	0,123
N	115	115	115	114	115

Poznámka: Tabulka obsahuje celkem 5 různých regresí, každou pro jednu závisle proměnnou, popsanou v záhlaví sloupce. V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. * $p < 0,1$, ** $p < 0,05$.

Výsledky ukazují jasně patrné rozdíly na základě pohlaví, kdy ženy oceňují pozitivní vliv členství v coworkingu více než muži. Členství v coworkingu, s ohledem na inspiraci, osobní pohodu a spolupráci, oceňovali více také podnikající na volné noze s malými dětmi v domácnosti. Kvalitativní šetření dále ukázalo, že hranice vyplývající z využívání coworkingu umožňují OSVČ minimalizovat vznik konfliktů mezi prací a rodinou. Jak uvádí P6:

Místo šestihodinové práce doma mohu být velmi produktivní, protože nebudu každých 30 minut přerušena. Mohu přijít do coworkingového prostoru a udělat práci za čtyři hodiny; pak mohu strávit dvě kvalitní hodiny

se svou dcerou. Myslím, že mi to pomáhá pracovat kratší dobu, být produktivnější a mít pak více času.

Kromě toho coworking umožňuje vyhnout se rozptylování souvisejícímu s pobytem doma. Jak sdělila P4:

Doma se více rozptyluji, protože tam jsou domácí práce. Takže někdy musím naložit pračku nebo udělat něco jiného, než začnu pracovat. A to v nejproduktivnějších hodinách. Takže využívat k práci coworking je dobré. Protože přijdete a vidíte lidi, kteří pracují; žádné rozptylování.

Celkově můžeme konstatovat, že coworkingová centra pomáhají podnikajícím na volné noze prostřednictvím řízení hranic mezi prací a rodinou, řízení času, oddělení pracovního a soukromého života a eliminací možné sociální izolace skrze neformální skupinové aktivity. Tyto prvky mají zásadní význam pro duševní zdraví a spokojenost freelancerů a freelancerek. Na coworking lze nahlížet jako na prostředníka optimálního pracovního prostředí pro podnikající na volné noze, který jim poskytuje potřebný prostor, zdroje a společenství, aby se jim dařilo v práci a zároveň našli rovnováhu s osobním životem. Coworking je přínosný nejvíce pro ženy a osoby s malými dětmi v domácnosti.

3 Kvalitativní výzkum – zkušenosti a názory OSVČ bez zaměstnaných a mikropodnikajících

Tato kapitola vychází ze dvou kvalitativních sond zaměřených na OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň a mikropodnikajících (max. s 10 zaměstnanými). Témata, která v této kapitole představíme, vychází jednak z analýzy kvalitativních rozhovorů se zmíněnými cílovými skupinami a s pěti experty a expertkami, jednak z témat diskutovaných na dvou workshopech, které realizoval tým Sociologického ústavu AV ČR ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze. Tematické zaměření workshopů vycházelo z oblastí, které byly během rozhovorů v rámci kvalitativních sond diskutovány jako zásadní a palčivé. První workshop se zástupci a zástupkyněmi aplikačního garanta (Ministerstvo práce a sociálních věcí) a dalších zainteresovaných subjektů, jako je Ministerstvo průmyslu a obchodu, organizace sdružující podnikajících v ČR, Úřad vlády apod., se zaměřil¹⁸ na období nemoci podnikajících. Konkrétně bylo diskutováno, jak se na tuto událost zajišťují a jaká rizika nebo pozitiva pro ně plynou z využívaných strategií zajištění se na dobu vlastní nemoci/úrazu. Ve spojitosti s péčí o zdraví jsme také řešili vliv pečujících závazků na podnikání, které v důsledku pandemie covidu-19 a zvýšení nemocnosti, ale také kvůli uzavření škol a školek podstatně narostly, především pak u žen. Druhý workshop, kterého se zúčastnili téměř všichni účastníci a účastnice prvního workshopu, se týkal informovanosti podnikajících ze strany státu¹⁹ a zde jsme diskutovali především možnosti a limity sdílení informací o začátku/vstupu do podnikání, nenadálých situacích v podnikání apod. a v přístupu a sdílení informací mezi podnikajícím a státem.

¹⁸ Workshop pod názvem „JISTÁ NEJISTOTA“ vliv nemoci a péče na podnikání před a v době pandemie proběhl dne 14. 6. 2022 v prostorách Akademického konferenčního centra Sociologického ústavu AV ČR.

¹⁹ Workshop pod názvem *Informovanost mikropodnikajících a OSVČ ze strany státu: zkušenosti a limity* proběhl dne 14. 11. 2022 také v prostorách Akademického konferenčního centra Sociologického ústavu AV ČR.

Tato kapitola je členěna jak podle tematických zaměření workshopů, tak podle nejdůležitějších zjištění z dvou kvalitativních sond. První část kapitoly je věnována poznatkům a analytickým zjištěním z první kvalitativní sondy zaměřené na mikropodnikající (do 10 zaměstnaných), u kterých se jako významné téma ukázaly jejich možnosti zajistit se na dobu vlastní nemoci. A to především v souvislosti se specifiky mikropodniků (např. vysoká míra specializace a problém zástupnosti v době nemoci, nejasná organizační struktura), tak i v souvislosti s obecným přístupem podnikajících k vlastní nemoci, který často obsahuje argument nekompatibility nemoci s podnikáním. V této části tak diskutujeme možnosti a limity mikropodnikajících v zajištění se na dobu vlastní nemoci/úrazu. Ukážeme, jaké strategie mikropodnikajících volí při zajištění se na nemoc/úraz, jak jsou jejich volby diferencovány primárně s ohledem na socioekonomický status a pečující závazky (jejichž podíl během pandemie covidu-19 ještě narostl) a jak se strategie zajištění se na nemoc/úraz ne/mění v době pandemie a proč. Ve druhé části pak navážeme druhou kvalitativní sondou zaměřenou na nízkopříjmové OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň, kde ukážeme, že i tato skupina podnikajících čelí specifickým rizikům a bariérám, jak udržet a rozvíjet své podnikání. Především ale ukážeme, že jejich podnikatelské strategie se výrazně liší od modelu podnikatele, který je očekáván a často také podporován politikami a opatřeními, jež upravují podnikatelské prostředí v ČR (OECD 2020), kdy je kladen důraz na ekonomické aspekty, rozvoj podnikání apod. Jiné podnikatelské strategie, např. žen, které podnikání kombinují s pečujícími závazky (viz Křížková et al. 2018), nebo podnikajících, kteří svou činnost nesměřují jen k profitu (Ahl 2006), jsou poté chápány jako neúspěšné a jsou často mimo záběr politických a legislativních opatření, a to i těch, která vznikla v době pandemie (Mangarella 2021). Závěrečná část kapitoly je uzavřena diskusí o způsobech a možnostech informovanosti podnikajících v ČR ze strany státních a veřejných institucí. Zabýváme se i tím, jak se v přístupu podnikajících k informacím odráží jejich vztah a důvěra ke státním institucím.

3.1 Metodika kvalitativních sond

Během workshopů byla výzkumnému týmu Sociologického ústavu několikrát položena otázka na relevanci kvalitativních dat pro celkové zachycení problému. Považujeme tak nezbytné začít metodologickou kapitolu úvahou, v čem jsou nesporné výhody kvalitativního výzkumu a jak lze jeho zjištění využít v praxi, při formulaci doporučení směrem k veřejné a státní správě, která má v gesci podporu a rozvoj podnikatelského prostředí v ČR.

Kvalitativní výzkum má své opodstatnění v rámci výzkumných aktivit. Umožňuje zachytit životní zkušenost účastníků a účastnic výzkumu (tj. komunikačních partnerů a partnerek) ve vztahu k různým sociálním kontextům a lokálním podmínkám jejich životů. Tento přístup umožňuje pochopit perspektivu aktérů a akterek neboli to, jak dotazované osoby rozumí okolnímu světu, jak jej chápou.

Analýza a sběr dat jsou v kvalitativním výzkumu časově mnohem náročnější než u výzkumu kvantitativního. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu získáváme podrobné informace a hloubkový popis zkoumaných sociálních jevů, problémů a procesů apod. To umožňuje získaná data nejen porovnávat a nacházet v rámci nich (i neočekávané) pravidelnosti, ale také jim hlouběji porozumět (Hendl 2016).

Kvalitativní výzkum je založen na induktivním přístupu, kdy k vyvození obecného závěru (generalizaci) dochází na základě dílčích poznatků. Tento typ výzkumu zahrnuje různé výzkumné metody a techniky. V sociologii je často používána tzv. metoda zakotvené teorie (kdy teorie je budována „odspodu“ neboli z empirických dat) v kombinaci s technikou rozhovoru, což umožňuje zachytit a zkoumat nejen postoje a názory komunikačních partnerů samých, ale hlavně jejich vlastní reflexi sledované problematiky. V rámci analýzy dat z kvalitativního výzkumu pak nestačí opakovat, co říkají sami dotazovaní, ani jejich slova převyprávět těmi vlastními. Při analýze těchto dat je nutné jít za sdělení komunikačních partnerů a partnerek, snažit se zodpovědět otázky typu: „Proč komunikační partneři/partnerky říkají to, co říkají?“ nebo „Dělají, co dělají?“, „S čím to souvisí?“, „Jak je to navázáno na kontext jejich života anebo širší společenský kontext?“, abychom tak dokázali porozumět lidem (jejich jednání a uvažování) v různých sociálních situacích a společenských kontextech.

Velkou výhodou kvalitativního výzkumu je především možnost získat pohled aktérů a akterek na vybrané sociální události a zjistit nejen jejich zkušenosti

a názory. Můžeme v jejich výpovědích také hledat hlubší a implicitní propojení jejich vztahu ke zkoumanému sociálnímu jevu. Jsme tak schopni sociální jevy zasadit do širšího kontextu a ukázat nejen to, co utváří názory aktérů a aktérek, co ovlivňuje jejich volby a jakým způsobem, ale i to, jaké – i zdánlivě nedůležité – momenty konstruují jejich životní zkušenost a ovlivňují jejich jednání.

3.1.1 Kvalitativní výzkum nízkopříjmových OSVČ a mikropodnikajících

V rámci námi provedených kvalitativních sond jsme se zaměřily na dvě skupiny podnikajících, a to nízkopříjmové OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň a mikropodnikajících s 1 až 10 zaměstnanci a zaměstnankyněmi, neboť na tuto skupinu podnikajících se výzkumy zaměřují zcela okrajově.

Výzkum vymezených skupin podnikajících byl zacílen na sledování problematiky jejich prekarity v podnikání. Vyšly jsme přitom z konceptu Vosko a Zukewich (2006), detailně představeného v úvodu této výzkumné zprávy, který vymezuje čtyři znaky prekarity v podnikání: a) regulace ochrany a přístup podnikajících k sociálním a zdravotním benefitům; b) ne/jistota práce, tj. doba trvání podnikání, která je indikátorem udržení podnikání ve specifickém legislativním nastavení, ekonomických aj. podmínkách; patří sem také bariéry a rizika při vstupu do podnikání; c) kontrola nad vlastní pracovní situací – objem práce, pracovní doba apod.; d) adekvátní příjem z podnikání. Pokud podnikání obsahuje jeden nebo více právě uvedených aspektů, je považováno za prekerní.

U mikropodnikajících jsme se s ohledem na pandemii, která představovala (globální) ohrožení v oblasti zdraví, zaměřily na problematiku zabezpečení se na nemoc v době před pandemií i během ní prostřednictvím strategií i zcela konkrétních nástrojů. Sledovaly jsme tedy prekaritu v oblasti sociálního, resp. zdravotního zabezpečení. Ve výzkumu OSVČ jsme se zase věnovaly strategiím vyrovnávání se s krizí, jako je pandemie covidu-19, která způsobila výrazný propad v příjmech těchto podnikajících, což reprezentuje prekaritu v oblasti ekonomické. V obou případech jsme daná témata řešily v souvislosti se sociální lokací mikropodnikajících a OSVČ bez zaměstnaných (neboli jejich zakotvením v různých sociálních prostorech, jako je rodina, s čímž souvisí jejich pečovatelská/živitelská pozice v rodině; dále pak délka, obor a typ podnikání apod.). Koncept sociální lokace (Zavella 1991, 2014) poukazuje na to, že vlastní pojetí identity, zkušenosti a životních příležitostí jsou ovlivněny sociálními prostory, v nichž se jedinec nachází. Tyto prostory mohou být vytvářeny intersekcí genderové, sociální, ekonomické

a/nebo geografické pozice jedinců. Jedná se o indikátory sociálních nerovností a odráží mocenské vztahy (Zavella 2014). Konkrétně postavení v sociální struktuře poukazuje na vzájemně propojené systémy útlaku a privilegií, které zakoušejí podnikající na základě svojí sociální lokace (Romero, Valdez 2016). Koncept sociální lokace poukazuje nejen na podobnosti a odlišnosti zkušeností mezi muži a ženami, ale i uvnitř těchto skupin. Sociální lokace je pro jedince zdrojem jak bariér, tak příležitostí (Křížková et al. 2018) a ovlivňuje nejen pojetí identity jedince a jeho životní zkušenosti, ale také příležitostí, které jsou mu dostupné. Výzkum tématu zabezpečení se na nemoc u mikropodnikajících a způsoby vyrovnávání se s krizí u nízkopříjmových OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň vygeneroval průřezová témata, a sice informovanost podnikajících a jejich nedůvěru ve stát (která byla diskutována také v rámci workshopů i v hloubkových rozhovorech s experty a expertkami, viz níže).

Obě kvalitativní sondy proběhly ještě v době některých platných protipandemických opatření²⁰, a to ve druhé polovině roku 2021. Proto kvůli omezení kontaktu s lidmi a uzavření regionů byly rozhovory realizovány online, se zapnutou kamerou na obou stranách.

Pro obě kvalitativní sondy jsme využily rekrutaci s pomocí výzkumných agentur, rozhovory ale vždy realizoval výzkumný tým Sociologického ústavu. S ohledem na výzkumné otázky a zaměření kvalitativních sond, byl výzkumný vzorek u každé z nich vybírán dle jiných kritérií:

- 1) U výzkumného vzorku **mikropodnikajících** byl základním kritériem výběru dopad pandemie na podnikání²¹ v nejvíce zasažených oborech.²² Další podmínkou výběru byla heterogenita vzorku zejména z hlediska genderu, věku, vzdělání, rodinné a partnerské situace apod. Celkově bylo realizováno 30 polostrukturovaných rozhovorů s mikropodnikajícími²³ – viz tabulka 3.1.
- 2) U výzkumného vzorku **nízkopříjmových OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň** byla zásadním kritériem výběru komunikačních

²⁰ Pandemie tak ovlivnila nejen formu realizace rozhovorů, ale promítla se také do zaměření projektu.

²¹ Výběr vzorku probíhal pomocí krátkého dotazníku zjišťujícího, zda v době pandemie došlo: a) ke snížení zisku alespoň o 40 %, b) nastaly problémy se splácením faktur či c) neplacení zboží či služeb ze strany zákazníků, d) došlo ke ztrátě klientely nebo e) k propouštění zaměstnanců/zaměstnankyň. Splnění alespoň jednoho z kritérií opravňovalo k zařazení mikropodnikatele/mikropodnikatelky do vzorku.

²² Viz zejména: obchod a dále služby v oboru pohostinství, hotelnictví, ubytování; oprava aut; doprava; kultura; sportovní a volnočasové aktivity (fitcentra, sauny, masáže apod.), prádelny apod.

²³ Třicet provedených rozhovorů trvajících 1 až 1,5 hodiny bylo pro účely analýzy doslovně přepsáno a anonymizováno.

partnerů/partnerek jejich aktivní podnikatelská živnost (nepřerušená za posledních 6 měsíců) a nízký příjem, který byl definován následovně: za posledních 12 měsíců nepřesáhl průměrný měsíční příjem oslovené podnikající osoby minimální mzdu (po odečtení všech nákladů na povinné zálohy, daně apod.), která činila 13 500 Kč (aktuální údaj v době výběru rekruční agentury) (MPSV 2023). Výzkumný vzorek byl relativně homogenní z hlediska oboru podnikání,²⁴ neboť se primárně jednalo o oblast (byť rozdílných) služeb, ale heterogenní z hlediska genderu, věku, regionu, počtu ekonomicky závislých dětí i partnerského stavu – viz tabulka 3.2. Celkem bylo realizováno 27 polostrukturovaných rozhovorů.²⁵

V obou výzkumech byly shodně vymezeny hlavní okruhy dotazování se: a) pracovní dráha komunikačních partnerů a partnerek, b) zahájení a začátky podnikání, c) ne/výhody podnikání, d) dopady pandemie na podnikání i na rodinný život. Podle zaměření výzkumu byly pak detailněji sledovány e) důsledky a způsoby řešení nízkých/fluktuujících příjmů z podnikání (u OSVČ) a/nebo problematika zabezpečení se na nemoc (u mikropodnikajících).

Tabulka 3.1. Charakteristiky výzkumného vzorku, kvalitativní sonda zaměřená na mikropodnikající.

Charakteristika	Kategorie	Počty
Pohlaví	Ženy	17
	Muži	13
Věk	25–35 let	5
	36–45 let	14
	46–55 let	8
	56–65 let	3
Obor podnikání	Služby – prodej/nákup zboží	3
	Služby – ubytování/gastro	7
	Služby – stavba/opravy	2

²⁴ Protože zásadním kritériem výběru komunikačních partnerů/partnerek byl nízký příjem, bylo zřejmé, že oslovení podnikající budou zejména ze sektoru služeb, který vykazuje obecně nízké výdělky. Zároveň byly tržby ve službách nejvíce ovlivněny vládními restrikcemi během pandemie (Slabá 2022).

²⁵ Všechny rozhovory trvaly 1 až 1,5 hodiny a pro účely analýzy byly doslovně přepsány a anonymizovány.

	Služby – ostatní	18
Počet dětí	Bezdětní	10
	1 dítě	5
	2 děti	11
	3 děti	3
	4 děti	1

Tabulka 3.2. Charakteristiky výzkumného vzorku, kvalitativní sonda zaměřená na nízkopříjmové OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň.

Charakteristika	Kategorie	Počty
Pohlaví	Ženy	14
	Muži	13
Věk	20–35 let	11
	36–45 let	5
	46–55 let	6
	56–65 let	5
Obor podnikání	Služby – prodej/nákup zboží	3
	Služby – ubytování/gastro	1
	Služby – stavba/opravy	5
	Služby – ostatní	17
Počet dětí	Bezdětní	11
	1 dítě	1
	2 děti	11
	3 děti	3
	4 děti	1

3.2 Jak se mikropodnikající zajišťují na dobu vlastní nemoci/úrazu?

Z analýzy vyplývá, že téma zabezpečení se na nemoc nabylo v době pandemie covidu-19 na významu. Lidé byli více ohroženi v oblasti zdraví. Výzkumným předpokladem bylo, že jejich postavení v sociální struktuře ovlivňovalo možnosti, jak se na případ vlastní nemoci zajistit. Proto jsme se podrobněji zaměřily na otázku možností zabezpečení se na nemoc před pandemií i během ní z perspektivy aktérů a akterek (konkrétně mikropodnikajících, kteří bývají ve výzkumech podnikání obvykle zcela opomíjeni nebo jsou zařazeni pod tzv. malé podniky a jejich jedinečná pozice tak není dostatečně zachycena) v jedné z našich kvalitativních analýz (viz níže). Pro pochopení voleb mikropodnikajících v dané oblasti je nicméně důležité zmínit legislativní rozměr této problematiky, který umožňuje anebo naopak limituje volby aktérů a akterek ve vztahu k jejich sociální lokaci i různým sociálním kontextům jejich životů.

3.2.1 Legislativní zakotvení sociální ochrany (mikro)podnikajících v období nemoci a státní kompenzace v době pandemie

Formální legislativní nastavení v ČR ovlivňuje rozhodování OSVČ bez zaměstnanců, ale i mikropodnikajících o tom, jak se zajistit na období vlastní nemoci, situaci ošetřování člena/členky rodiny anebo mateřství/rodičovství. Jedná se především o legislativní rámec daňového systému a sociálních politik, které ne/zajišťují sociální ochranu pro podnikající v těchto situacích. Podnikající v ČR si mohou platit dobrovolné nemocenské pojištění²⁶, z kterého mohou čerpat nemocenskou (tj. státní finanční podporu po dobu nemoci), dále peněžitou pomoc v mateřství nebo dlouhodobé ošetřovné člena rodiny. Oproti zaměstnaným se ale finanční podpora (nejen) v době nemoci liší. Nemocenská dávka je u zaměstnaných několikanásobně vyšší a je vyplácena od 1. dne nemoci (za zaměstnané ji hradí prvních 14 dní zaměstnavatel, dále stát) a všechny tři druhy odvodů automaticky odvádí zaměstnavatel (Kaiserová 2018). Pokud si však podnikatel platí dobrovolné nemocenské v rámci státního schématu, základní výměra odvodu je sice nízká

²⁶ Volitelně navíc k povinným odvodům na sociální a zdravotní pojištění.

(v roce 2021 činila pro OSVČ jen 147 Kč)²⁷, nízká je pak ale i výměra nemocenské dávky, která podnikající/mu náleží od státu až od 15. dne nemocenské. To může být jedním z důvodů, proč si dobrovolné nemocenské hradí jen 11 % podnikajících v ČR, častěji ženy (14 %) než muži (9 %)²⁸, což je odrazem toho, že platba nemocenského pojištění je nutná pro čerpání peněžitého příspěvku v mateřství. Zároveň pro většinu podnikajících s nízkými a fluktuujícími příjmy (většinou ženy) je i nízká částka za platbu nemocenského pojištění významným výdajem a nemají tak možnost si jej uhradit. Dle expertů z ČSSZ (informace z neformální komunikace) nelze pozorovat žádný významný nárůst počtu nemocensky pojištěných podnikatelů a podnikatelek v období pandemie covidu-19.

V období pandemie stát vytvořil nástroj pro zabezpečení podnikajících v případě onemocnění covidu-19 v rámci tzv. kompenzačního bonusu.²⁹ O ten mohli žádat podnikající, kterým v době pandemie byla nařízena karanténa/izolace a pro které bylo podnikání hlavním zdrojem příjmu. Podmínky nároku se ale průběžně měnily a vztahovaly se na různé situace. Tento program byl vypsán celkem třikrát, vždy se týkal určitého časového období, kdy docházelo k (nej)většímu šíření nemoci. Byl vypisován většinou s malým/určitým předstihem před začátkem účinnosti. Měnila se výše příspěvku a také předmět podpory (nejprve pouze karanténa, pak i izolace), stejně jako podmínky nároku – tedy to, zda měli nárok jen ti podnikající, kteří doložili pokles příjmu, nebo zda měli nárok i ti, kteří si platili nemocenské (bez nutnosti dokladovat příjem).

3.2.2 Volby strategií mikropodnikajících před pandemií a v době pandemie ohledně zabezpečení se na nemoc

V kvalitativní analýze mikropodnikajících jsme se zaměřily na to, jaké strategie³⁰ a jednotlivé praktiky zabezpečení se na nemoc mikropodnikající volili před pandemií covidu-19 a zda se vlivem pandemie jejich volby změnily, či nikoli a proč.

²⁷ V roce 2021 si OSVČ mohla určovat výši měsíčního základu mezi 7000 Kč a 10 191 Kč. Pojistné na nemocenské pojištění tak činilo 147 Kč až 215 Kč za měsíc.

²⁸ www.cssz.cz/web/cz/prehledy-o-poctech-klientu#section_1

²⁹ Např. www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/podpora-a-ulevy-pro-podnikatele-a-zamestnance-180601

³⁰ Strategii vymezujeme jako soubor činů realizovaných za účelem krátkodobějších i dlouhodobějších cílů, ovšem často praktikovaných bez skutečné strategické intence (více Bourdieu 1994). Volba konkrétních praktik (např. platba komerčního pojištění, dobrovolná účast na státním schématu nemocenského pojištění atd.) je pak vědomým, do určité míry promyšleným aktem, který lze chápat v kontextu uplatňování jednotlivých strategií.

Danou skupinu podnikajících jsme zvolily proto, že jednak bývá zkoumána zcela okrajově, jednak při jejím výzkumu nebývá běžně zohledňován sociální, genderový anebo rodinný kontext, ve kterém se mikropodnikající nacházejí, který ale zásadně ovlivňuje jejich podnikatelské strategie a podle našeho předpokladu i strategie a praktiky zabezpečení se na nemoc.

Identifikace hlavních strategií a s nimi souvisejících praktik

Problematika zabezpečení se pro případ nemoci nepředstavovala pro některé podnikající důležité téma, a to ani v době pandemie. Důvody a motivy voleb strategií a praktik zabezpečení v dané oblasti pak nemusely být podnikajícími formulovány nutně explicitně. Při analýze rozhovorů jsme proto zohledňovaly historii pracovní a podnikatelské dráhy jednotlivých komunikačních partnerů a partnerek včetně důvodů a motivů jejich podnikání, stejně jako rodinný i pandemický kontext, ve kterém se mikropodnikání a volby strategií zabezpečení se na nemoc odehrávaly.

Na základě toho, zda se mikropodnikající spoléhali na stát, či nikoli, jsme pak identifikovaly:

- ▶ **Strategii postavenou na státním zabezpečení**, resp. státním schématu nemocenského pojištění a s ní související praktiky (tj. zabezpečení se mikropodnikatele/mikropodnikatelky skrze status zaměstnance v s. r. o. nebo placení dobrovolného nemocenského pojištění u OSVČ se zaměstnanými).

- ▶ **Strategie individuální**, kdy se podnikající nespolehá na stát (tj. nevolí předchozí strategii), nýbrž sám/sama podle svého uvážení volí jiné cesty zabezpečení se. Tyto strategie zahrnují *individualizovanou finanční strategii* (s praktikami typu komerční pojištění, investice, vlastní bydlení, tvorba rezervy apod.); *strategii využívání lidského kapitálu* (viz praktiky zastoupení zaměstnanci, případně členy a členkami rodiny apod.); *strategii zdravého životního stylu a sebepečce* (s praktikami zdravá strava, cvičení, relaxace apod.).

Většina mikropodnikajících z našeho vzorku si neplatila státem garantované nemocenské pojištění.³¹ Provedená analýza rozhovorů ukázala, že volby jednotlivých strategií a praktik mají různé důvody související se sociální lokací mikropodnikajících. Hlavními osami/faktory, které se v analýze ukázaly jako významné, bylo postavení v rodině – živitelská a pečovatelská role – spolu se socioekonomickým statutem a genderem (např. Wang, Kang 2021).

Vliv spolu/živitelské pozice v rodině a partnerství na volbu strategií a praktik

Většina mužů se závislymi dětmi byla v živitelské roli a přebírala hlavní zodpovědnost za finanční zajištění rodiny. Vedlo je to k tomu, že kombinovali různé praktiky v rámci individualizované finanční strategie (komerční pojistky na úraz nebo nemoc, spoření, investice nebo ukládání peněz do nemovitostí).

Platím si docela vysoké životní pojištění, kdyby se něco stalo, tak aby všechno bylo zapláceno a nebyl nějaký problém. Máme i byt na hypotéku. Neradi bychom totiž zůstali bez příjmu nebo v exekučním řízení.

Jiří, 45 let, 1 dítě, 6 let, doprava

Pro tyto muže bylo naprosto zásadní se finančně o rodinu postarat za každé situace, a to i v případě, že jsou nemocní a někdy tím dokonce ohrožují vlastní zdraví. Ženy byly z velké části ve spoluživitelské nebo ekonomicky závislé pozici. Jistota finanční podpory partnera jim sice umožňovala nedělat si starosti s obdobími, kdy jejich podnikání není výdělečné (nejen v období nemoci), zpravidla jim ale zabráňovalo reflektovat možné negativní dopady jejich pozice.

Máme společné spoření s manželem. Musím zdůraznit, že mám velkou podporu v tom, že můj muž vydělává dost peněz na to, aby nás uživil, takže já se nemusím úplně nervovat, že nevydělám.

Irena, 32 let, 1 dítě, 4 roky, prodej a šití oblečení

Jednou z užívaných praktik žen bylo společné zajištění pro případ nemoci či úrazu s partnerem prostřednictvím komerčních pojistek. To však neznamenal rovnější přístup v rozhodování o tomto pojištění a jeho nastavení. S ohledem na

³¹ Ať byly důvodem tohoto přístupu fluktuující nebo nejisté příjmy z mikropodnikání anebo vnímání nevýhodnosti této dávky pro její nízké kompenzace, znamená to, že daní mikropodnikajících v době své nemoci/úrazu vyžadujících přerušování pracovní činnosti, resp. pracovní neschopnost, pak nemají nárok na žádnou podporu ze systému nemocenského pojištění garantovaného státem.

převažující živitelskou roli mužů se dá předpokládat, že dvojice měly pojistky nastavené tak, aby kryly vyšší částkou výpadky příjmu mužů. Je zřejmé, že ekonomická ne/závislost určuje dosažitelnost strategií, vstupuje také do nastavení konkrétních praktik, jako jsou komerční pojistky.

Péče o ekonomicky závislé děti

Rozdělení rodinných rolí v našem vzorku bylo spíše tradiční – ženy byly dominantními pečovatelkami, muži byli sekundárními pečovateli, a to i v případech, kdy byla žena živitelkou. Primární pečovatelská role žen byla spojena s určitým uvažováním o zajištění se na období nemoci. Mateřství pro ženy znamenalo dlouhodobější výpadek z pracovního procesu, na který se zajišťovaly pomocí státního schématu nemocenského pojištění, ze kterého pak čerpaly mateřskou. Toto zajištění bylo potřeba z jejich strany plánovat dopředu³². Placení si nemocenského pojištění pro dobu mateřství pro ně bylo leckdy impulsem začít o něm uvažovat jako o reálné variantě, která by jim mohla pomoci i v době nemoci či úrazu.

Platím si nejnižší nemocenské jen kvůli tomu, kdybych přišla dlouhodobě o příjmy, abych zaplatila bydlení, protože na zbytek si spořím.

Monika, 40 let, 2 děti, 4 a 1 rok, pojistky, konzultace

Důvodem, proč právě ženy s dětmi volily strategii státního schématu zajištění se na nemoc, byla výše měsíční platby nemocenského pojištění, které je mnohonásobně nižší než u komerční pojistky.

Naopak muži bez primárních pečovatelských závazků a bezdětné ženy spíše spoléhali na kombinaci praktik v rámci individualizované finanční strategie, případně některé ženy také na příjem partnera. Tito podnikající často ani nezvažovali možnost využití státního schématu. Jejich přístup je možné vnímat jako uplatňování vzorů typických pro maskulinně vnímané podnikání (Ahl 2006), kdy se předpokládá, že podnikající osoba se má zajistit na různé životní situace zcela sama. Tito komunikační partneři a partnerky pak neměli žádnou přímou zkušenost se státním nemocenským pojištěním (z důvodu péče o děti), a tak pro ně nepředstavovalo reálnou možnost. U mužů s dětmi hrál roli také argument,

³² Mikropodnikatelky se tak ocitají v jiné situaci než zaměstnankyně, za něž odvody na nemocenské pojištění zajišťuje zaměstnavatel (kdy část odvodu jde na vrub zaměstnavatele, část se strhává z hrubé mzdy zaměstnankyně). Placení si odvodu do státního garantovaného systému nemocenského pojištění, které pracujícím ženám garantuje podle vymezených podmínek výplatu peněžité pomoci v mateřství, je u (mikro)podnikajících žen zcela dobrovolné.

že dávka z nemocenského pojištění je nižší v porovnání s částkou vyplacenou při nemoci nebo úrazu u komerčních pojistek, což dostatečně nezajistí rodinu v případě výpadku jejich živitelského příjmu. Zároveň je tato dávka přiznána až od 15. dne nemoci, což je pro muže živitele rizikové.

Je patrné, že někteří měli zajištění na nemoc jako dlouhodobý projekt (živitelé a ekonomicky nezávislé ženy), u některých bylo zajištění ovlivněno významnými životními událostmi (mateřství u žen).

Vliv socioekonomického statusu na zvolené strategie

Pro podnikající, kteří se definovali jako osoby s vyšším socioekonomickým statutem (muži a převážně ženy s ekonomicky nezávislými dětmi i některé ženy bez pečovatelských závazků), bylo reálné využít a kombinovat zejména různé praktiky v rámci individualizované finanční strategie (jako komerční pojistky, našetřené peníze, nákup nemovitostí, investice). Tito podnikající se během své pracovní dráhy přibližovali více maskulinnímu ideálu podnikajícího, neboť v podnikání kladli důraz na zisk, inovace nebo expanzi. Individualistický přístup k podnikání se tak promítl do uvažování mikropodnikajících o tom, jak se zajistit na dobu vlastní nemoci – strategii státního schématu nemocenského pojištění totiž často nezvažovali.

Nižší socioekonomický status (převážně žen) pak stanovil jako dosažitelné praktiky sdílení pojištění s partnerem anebo méně finančně nákladné strategie jako spoléhání se na své dobré zdraví.

Já jsem silný imunitní typ. A to byl i důvod, proč jsem šla do podnikání, protože člověk je zdravý, je silný, nepotřebuje nemocenskou a tak dále.

Hana, 40 let, 1 dítě, 7 let, poradenství v oblasti dětských potřeb

Strategii využití lidského kapitálu (tj. nechat se zastoupit svými zaměstnanci) deklarovaly v našem vzorku opět spíše ženy, tentokrát se závislými dětmi. Důvodem byla jejich pečovatelská role, kdy se k této strategii uchylovaly jak v době nemoci dětí, tak své vlastní. V rozhovorech nicméně byla reflektována rizika této strategie, jako např. specifické know how mikropodnikajících, které nemá nikdo další ve firmě.

3.2.3 Změna strategií zajištění se na dobu vlastní nemoci v důsledku pandemie covidu-19

Vstupní předpoklad našeho výzkumu, že pandemie znamená zvýšení rizika onemocnění a bude tudíž znamenat i určitou změnu ve vnímání možností voleb strategií a praktik, kterými se (i mikropodnikatelé a mikropodnikatelky) mohou zajistit na nemoc, se nenaplnil.

Analýza odhalila, že za důvodem neměnit své strategie ani v souvislosti s pandemií je pocit jistoty, že mě někdo nebo něco na dobu výpadku příjmu zajistí. Pro různé skupiny mikropodnikajících byla tato jistota naplněna různými praktikami a strategiemi. Zatímco pro ženy s pečovatelskými závazky a/nebo nízkým socioekonomickým statusem se jednalo o strategii zabezpečení skrze příjem partnera či manžela, u osob s vyšším socioekonomickým statusem bez ohledu na jejich gender docházelo zejména ke kombinaci praktik v rámci individualizované finanční strategie. Tito podnikající tak byli připraveni na krizovou situaci reprezentovanou pandemií covidu-19.

Pandemie ještě prohloubila ekonomickou závislost mikropodnikajících v závislé, ale mnohdy i spolužitelské pozici (především ženy), kteří měli možnost spoléhat se na příjem partnera (což jim sice pomáhá překonat období výpadku jejich vlastního příjmu, ale často to zároveň vytváří či prohlubuje jejich ekonomickou závislost).³³

Analýza také rozkryla, že pandemie zvýznamnila omezené možnosti zástupu mikropodnikatele/mikropodnikatelky v době jeho či její nemoci, což souvisí s tím, že mikropodniky jsou malé, nemají jasnou organizační strukturu a zpravidla ani dostatečně vyřešený management práce. Toto vše pak v krizi (jako pandemie) limituje volbu některých strategií (především strategii využití lidského kapitálu), třebaže v minulosti byly během nemoci úspěšně využity.

³³ Kromě toho pandemie rovněž zvýraznila překerní situaci mikropodnikatelek s pečovatelskými povinnostmi, které jsou zároveň sólo rodiči a/nebo hlavními živitelkami svých rodin. Tyto podnikající ženy leckdy nemají dostatečnou podporu nejen ze strany otce dítěte, ale nemají ji ani na úrovni sociálního systému.

3.3 Nízkopříjmové OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň a způsoby vyrovnání se s pandemickou krizí

Mnohé studie (UN Women 2020; WE Forum 2020; Werner 2020) poukazují na diferencované dopady pandemie na rozdílné možnosti podnikajících, jak se jim efektivně bránit. Data z České republiky ukazují, že podnikající byli specificky zasaženi vládními protipandemickými restrikcemi a že ženy pocítují větší ekonomické dopady než muži (např. v kontextu větší zátěže pečujícími závazky a zavření škol/školek během pandemie; Donnell et al. 2021). Výzkumy (viz CVVM 2021) ukázaly, že zatímco zaměstnaní spíše deklarují technologické a organizační změny, sebezaměstnané osoby nejvíce zmiňují ekonomické dopady pandemie (snížený příjem nebo odpracované hodiny).

I přesto, že pandemie měla značné ekonomické dopady, skupiny podnikajících, u kterých by se dalo očekávat, že zváží možnost podnikání ukončit (jako jsou např. nízkopříjmoví podnikající, kteří mají dlouhodobě nízké a fluktuující příjmy z podnikání), tak vždy neučinili. K výzkumu strategií, kterými ohrožené skupiny podnikajících udržují své podnikání, jsme využily teoretického konceptu „pivotování“ nebo „pivotingu“, který představuje reakci podnikajících na nejistotu nebo neočekávanou náročnou situaci způsobenou externími vlivy (např. v období pandemie covidu-19) (Hughes et al. 2022). Pivoty se v literatuře dělí do dvou základních kategorií a) defenzivní, kdy podnikající spíše omezují podnikání, minimalizují investování do něj a přistupují ke vzniklé situaci s velkou obezřetností; b) ofenzivní, kdy podnikající naopak využívají situace k vytváření nových příležitostí (zaměřují se na nové produkty, využívají nových technologií, rozvíjejí podnikání a nově do něj investují apod.).

Původně byl teoretický koncept pivotingu rozvíjen ve výzkumech, které se zaměřovaly na zachycování inovativních způsobů vyrovnávání se s nejistotami u začínajících podniků (tzv. startupů) a na hledání efektivních či kreativních řešení během vzniklé krizové situace (Grimes 2018) s cílem zachovat ziskovost a výdělečnost podnikání. Obecně je totiž ideálem podnikatele ten, kdo neustále navyšuje zisky, klade důraz na profit, svému podnikání věnuje všechn možný čas, neustále ho vylepšuje a inovuje apod. Nízkopříjmoví podnikající, na které se náš výzkum zaměřil, se ale této představě vymykali – jejich cílem nebylo zvýšit nebo udržet ziskovost podnikání skrze inovativní strategie. Zaměřujeme se tak na

interpretace opomíjených zkušeností OSVČ bez zaměstnaných, proč ne/volí určité typy inovativních pivotů, co vnímají jako úspěšné zvládnutí krize (např. pandemie) a proč ve svém podnikání neusilují primárně o ekonomické cíle (jak se zpravidla očekává). K tomu využíváme i koncept sociální lokace (detailně představen v úvodu této kapitoly) a ukazujeme, že volby a realizace pivotů jsou ovlivněny sociálními prostory (tj. genderovými, sociálními, ekonomickými a/nebo geografickými prostory), v nichž se jedinec nachází. Z pozice jedince v těchto sociálních prostorech popisujeme důvody a motivy k volbě určitých pivotů a způsoby interpretace, kterými podnikající své volby zdůvodňují.

3.3.1 Vliv sociální lokace na vybrané pivoty

Socioekonomický status v podobě fluktuujících příjmů byl jedním ze zásadních kritérií, který ovlivnil volbu a způsoby interpretace pivotů. Především u těch, kteří deklarovali dlouhodobě nízký socioekonomický status, tato skutečnost určovala volbu pivotů během pandemie a v praxi znamenala aktivizaci/zviditelnění úspěšných pivotů z doby před pandemií. Tito podnikající měli dlouhodobé zkušenosti (již před pandemií) s nutností vyrovnat se s finanční nejistotou. Pandemii tak vnímali jako další epizodu nejistoty (ne jako něco výjimečného) a aktivně využívali pivoty, které jim v minulosti pomáhaly – jako je diverzifikace příjmů nebo spolehnout se na příjem partnera/partnerky:

Naštěstí jsme v rodině dva, takže rodina není závislá na mém příjmu, protože manželka je státní zaměstnanec a tam je ten příjem v podstatě zajištěný.

Jaromír, 57 let, 2 děti starší 18 let, stavební práce

V pandemii tak využili to, co se jim v minulosti již osvědčilo, neviděli proto důvod vytvářet nové strategie (pivoty). Citovaný Jaromír, který i v době ekonomické krize spoléhal na příjem manželky, v rozhovoru dodal, že když podnikání zasáhla pandemie, už se sám cítil být ve věku, že už neměl ani chuť přemýšlet a realizovat nové strategie, jak podnikání dále udržet. Sám sebe definoval jako osobu v předdůchodovém věku, jako někoho, „kdo to do důchodu už nějak doklepe“. V rozhovorech se často objevovaly podobné způsoby interpretace, kterými si podnikající legitimizovali defenzivní pivoty, tedy to, proč nezvažují realizovat nové pivoty, které doposud nevyužili.

Péče o ekonomicky závislé děti byla dalším kritériem, které ovlivnilo volbu i interpretaci pivotů. Narace a způsoby interpretace ohledně přijetí většího dílu pečujících povinností byly ale u mužů a žen rozdílné. U žen, které měly hlavní

pečovatelské povinnosti v rodině před pandemií i během ní, byl jejich příjem v rámci rodinného rozpočtu doplňkový a byly ekonomicky závislé na svých partnerech. Tato závislost se v pandemii ještě prohloubila. Využívaly také úspěšné pivoty z dob minulých. Dokonce u nich docházelo ke snižování významu podnikání žen v očích jejich protějšků.

Manžel je rád, že má doma teplé jídlo. Je mu úplně ukradené, jestli něco přinesu do rodinného rozpočtu. On je rád, že si zaplatím sociálku, zdravotku a nic po něm nechci. Rodinu rád bude dotovat.

Milada, 42 let, 2 děti, 11 a 17 let, prodej stavebnic pro děti

Čtyřem mužům s malými dětmi, se kterými jsme realizovaly rozhovor, během pandemie klesly zakázky a příjmy natolik, že se jejich příjem stal pro rodinný rozpočet doplňkovým. Před pandemií byl jejich příjem spoluživitelský a důležitý pro chod rodiny, v pandemii však došlo k jeho razantnímu poklesu a tito muži se rozhodli stát se hlavními pečovateli v rodině. Omezili tak podnikání po dobu, kdy pečují o děti (nechtěli však aktivní podnikání generující určitý příjem ukončit). Interpretace rozhodnutí stát se hlavním pečovatelem doprovázel vždy argument dočasnosti – vždy zdůrazňovali, že např. jakmile dítě bude pravidelně ve školce, pak se k podnikání okamžitě vrátí. V rozhovorech nám často představili jasnou vizi, jak podnikání znovu nastartují, aby se z něj opět stal úspěšný a ziskový byznys. U žen s pečujícími povinnostmi tento způsob interpretace nebyl výrazný, útlum podnikání a snížení příjmu z důvodu péče nevnímaly tak fatálně.

Dotázaní komunikační partneři a partnerky si byli vědomi toho, že z podnikání mají dlouhodobě nízké a nestabilní příjmy a řada z nich v rozhovoru představila jasné vize, co by mohli udělat, aby jejich podnikání bylo ziskové. Například Klára provozovala mj. ubytovací služby a pronajímala část vlastní nemovitosti, kde ale chtěla utvářet spíše komunitu lidí, kteří jsou jí sympatičtí než realizovat extrémně výdělečný projekt. Pandemie pro ni zviditelnila ekonomickou stránku podnikání, ale ji to přesto nepřimělo změnit filozofii podnikání:

Mě uklidňuje, že kdyby byla nouze, teď ne, ale někdy jako s tím bydlením, že vždycky můžeme šlápnout trošku na plyn, že máme kontakty, máme rezervy a nakonec bychom mohli skočit na nějakou platformu, ale já to prostě nechci.

Klára, 62 let, 2 děti starší 18 let, provozuje ubytování + překladatelka

Pro Kláru i pro další podnikající bylo klíčové zachovat určitou ideu podnikání, kterou měli před pandemií, namísto toho, aby své podnikání směřovali k zisku a zvyšovali svůj příjem. Klára a další podnikající tak spíše než ekonomické aspekty podnikání zmiňovali důraz na osobní (rodinný) wellbeing, který jim podnikání přináší, neboť v něm vidí smysluplnou aktivitu. Snížení objemu práce v podnikání v době pandemie ale také mnozí vnímali jako vítanou změnu, možnost zpomalit a soustředit se i na jiné věci – rodinu, své koníčky apod. – jako Natálie, které tento přístup k podnikání umožnil vyšší a stabilní příjem partnera (jako jiným podnikajícím):

Zatím mi to vyhovuje, že pracuji méně. Mám více času na svoje soukromé věci a tím, že finančně netrpíme, tak to ani nemusím nějak extra řešit. (...) Začali jsme rekonstruovat byt a mám na to čas. Asi kdybych si opravdu chtěla najít práci, tak něco najdu, ale situace byla taková, že jsem nechtěla dělat něco, co nechci.

Natálie, 26 let, bezdětná, ekologie a životní prostředí

Valná většina dotázaných OSVČ s nízkými příjmy využívala především defenzivní pivoty, tj. omezování podnikání, minimalizaci investic anebo spíše vyčkávání, než se rozhodnou k volbě nějakého pivotu. Nevytvářeli ofenzivní pivoty, tedy inovativní a nové strategie v reakci na nejistotu. Velký vliv na to, jak vnímali své podnikání a co byli ochotni na jeho záchranu a podporu udělat, měla předchozí zkušenost s fluktuací příjmu. Tito podnikající pak snížení příjmů způsobené pandemií nechápali ve vztahu k sobě, své rodině a svému podnikání jako fatální. Tento jejich přístup k podnikání v pandemii umožnila i ekonomická podpora partnerů/partnerek nebo manželů/manželek. Ne vždy však bylo reflektováno prohloubení ekonomické závislosti na partnerském protějšku podnikající osoby v době pandemie, které se objevovalo zejména u žen. Negativně snížení příjmů v pandemii pak nahlíželi ti, kterým příjmy z podnikání výrazně poklesly až v době pandemie – viz muži přejímající pečující závazky v rodině a důraz na to, jak v budoucnu své podnikání rozvinou, aby bylo opět ziskové a úspěšné. Naopak podnikatelky, které byly dlouhodobě v pečovatelské pozici, nutně nevnímaly svůj příjem jako podstatný a pandemie pro ně nebyla zásadní změnou. Ukazuje se tak, že dimenze sociální lokace (rodičovství, socioekonomický status před pandemií i během ní apod.) ovlivňují vnímání fatálnosti krize u podnikajících, což nastavuje proces voleb především defenzivních pivotů jako odezvu na nejistotu v krizi. Dimenze sociální lokace totiž ovlivňují to, zda se podnikající rozhodnou volit

ofenzivní strategie, nebo pandemii vnímají jen jako další dočasnou a nejistou etapu svého podnikání.

Celkový přístup podnikajících, resp. fakt, že i v pandemii spíše volili v minulosti již úspěšné a osvědčené strategie (pivoty) a neusilovali o nová řešení, jimi ale nebyl chápán jako něco negativního – podnikající sami sebe nevnímali jako neúspěšné nebo jako ty, kteří nezvládli udržet podnikání během pandemie. Danou situaci vnímali buď jako výjimečnou a krátkodobou, nebo využívali redefinici sebepojetí, kdy kladli důraz na jiné než podnikatelské identity a ekonomické aspekty (tj. že je podnikání baví, je pro ně smysluplné, jsou součástí komunity s podobnými hodnotami). Chápali sami sebe například jako hlavní pečující nebo jako osoby směřující k důchodu (jako Jaromír), aby tím ospravedlnili, proč nejsou inovativní a aktivní v rozvoji svého podnikání. Reagovali tak na obecnou představu o podnikání a podnikajících – ve společnosti převažuje pohled na podnikatele jako na někoho, kdo podnikání věnuje všechn svůj čas, je zaměřený na zisk a svůj byznys neustále rozvíjí a posouvá dopředu apod. Zároveň tím, že kladli důraz na neekonomické aspekty podnikání, ukázali, jak pestré jsou podnikatelské strategie, a nelze tak kategoricky rozdělit podnikatele dle ekonomické osy na úspěšné a neúspěšné, protože úspěch nemusí být nutně svázán se ziskem.

3.4 Ne/informovanost a ne/důvěra ve stát³⁴

Tato kapitola vychází primárně z diskusí, které proběhly v rámci workshopů. Na obou workshopech se ukázalo, že je klíčové aby, za prvé, měli podnikající dostupné kvalitní a ověřené informace dle toho, v jaké životní etapě (např. rodičovství, odchod do penze) anebo fázi podnikání (např. vstup do podnikání, založení s. r. o.) se nacházejí, a za druhé, je žádoucí, aby státní organizace podporující podnikající v ČR vystupovaly jako partner, jako instituce, na kterou se mohou podnikající obracet v případě problémů a krizí. Což, jak vyplynulo z našich výzkumů i diskusí na workshopech, není běžné.

3.4.1 Nedostatečná informovanost

Rozhovory s oslovenými nízkopříjmovými OSVČ bez zaměstnaných a mikropodnikajícími rozkryly, že tito podnikající nejsou vždy (plně/dostatečně) informováni:

- ▶ i. O možnostech zabezpečení se na nemoc/úraz v rámci státního schématu nemocenského pojištění – v některých případech ani nevěděli, že si mohou platit dobrovolné nemocenské pojištění; neznali, v jakých situacích z něj mohou čerpat příslušné dávky (včetně peněžité pomoci v mateřství a podmínek pro její čerpání); nedělali rozdíl mezi (povinným) zdravotním a dobrovolným nemocenským pojištěním – často se domnívali, že zdravotní pojištění se vztahuje k finančnímu nároku v době jejich nemoci, po úrazu apod.
- ▶ ii. O možnostech a nabídkách komerčního pojištění. Kromě toho, že značná část podnikajících (jako jsou podnikající s dlouhodobě fluktuujícími anebo nízkými příjmy z podnikání, osoby s pečujícími závazky a nově také ti, na nichž negativně dopadly vládní restriktce spojené s pandemií) na něj neměla dostatečné zdroje, a byli tak závislí na státních schématech, která, jak

³⁴ Tato analýza vychází nejen z rozhovorů s mikropodnikajícími a OSVČ a rozhovorů s experty a expertkami (z oblasti veřejné správy i neziskového sektoru zabývajícími se problematikou a podporou podnikání v ČR), ale rovněž ze dvou uskutečněných workshopů (*Vliv nemoci a péče na podnikání před a v době pandemie, Informovanost mikropodnikajících a OSVČ: zkušenosti a limity*), kde byla daná témata diskutována s reprezentanty a reprezentantkami vládních orgánů a institucí i neziskového sektoru.

ukazujeme v předchozích částech této kapitoly, jsou mnohdy finančně nevýhodná.

- ▶ iii. O jiných oblastech vztahujících se k podnikání (viz souběh mateřské nebo rodičovské a podnikání, tj. kdy vzniká nárok na čerpání dávek z nemocenského anebo sociálního pojištění, či oblast účetnictví, daňových úlev a odvodů apod.).

Nedostatek znalostí a nedostatečná informovanost podnikajících pak mají své vážné důsledky.

- ▶ Ad i) V případě zabezpečení se na nemoc absence informací může vést k neochotě podnikajících účastnit se státních schémat pojištění (viz výše). Neznalost výhod nebo možností státních schémat pojištění a z toho plynoucích dávek mohou u podnikajících vést k nedůvěře ve státní schémata i k celkovému zvýšení nedůvěry ve stát.

Z expertních rozhovorů i z workshopů pak vyplynula nutnost řešit problematiku nemocenského pojištění pro podnikající na sociálněpolitické úrovni, otevřít o něm diskusi a revidovat stávající systém, neboť současné nastavení tohoto pojištění je pro podnikající nedostatečné, nerespektuje situaci jejich nemoci v běžných i krizových obdobích, a kromě toho je zastaralé (bylo totiž nastaveno v 90. letech minulého století).

- ▶ Ad ii) Náš výzkum odhalil, že absence určitých informací o podnikání nebo složitost jejich získání (spolu s určitými byrokratickými překážkami) ovlivňují rozhodování podnikajících jak na jeho počátku (např. ohledně toho, jakou formu podnikání zvolí, kdy se někdy z neznalosti a s ohledem na náročnost založení s. r. o. uchylují k tomu být OSVČ), tak i během jeho průběhu.
- ▶ Ad iii) Nízká či nedostatečná informovanost podnikajících byla identifikována i v jiných oblastech vztahujících se k podnikání (viz výše – v sociální, ale i ekonomické oblasti).

Nedostatek potřebných, kvalitních a srozumitelných informací, jak vyplynulo ze zkušenosti podnikajících, ztěžuje podnikání, zvyšuje náročnost dostát všem nařízením a předpisům, které leckdy neznají ani pracovníci/pracovnice příslušných institucí a neumí tak kvalifikovaně pomoci, když je potřeba:

... člověk se v tom podnikání dostává do různých situací, a ty úřady prostě neví, neumí pomoci.

Hana, 40 let, 1 dítě, 7 let, poradenství v oblasti dětských potřeb

Mít vše v pořádku pak pro podnikající leckdy znamená další finanční výdaje, pokud si najmou a platí kompetentní sílu. Mnohdy jejich finanční možnosti ovlivňovaly kvalitu poradce, a tudíž míra informovanosti byla závislá na jejich socioekonomickém statusu. Zároveň ti, kteří si daňového poradce/poradkyni, účetní apod. nemohou dovolit, využívají skupiny na sociálních sítích, kde podnikající sdílí své zkušenosti a vzájemně si radí. Validita a správnost informací získaných ve svépomocných skupinách je však diskutabilní.

Pandemie pak problematiku ne/informovanosti či nedostatečné informovanosti ještě více zviditelnila, a to zejména s ohledem na komunikaci protipandemických opatření. Třebaže reprezentanti a reprezentantky ministerstev, která měla v gesci pomoc a podporu OSVČ a malých podnikatelů/podnikatelek v době pandemie, byli toho názoru, že kompenzace a podpory podnikajících byly z jejich strany navrhovány rychle (v kontextu vývoje nemoci), cíleně, bez zbytečné administrativní zátěže apod., kdy se je zároveň ministerstva snažila prezentovat jasně a srozumitelně. Podnikající však zpravidla sdíleli jinou optiku: vnímání nedůvěryhodnosti/validity, složitosti, velkého množství informací, kdy měnící se podmínky a parametry opatření ztěžovaly orientaci v nich, jejich přehlednost apod., někdy vedly až k situaci, kdy si podnikající o kompenzace vůbec nežádali.

Pandemie zdůraznila rovněž oblasti, kde komunikace týkajících se podnikání a jeho podpory nebyla vždy zcela efektivní. Během pandemie pak vzniklo mnoho svépomocných skupin na sociálních sítích, kde si podnikající vzájemně radili. Rizikem rad tohoto druhu je to, že se často jedná o neověřené informace, které mohou v konečném důsledku spíše uškodit než pomoci. Síťování ale probíhá i mimo krizové situace typu pandemie apod., často nejen na bázi stejné (zájmové) skupiny podnikajících, ale i na bázi příbuzenství či přátelství. V případech věkově mladších podnikajících také přes již zmíněné sociální sítě. Ve všech těchto případech platí výše uvedená negativa neověřené kvality informací.

Zmíněné skutečnosti poukazují na nutnost zavedení opatření, která by efektivně zvýšila informovanost různých skupin podnikajících (s ohledem na jejich věk, vzdělání, obor podnikání, počítačové a digitální kompetence apod.) v různých kontextech jejich podnikání.

3.4.2 Nedůvěra ve stát

Nedostatečná informovanost o tom, jak řešit nenadálé anebo krizové situace v podnikání, v dotázaných podnikajících vyvolávala pocit nedůvěry ve státní instituce ohledně pomoci (nejen) v krizových situacích:

Přestal platit obchodní zákoník a musely se psát nové zakládající listiny. Vlastně jsme museli všechno absolvovat znova, najmout si právníka i notáře, aby to s námi sepsal. A že ty výdaje nebyly úplně malé a dalo nám to i dost práce to nějak udělat. My jsme se to poprvé snažili podat sami. Tak nám pak přišlo, ani jako ne že to máme špatně, nebo v jakých bodech to máme špatně. Ale prostě přišla jednoduchá odpověď, že vaše žádost nemá patřičné náležitosti, zamítáme. A bez jakékoli instrukce, např. opravte si odstavec číslo tři, který nesouhlasí, nebo něco takového. Ne, prostě nepřijímáme žádost, protože nebyla správně podána. Ale nenapsali, co je tam špatně. Takže my jsme si pak museli i najmout právní firmu i notáře.

Antonín, 49 let, 2 děti starší 18 let, prodej a degustace vína

Často argumentovali minulou, a ne vždy příjemnou zkušeností se státními institucemi, např. v začátku podnikání, kdy byli zatíženi složitou administrativou, nebo během určité životní události (těhotenství, nemoc apod.) nezískali při jednání s úřady kompletní informace. To vše vedlo k tomu, že někteří podnikající nechápali státní instituce a úřady jako partnera, na kterého se lze obrátit a hledat u něj pomoc. Naopak téměř všichni dotázaní podnikající sdíleli názor, že je pro ně lepší od státu nic nepožadovat a spoléhat se na sebe (viz individualistický přístup):

Já podnikám proto, aby po mně ten stát nic nechtěl, tak po něm taky nic nechci. Platím to, co musím platit, platím to v té výši, kterou mi stát řekne, a prostě nic víc po nich nechci, a tak si myslím, že to je takhle jako oboustranně výhodné, prostě win-win. Oni po mně nic nechtějí, já po nich taky nic nechci.

Monika, 40 let, 2 děti, 4 a 1 rok, pojistky, konzultace

Já tomuhle státu vůbec nevěřím, já mu dám prostě to, co musím. A víc mu dávat nebudu, to si to radši vydělám a někde si to schovám sama pro sebe nebo to do něčeho investuju, ale rozhodně to nebudu dávat státu.

Františka, 35 let, bezdětná, péče o zvířata

Nedůvěra ve stát vyjadřovaná individualistickým přístupem se však nepromítá jen do postoje podnikajících ke státu obecně, ale také do jejich podnikatelských strategií (viz jejich strategie zajištění se na dobu vlastní nemoci, kdy státní schéma nemocenského pojištění často ani nezvažují jako řešení na dobu výpadku příjmu).

Nedůvěra ve stát se projevila rovněž v době pandemie covidu-19, kdy se mnozí podnikající zajímali o možnost finanční kompenzace. Někteří žádosti hodnotili jako náročné a zároveň měli obavy, že budou žádostem věnovat moc času (který by mohli věnovat udržení podnikání během pandemie) a finanční kompenzace jim nakonec nebude přiznána anebo ji budou muset kvůli chybě při vyplnění vrátet. Obávali se také následné byrokracie, která by souvisela s přijetím finanční kompenzace.

Pozitivní ohlas mělo zavedení tzv. ošetřovného během pandemie covidu-19. Na rozdíl od ostatních kompenzací ze strany státu, o které si z výše uvedených údajů mnozí podnikající ani nežádali (i v případě, že na ně měli nárok), bylo ošetřovné rodiči malých dětí během uzavření škol/školek³⁵ hojně využíváno.³⁶ Jednak proto, že poprvé mohly také podnikající osoby čerpat ošetřovné. Podle reakcí dotázaných podnikajících se také jednalo o kompenzaci, která byla definována jasně, a administrace žádosti nebyla komplikovaná. Je zřejmé, že možnost čerpat ošetřovné vystihla adekvátně potřebu starání se o děti, když podnikající nemůže z důvodu zdravotní pandemické situace pracovat, ale musí pečovat. Dá se předpokládat, že by o její využívání byl zájem i v nepandemické době v situaci, kdy podnikající nemůže pracovat z důvodu nemoci dítěte, o které se musí starat. Jednou z otázek čerpání ošetřovného jsou jeho genderové dopady – v našem výzkumu o něm hovořily nebo jej využily z valné většiny ženy, které tak častěji omezily kvůli pečujícím povinnostem svá podnikání, snížily se jejich příjmy z podnikání apod. Dalším tématem je nastavení parametrů pro čerpání ošetřovného mimo výjimečný stav pandemie – během pandemie bylo nastaveno tak, že byla na den vyplácena fixní částka (bez ohledu na příjmy podnikající osoby),

³⁵ Česká republika měla nejdéle zavřené školy v rámci celé Evropy (alespoň částečně byly zavřené 38 týdnů), což ovlivnilo ekonomickou aktivitu zejména žen, které pečují o děti (Dudová 2021b; OECD 2021a).

³⁶ Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO) v průběhu roku 2020 spustilo dotační program Ošetřovné pro OSVČ, který byl aktivní i během roku 2021. Pravidla např. zakazovala čerpání ošetřovného s jinými dotačními tituly (např. s kompenzačním bonusem v roce 2021), podnikání muselo být hlavní činností, ošetřovné nešlo kombinovat s rodičovským příspěvkem apod. Na konci roku 2020 se změnila podmínka věku dítěte (ze 13 na 10 let), za které je možné ošetřovné čerpat. Více viz www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/osetrovne-pro-osvc---vzva-i--253750/

kteřá se v letech 2020–2021 pohybovala v rozmezí 400–500 Kč. Z prvního workshopu se zástupci a zástupkyněmi státní správy a dle expertního rozhovoru se zástupcem MPO (kteřé ošetřovné pro podnikající realizovalo) bylo zřejmé, že zájem o ošetřovné mezi podnikajícími byl vysoký, i vyplacená částka na ošetřovné byla v době pandemie rekordně vysoká (11,4 mld. Kč)³⁷. Uvedl také, že by o ošetřovné pro podnikající byl zájem i nadále. Jak ale vyplynulo z diskuse, zatím se o této možnosti neuvažuje, neboť by bylo nutné parametry nastavení ošetřovného legislativně ukotvit a tento proces by byl náročný. Pravděpodobně je nutné zajistit finanční zdroje.

³⁷ Z této částky bylo podnikajícím vyplaceno 2,4 mld. (ČSÚ 2021b).

4 Závěry a doporučení vyplývající z kvantitativního a kvalitativního výzkumu OSVČ a mikropodnikajících

Výzkumný projekt, který se zaměřil na problematiku prekarity podnikání u OSVČ a mikropodnikajících v ČR z různých úhlů pohledu, představuje důležitý příspěvek v oblasti výzkumu podnikání v ČR i cenný zdroj podnětů pro tvorbu opatření ke zlepšení situace v podnikání u daných skupin podnikajících.

V rámci projektu byly provedeny čtyři expertní studie, které se zaměřily na platformové a rodinné podnikání, začínající podniky a coworking. Zároveň se věnovaly specifickým přístupům vedoucím k potenciální eliminaci překérných faktorů podnikání (např. otázka informovanosti o formě podnikání), a to z různých teoreticko-analytických pozic. Zmíněné analýzy jsou sumarizovány v kapitole 1 spolu s návrhy opatření ke zlepšení situace OSVČ a mikropodnikajících v daných oblastech.

Kromě právě zmíněné sondy bylo v rámci kvantitativního výzkumu provedeno reprezentativní šetření OSVČ a mikropodnikajících a sonda zacílená na začínající podnikatele a podnikatelky i nové formy podnikání (podrobně viz kapitola 2). Hlavní poznatky z této části projektu a s nimi spojená doporučení jsou zahrnuty v této kapitole spolu s hlavními zjištěními a doporučeními vzešlými z kvalitativního výzkumu. Tento výzkum přináší nový pohled na to, jak podnikající (OSVČ a mikropodnikající) reagují na krizové situace (konkrétně pandemii covidu-19) a jak jsou jejich reakce (v rovině uvažování i jednání) ovlivněné celkovým genderovým a společenským kontextem i jejich konkrétní sociální lokací (více viz kapitola 3).

OBEČNÁ DOPORUČENÍ

MASKULINNÍ CHARAKTER PODNIKÁNÍ

Motivy, důvody, ale i podmínky podnikání bývají různorodé. V rovině jedince bývají podnikání a přístup k němu ovlivněny životními zkušenostmi, resp. dosavadní životní – vzdělanostní, pracovní, partnerskou a rodinou – trajektorií, osobními motivacemi apod. Do podnikání se nicméně promítá také širší společensko-kulturní kontext a institucionální rámec, v němž se podnikání odehrává. Podnikání je tak významně ovlivněno i sociálními politikami ze strany státu včetně politiky rodinné, která u nás stále upřednostňuje model muže živitele a ženy pečovatelky po dobu rané fáze předškolního věku dítěte (tj. do 3 let věku) namísto genderově vyrovnaného/participativního modelu rodičovství.

Kvalitativní výzkum potvrdil, že maskulinní charakter podnikání znesnadňuje (ve svém důsledku znevýhodňuje a podílí se na prekarizaci) podnikání u těch, kteří jej nenaplňují (tj. typicky osoby s pečovatelskými povinnostmi – u nás téměř výlučně ženy a podnikající s nízkým socioekonomickým statutem). Ovlivňuje (leckdy) také představy/uvvažování OSVČ a mikropodnikajících o jejich vlastním podnikání (tj. zaměření se na zisk a rozšiřování podnikání, pojetí podnikání jako výsledku ryze osobního snažení neboli jako ryze individualizované činnosti bez kontextuálních vlivů apod.).

CÍL: Dekonstruovat/narušovat představu o maskulinním charakteru podnikání (zejména v kontextu podnikání OSVČ a mikropodnikajících)

DOPORUČENÍ:

- ▶ Otevřít poučené a dostatečně genderově senzitivní veřejné diskuse k charakteru podnikání, které by zohledňovaly různé kontexty podnikání u různých skupin podnikajících (především OSVČ a mikropodnikajících), aby se tak začala nabourávat představa maskulinního a individualistického charakteru podnikání, kdy tato perspektiva přehlíží vliv strukturálních faktorů na podnikání a klade velký důraz na individuální řešení problémů spjatých s podnikáním zejména u OSVČ a mikropodnikajících.

KONKRÉTNÍ DOPORUČENÍ

Zjištění z kvantitativního i kvalitativního výzkumu odhalují, že **podnikání OSVČ a mikropodnikajících vykazuje prvky prekarity**, kterých si aktéři a aktérky nemusejí být nutně vědomi, resp. nemusejí nutně reflektovat některé aspekty podnikání jako prekerní. Základním cílem by proto mělo být snižování prekarity identifikované v rámci kvantitativního i kvalitativního výzkumu OSVČ a mikropodnikajících, a to speciálními opatřeními zejména v oblasti:

- a) podpory podnikání žen,
- b) podpory vstupu do podnikání,
- c) podpory udržitelnosti podnikání nejen v krizových situacích celospolečenského charakteru,
- d) podpory státem garantovaného nemocenského pojištění,
- e) nastavení ošetrovného pro podnikající,
- f) podpory kvality informovanosti podnikajících.

ad a) **PODPORA PODNIKÁNÍ ŽEN**

Výsledky reprezentativního kvantitativního výzkumu prokázaly, že ženy jsou zasaženy různými aspekty prekarity silněji než muži, a to v oblasti financí, dopadu pandemie na jejich podnikání, obav o udržitelnost podnikání a osobní pohody (zdraví a well-being).

CÍL: Podpořit podnikání žen jak na jeho počátku, tak i v jeho průběhu speciálními opatřeními, která by posílila jeho udržitelnost a vedla ke zvýšení osobní pohody podnikajících žen

DOPORUČENÍ:

- ▶ Podporovat činnosti podnikatelských asociací a platforem sdružujících především podnikatelky, které umožňují ženám sdílet svoje zkušenosti s podnikáním a překonávat bariéry s ním spojené. Je žádoucí, aby tyto platformy poskytovaly potřebné poradenství (např. v oblasti financí a daní nebo v otázkách kombinace práce a péče, využívání digitalizace v podnikání apod.). Mezi takové asociace a zájmová sdružení patří například Business & Professional Women CR³⁸, které pořádá Akademie pro začínající podnikatelky, Českomoravská asociace podnikatelek a manažerek³⁹ nebo

³⁸ <https://bpwcr.cz/>

³⁹ <https://www.cmapm.cz/o-nas/>

partnerské organizace sdružené pod Českou ženskou lobby⁴⁰, které pomáhají organizovat Mezinárodní den podnikání žen a představovat příběhy úspěšných podnikatelek a klíčových okamžiků rozvoje jejich podnikání.

ad b) **PODPORA VSTUPU DO PODNIKÁNÍ**

Z provedeného kvantitativního výzkumu vyplývá, že začínající podnikatelé a podnikatelky mají menší disponibilní příjem a více finančních problémů, přičemž u startupů jsou tyto problémy ještě výraznější, resp. platí, že disponibilní příjem je zde ještě nižší, finanční problémy větší a spokojenost s financemi menší.

CÍL: Podpořit vstup do podnikání (zejména v případě startupů) cílenými opatřeními

DOPORUČENÍ:

- ▶ Poskytovat zvýhodněné finanční prostředky pro podnikatelské projekty formou finančních nástrojů prostřednictvím Národní rozvojové banky (dále jen NRB), a to bez tematického zaměření. Mezi klíčové procesní parametry poskytnutí zvýhodněných finančních nástrojů by mělo patřit detailní posouzení podnikatelského záměru a podnikatelského plánu, ideálně i s vazbou na zajištění potřeb v daném regionu. Samotné financování projektů by mohlo fungovat jako dosavadní systém NRB, tj. sdíleně mezi NRB a komerčními finančními subjekty.

- ▶ Zajistit možnou alternativu k poskytování prostředků formou finančních nástrojů, jíž může být i založení sítě mikrofinančních institucí poskytujících potřebný kapitál formou mikropůjček. Pro tento systém platí, že je zapotřebí správně vyhodnotit a prověřit žadatele o mikropůjčku, vybudovat vzájemnou důvěru a sociální vazby tak, aby byly půjčky spláceny a založené podnikání fungovalo ekonomicky udržitelně. V tomto směru fungují lépe menší organizace v porovnání s velkými a instituce, které mají větší klientské zastoupení v segmentu žen, tj. může se nabízet využití mikrofinancování např. pro podporu podnikání žen. Ukazuje se, že právě menší organizace mohou lépe pracovat se svými klienty a utužovat sociální vazby. Díky tomu

⁴⁰ <https://czlobby.cz/cs>

budou klienti pravděpodobněji splácet své závazky a organizace jako celek pak bude profitabilní.

- ▶ Mít na zřeteli ze strany státu tzv. závislé podnikání (lidově švarcsystém), neboť jím jsou ohroženy zejména osoby s nižšími příjmy. Za tímto účelem je potřebné zvýšit míru a účinnost kontrol ze strany Státního úřadu inspekce práce (SUIP) a zajistit dostatečné kompetence kontrolujícím osobám. Je třeba dlouhodobě poukazovat na možné problémy a negativní aspekty se švarcsystémem spojené. Při získání živnostenského oprávnění by měli být jedinci informováni o řadě úskalí švarcsystému – nižších zaměstnaneckých právech či vyšší ekonomické zranitelnosti. Analogickým problémem přispívajícím k vyšší prekaritě může být zaměstnání přes platformy zejména tehdy, když pracující osoby řetězí více prekérních úvazků / typů podnikání.

ad c) **PROBLEMATIKA UDRŽITELNOSTI PODNIKÁNÍ NEJEN V KRIZOVÝCH SITUACÍCH CELOPOLEČENSKÉHO CHARAKTERU**

Jak prokázal kvalitativní výzkum, někteří podnikající v minulosti ukončili na určitou (krátkou) dobu své podnikání, např. kvůli jeho sezónnosti, ekonomické krizi apod., a přihlásili se na úřad práce. Je proto žádoucí vytvářet podmínky pro udržitelnost jejich podnikání v jeho nepříznivém období (způsobeného vnějšími vlivy včetně sezónnosti podnikání), aby nedošlo k jeho zániku tam, kde má jinak potenciál „přežít“/fungovat. Celkově je žádoucí vytvářet podmínky pro udržitelnost podnikání těch skupin podnikajících, které pro ně mají ztížené podmínky (viz zejména ženy s pečovatelskými závazky apod.).

CÍL: Vytvářet podmínky pro udržitelnost podnikání OSVČ a mikropodnikajících nejen v krizových celospolečenských situacích (typu ekonomická krize, pandemie, uzavření škol apod.) ovlivňujících zásadně jejich podnikání, ale i za situace sezónnosti podnikání, a zvyšovat tak well-being daných skupin podnikajících

DOPORUČENÍ:

- ▶ Zavést možnost evidovat v evidenci uchazečů o zaměstnání i OSVČ s limitovaným výdělkem na úrovni výdělku dalších osob, které mohou být v evidenci vedeny, tzn. na úrovni poloviny minimální mzdy. V této souvislosti bude nutné řešit zejména způsob prokazování a kontroly těchto nízkých příjmů, tzn. důkladně by měla být analyzována možnost obdobných postupů

jako u jiných uchazečů o zaměstnání, kteří si v dané situaci přivýdělat mohou. Toto opatření by mohlo pomoci OSVČ udržet si kontakt s oborem i část klientely během nepříznivého období, zároveň limitovat přivýdělků v rámci šedé ekonomiky, ke kterým nejspíše v takových situacích dochází (viz také doporučení Homfray 2018).

- ▶ Podporovat vznik a fungování finančně dostupných coworkingových center coby možného nástroje řešení prekarity OSVČ. Tato centra pomáhají daným podnikajícím v určitých oborech podnikání udržovat hranice mezi prací a rodinou, usnadňují řízení času, oddělení pracovního a soukromého života, eliminují sociální izolaci skrze neformální skupinové aktivity a podílejí se tím na zvyšování well-beingu sebezaměstnaných a v konečném důsledku i na udržení jejich podnikání.

ad d) **PODPORA STÁTEM GARANTOVANÉHO NEMOCENSKÉHO POJIŠTĚNÍ**

V rámci řešení projektu se prokázalo, že pandemie odkryla rizikovost a malou efektivitu některých strategií zajištění se na nemoc/úraz a zdůraznila tak nutnost řešit tuto situaci na sociálněpolitické úrovni. Strategie zabezpečení se na nemoc a v rámci nich i jednotlivé praktiky pak úzce souvisejí, jak rozkryl kvalitativní výzkum (podrobněji viz kapitola 3), se sociální lokací podnikajících. Ta je primárně dána jejich socioekonomickým statusem (nízkými či nepravidelnými a nejistými příjmy z podnikání) a jejich genderovou identitou (tj. živitel či spoluživitelka a/nebo pečovatelka, resp. na živiteli do určité míry ekonomicky závislá osoba).

CÍL: Nutnost řešit problematiku státem garantovaného nemocenského pojištění pro OSVČ a mikropodnikající (resp. OSVČ do 10 zaměstnaných) na sociálněpolitické úrovni

DOPORUČENÍ:

Otevřít debatu o revizi systému nemocenského pojištění tak, aby tento systém více reflektoval a respektoval potřeby OSVČ a mikropodnikajících v době jejich krátkodobé i dlouhodobé nemoci/úrazu. Mezi zúčastněné strany debaty a následného řešení by měly patřit MPO, MPSV, ČSSZ a organizace reprezentující OSVČ a malé podnikatele/podnikatelky, ale i organizace či instituce zohledňující dostatečně senzitivně genderovou problematiku. V debatě o revizi daného systému by bylo vhodné se zaměřit na otázky:

- ▶ Dobrovolnosti či nedobrovolnosti tohoto pojištění (více viz Dlouhá, Pospíšilová 2018).⁴¹
- ▶ Nastavení výše pojistné dávky odváděné do státního systému nemocenského pojištění a na ní navázané výše výplat jednotlivých dávek (konkrétně pro OSVČ nemocenského, peněžité pomoci v mateřství, vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství, dávky otcovské poporodní péče – tzv. otcovská, dlouhodobého ošetřovného).⁴²
- ▶ Časování čerpání dávky, konkrétně možnosti výplaty nemocenského od 1. dne nemoci (při stanovení podmínek nároku včetně výše platby pojistné dávky).
- ▶ Zvýšení informovanosti a transparentnosti o nastavení a podmínkách nemocenského pojištění garantovaného státem (aby bylo zřejmé, jaký je účel dávky, co a po jaké období vykryje, a byla zřejmá relace mezi výší platby nemocenského a tím, jakou výší dávky jedinec v případě nemoci/úrazu či jiné situace obdrží).

ad e) **NASTAVENÍ OŠETŘOVNÉHO PRO PODNIKAJÍCÍ**⁴³

Za současných podmínek OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň i s nimi (tj. určitá skupina mikropodnikajících) nemají možnost na rozdíl od zaměstnanců, resp. zaměstnankyň čerpat ošetřovné v rámci státního nemocenského pojištění. Nemoc dítěte tak zvyšuje prekaritu těchto podnikajících – v ČR stále ještě převážně žen, které v péči o děti převládají. V době pandemie pak byla možnost čerpat ošetřovné, a to fixní částku bez ohledu na výši příjmu, pro zajištění péče o dítě v předškolním věku (pokud rodiče nepobírali peněžitou pomoc v mateřství nebo

⁴¹ Analýza zahraničních dobrých praxí mj. diskutuje téma ne/dobrovolnosti pojistění se na nemoc a ukazuje na výhody a nevýhody přístupů ne/dobrovolnosti.

⁴² www.mpsv.cz/nemocenske-pojisteni#ucast_na_nemocenskem_pojisteni

⁴³ Z hlediska dopadu navrhovaných opatření v oblasti nemocenského pojištění, viz body c) a d), lze předpokládat, že výše navrhovanými změnami by se výrazně rozšířil okruh OSVČ dobrovolně se účastnících nemocenského pojištění (v případě možnosti čerpat ošetřovné zejména žen). Návrhům bude muset předcházet důkladná analýza dopadů regulace, zejména z hlediska příjmů a nákladů u nemocenského pojištění. Potvrzení o ošetřování člena rodiny (OČR) nebo doklad o výplatě nemocenského by mohly sloužit i v případě nutnosti dojednání posunutí sjednaných termínů mezi OSVČ a jejich odběrateli; tento aspekt ošetřovného by mohl být podpořen i příslušnou legislativní úpravou ošetřovné pro podnikající (více viz Homfray 2018).

rodičovský příspěvek) až do jeho nejprve 13 let a později jen do 10 let věku, případně o hendikepovaného blízkého. Tato dávka byla nastavena mimo systém nemocenského pojištění speciálním dotačním programem MPO.⁴⁴ Jakožto forma kompenzace: a) byla podnikajícími hojně využívána, b) byla formulována srozumitelně a c) vystihla adekvátně potřebu starání se o děti (případně hendikepovanou osobu), když podnikající nemůže z důvodu zdravotní (v daném případě pandemické) situace pracovat, ale musí pečovat. Dá se předpokládat, že by o její využívání byl zájem i v nepandemické době v situaci, kdy podnikající nemůže pracovat z důvodu nemoci dítěte (případně jiné hendikepované osoby v rodině), o které se však musí starat.

CÍL: Zavést ošetřovné pro podnikající a nastavit jeho parametry tak, aby pokrylo u podnikajících stejně jako u zaměstnaných nutnou dobu péče o nezletilé dítě v době jeho nemoci

DOPORUČENÍ:

- ▶ Zvážit možnost zavedení tzv. dobrovolné účasti na nemocenském pojištění za účelem čerpání ošetřovného pro OSVČ v rámci státního schématu nemocenského pojištění pro ošetřování dítěte do 10 let jeho věku nebo hendikepovaného blízkého (shodně jako u zaměstnaných osob), případně i déle.
- ▶ Stanovit parametry pro čerpání dávky tak, aby nediskriminovaly, ale ani nezvýhodňovaly podnikající oproti zaměstnaným (např. nastavit výši čerpání dávky v návaznosti na výši odvodu do systému nemocenského pojištění apod.) a pokrývaly stejné situace (věk, umístění dítěte ve škole/školce/soukromém vzdělávacím zařízení apod.).

ad f) **PODPORA KVALITY INFORMOVANOSTI PODNIKAJÍCÍCH**

Výsledky kvalitativního výzkumu (podrobněji viz kap. 3) stejně jako jiných studií (srov. např. Švarcová et al. 2020) poukazují opakovaně na nutnost zavedení opatření, která by efektivně zvýšila informovanost různých skupin podnikajících (s ohledem na jejich věk, vzdělání, obor podnikání, počítačové a digitální

⁴⁴ Více viz např.: www.mpo.cz/cz/rozcestnik/pro-media/tiskove-zpravy/vlada-schvalila-navrh-na-prodlouzeni-vyplaceni-osetrovneho-po-dobu-nouzoveho-stavu--penize-dostanou-i-osvc--253579/ nebo www.mpo.cz/cz/rozcestnik/pro-media/tiskove-zpravy/vlada-schvalila-oseetrovne-pro-osvc-ii--257383/

kompetence apod.) v různých etapách jejich podnikání i různých nenadálých/krizových situacích.

CÍL: Zvýšit kvalitu informovanosti (zejména daných skupin) podnikajících s ohledem na různé životní etapy a kontexty jejich podnikání i s ohledem na krizové situace celospolečenského charakteru, které mohou výrazně ovlivňovat podnikání OSVČ a mikropodnikajících a mít na něj negativní dopady

DOPORUČENÍ:

- ▶ Strukturovat informace na Portálu podnikatele⁴⁵ (který je obdobou Portálu občana a bude tak spravovaný státem) podle různých životních situací, s nimiž se podnikající během svého života mohou setkat, což znamená respektovat rozmanité potřeby různých skupin podnikajících (viz např. situace mateřství, ošetřování člena rodiny, krátkodobá či dlouhodobá nemoc, odchod do důchodu apod.). Například informace o dobrovolném nemocenském pojištění a jeho návaznosti na čerpání peněžitého příspěvku v mateřství by měla být směřována primárně k ženám, informace o provázanosti dobrovolného nemocenského pojištění a možnosti čerpat otcovské volno (otcovskou) zase k mužům apod.
- ▶ Vztít přitom v úvahu různé možnosti percepce i používání jazyka u různých sociodemografických skupin podnikajících (zejména dle věku a vzdělání), tj. informace sdělovat jazykovou formou srozumitelnou dané skupině (nikoli jako jedno univerzální sdělení). Spolupracovat v tomto bodě s odborníky a odbornicemi na komunikaci s veřejností. S ohledem na tyto skutečnosti taky zvolit vhodný způsob propagace Portálu podnikatele. Kromě oficiální cesty (například distribuce informace přes datovou schránku) by bylo vhodné využít například sociální sítě, kde by bylo možné informaci podat jednodušší a atraktivnější formou.
- ▶ Vztít v úvahu různou míru digitální kompetence podnikajících osob – zajistit asistenci těm, kteří vykazují nedostatečnou míru této kompetence. Zřídit za tímto účelem např. „styčnou osobu“ na každém živnostenském úřadě, která by v dané záležitosti poskytovala asistenci. Konkrétním příkladem, kde tato

⁴⁵ MPO jako ústřední orgán řešící podporu podnikatelského prostředí má za cíl v následujících letech zprovoznit novou aplikaci Portál podnikatele (jako součást Portálu občana), kde budou zdarma dostupné aktualizované informace.

osoba může aktuálně pomoci, jsou datové schránky (jejich spravování, jak skrze ně komunikovat s úřady apod.).

- ▶ Zvážit možnost proaktivní asistence ze strany úřadů jak při zakládání podnikání, tak v jeho průběhu, a vykrýt tak chybějící systémovou podporu podnikajících. Zvážit za tímto účelem možnost zřízení „styčné osoby“ na živnostenském úřadě, která by poskytovala potřebné informace podnikajícím ohledně toho, co a kde mají/mohou řešit.
- ▶ Zvážit podporu síťování prostřednictvím sociálních sítí spravovaných státními organizacemi a skrze další média (např. skrze sociální média, jako je Facebook, Twitter/X nebo skrze weby ministerstev), aby se ověřené informace dostaly rychle k cílové skupině.
- ▶ Brát v potaz míru digitálních kompetencí u různých skupin podnikajících tak, aby informace byly předávány efektivně a skrze kanály a média, které daná skupina využívá (nejen skrze sociální sítě, datovou schránku apod., ale také skrze státní organizace a další).
- ▶ Podporovat aktivity na propojování soukromého a veřejného sektoru (viz např. Akademie podnikání České spořitelny, která poskytne vzdělávací moduly pro začínající podnikající tak, aby jejich podnikání bylo trvalé a úspěšné) a sdílení informací k podnikání, které usnadní jeho založení i průběh.

Řešený projekt představuje unikátní zdroj zjištění a poznatků o prekaritě OSVČ bez zaměstnanců a zaměstnankyň a mikroponikajících v kontextu České republiky, a to nejen v období krize reprezentované pandemií covidu-19. Rozkrytí hlavních faktorů prekarity daných skupin podnikajících a hlubší vhled do jejich každodenní praxe, která nutně nekoresponduje s maskulinním modelem podnikání, umožnil formulovat doporučení k eliminaci zjištěných rizik (konkrétně v oblasti podpory podnikání žen, vstupu do podnikání a jeho udržitelnosti nejen v krizových situacích celospolečenského charakteru, podpory státem garantovaného nemocenského pojištění i nastavení ošetrového pro podnikající a podpory kvality jejich informovanosti). Navržená doporučení nabízejí možná řešení zkoumané problematiky zejména zainteresovaným orgánům veřejné správy, které mají podporu podnikání daných skupin podnikajících ve své gesci.

Příloha A

Tabulka A.1. Výsledky regresí zkoumající determinanty prekaritních ukazatelů *spokojenost s podnikáním, spokojenost s finančními aspekty podnikání a dopad pandemie covidu-19 na podnikání.*

	Spokojenost s podnikáním		Spokojenost s financemi		Dopad pandemie na podnikání	
Věk						
- 18-29	ref.		ref.		ref.	
- 30-39	0,0819	(0,107)	-0,124	(0,127)	-0,412**	(0,135)
- 40-49	0,0889	(0,101)	-0,274*	(0,124)	-0,531***	(0,128)
- 50-59	0,143	(0,106)	-0,316*	(0,130)	-0,700***	(0,133)
- 60+	0,268	(0,155)	-0,393*	(0,196)	-0,896***	(0,198)
Pohlaví						
- Muž	ref.		ref.		ref.	
- Žena	-0,0649	(0,0698)	-0,313***	(0,0918)	-0,138	(0,0918)
Vzdělání						
- Bez maturity	ref.		ref.		ref.	
- SŠ s maturitou	0,170	(0,100)	0,183	(0,133)	0,0640	(0,134)
- VOŠ a Bc.	0,246*	(0,118)	0,0683	(0,162)	-0,0588	(0,169)
- Mgr. a Ph.D.	0,183	(0,113)	0,0836	(0,155)	0,196	(0,152)
Počet spolupracovníků						
- 0 spolupracovníků	ref.		ref.		ref.	
- 1 spolupracovník	-0,0250	(0,0710)	0,101	(0,0936)	0,0723	(0,0929)
- 2-4 spolupracovníci	0,0725	(0,0895)	0,204	(0,122)	-0,0166	(0,131)
- 5-9 spolupracovníků	0,256*	(0,130)	0,517**	(0,171)	0,447*	(0,190)
Právní forma						
- Podnikání na ŽL	ref.		ref.		ref.	
- Obchodní společnost	0,0206	(0,0996)	-0,0756	(0,128)	0,0101	(0,144)
- Jiná	-0,0495	(0,176)	0,278	(0,238)	0,131	(0,243)
Odvětví						
- A-E Zemědělství a průmysl	ref.		ref.		ref.	
- F Stavebnictví	-0,0412	(0,151)	0,00333	(0,189)	0,0385	(0,182)
- G Obchod (ostatní)	-0,00892	(0,133)	-0,117	(0,163)	-0,279	(0,178)
- H Doprava	0,128	(0,211)	0,159	(0,286)	-0,424	(0,284)
- I Pohostinství	-0,507*	(0,237)	-0,610*	(0,267)	-1,214***	(0,251)
- J ICT	0,142	(0,131)	0,373*	(0,178)	-0,147	(0,169)
- K-N Fin. prof. admin. (bez CR)	-0,0388	(0,121)	0,0710	(0,145)	-0,165	(0,147)
- N79 Cestovní ruch	0,452*	(0,220)	-1,744***	(0,201)	-1,901***	(0,319)
- P Vzdělávání	0,204	(0,177)	-0,102	(0,227)	-0,549*	(0,255)
- Q Zdravotnictví	0,310	(0,233)	0,985**	(0,361)	0,325	(0,365)
- R Kultura a sport	0,353	(0,185)	-0,0915	(0,215)	-0,757**	(0,242)
- S96 Osobní služby	0,323	(0,187)	0,102	(0,253)	-0,875***	(0,256)
- Ostatní	-0,474	(0,526)	0,376	(0,478)	0,594	(0,481)
Kraj						
- Praha	ref.		ref.		ref.	
- Středočeský kraj	-0,0540	(0,111)	-0,125	(0,154)	0,122	(0,156)
- Jihočeský kraj	-0,0000255	(0,150)	-0,194	(0,191)	-0,0716	(0,180)
- Plzeňský kraj	-0,00791	(0,191)	0,120	(0,227)	0,0182	(0,209)
- Karlovarský kraj	0,314	(0,205)	-0,238	(0,384)	-0,701*	(0,327)
- Ústecký kraj	-0,00313	(0,144)	-0,0274	(0,210)	0,161	(0,209)
- Liberecký kraj	0,0311	(0,155)	0,164	(0,159)	0,161	(0,207)
- Královéhradecký kraj	0,0907	(0,126)	0,281	(0,159)	0,258	(0,175)
- Pardubický kraj	-0,130	(0,172)	-0,265	(0,204)	-0,379	(0,201)
- Kraj Vysočina	-0,0276	(0,206)	0,318	(0,247)	0,212	(0,268)
- Jihomoravský kraj	0,114	(0,0980)	0,234	(0,149)	0,245	(0,148)
- Olomoucký kraj	-0,0573	(0,161)	0,0691	(0,206)	0,184	(0,210)
- Zlínský kraj	0,0910	(0,184)	0,00481	(0,223)	0,142	(0,229)
- Moravskoslezský kraj	0,0217	(0,119)	-0,0299	(0,159)	0,0659	(0,163)
R^2	0,051		0,094		0,134	
N	877		877		877	

Poznámka: V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Tabulka A.2. Výsledky regresí zkoumající determinanty prekaritních ukazatelů nejistota přežití podnikání, zdraví a wellbeing a autonomie v práci.

	Nejistota přežití pod.		Zdraví a wellbeing		Autonomie v práci	
Věk						
- 18-29	ref.		ref.		ref.	
- 30-39	0,411**	(0,152)	0,0620	(0,133)	0,217	(0,138)
- 40-49	0,649***	(0,148)	0,0861	(0,128)	0,214	(0,132)
- 50-59	0,575***	(0,156)	0,266*	(0,136)	0,289*	(0,136)
- 60+	0,304	(0,248)	0,591**	(0,203)	0,353	(0,185)
Pohlaví						
- Muž	ref.		ref.		ref.	
- Žena	0,290**	(0,102)	-0,316***	(0,0936)	-0,0100	(0,0832)
Vzdělání						
- Bez maturity	ref.		ref.		ref.	
- SŠ s maturitou	-0,416**	(0,143)	0,248*	(0,124)	0,122	(0,118)
- VOŠ a Bc.	-0,312	(0,174)	0,385*	(0,156)	0,0205	(0,146)
- Mgr. a Ph.D.	-0,411*	(0,170)	0,375*	(0,148)	0,141	(0,135)
Počet spolupracovníků						
- 0 spolupracovníků	ref.		ref.		ref.	
- 1 spolupracovník	0,122	(0,105)	-0,0356	(0,0944)	0,0347	(0,0828)
- 2-4 spolupracovníci	-0,0241	(0,139)	-0,0783	(0,121)	0,104	(0,108)
- 5-9 spolupracovníků	-0,335	(0,208)	0,378	(0,196)	-0,152	(0,205)
Právní forma						
- Podnikání na ŽL	ref.		ref.		ref.	
- Obchodní společnost	0,183	(0,168)	-0,00238	(0,139)	0,315**	(0,111)
- Jiná	-0,144	(0,276)	0,109	(0,211)	0,0725	(0,198)
Odvětví						
- A-E Zemědělství a průmysl	ref.		ref.		ref.	
- F Stavebnictví	-0,275	(0,208)	-0,0508	(0,173)	-0,196	(0,169)
- G Obchod (ostatní)	0,0220	(0,191)	-0,195	(0,161)	-0,0605	(0,152)
- H Doprava	-0,366	(0,299)	-0,188	(0,303)	-0,544	(0,326)
- I Pohostinství	0,693*	(0,282)	-0,533	(0,290)	-0,706*	(0,279)
- J ICT	-0,199	(0,209)	-0,258	(0,168)	-0,153	(0,161)
- K-N Fin. prof. admin. (bez CR)	-0,0935	(0,172)	-0,213	(0,140)	-0,0717	(0,135)
- N79 Cestovní ruch	0,474	(0,358)	-0,380	(0,560)	0,564*	(0,262)
- P Vzdělávání	0,140	(0,289)	0,00962	(0,244)	0,00738	(0,198)
- Q Zdravotnictví	-0,943*	(0,397)	-0,179	(0,407)	-0,121	(0,290)
- R Kultura a sport	0,259	(0,281)	-0,142	(0,225)	0,0318	(0,239)
- S96 Osobní služby	-0,0297	(0,274)	0,221	(0,207)	0,350	(0,208)
- Ostatní	-0,289	(0,376)	0,818*	(0,368)	-0,399	(0,559)
Kraj						
- Praha	ref.		ref.		ref.	
- Středočeský kraj	0,128	(0,172)	0,0680	(0,158)	0,0234	(0,137)
- Jihočeský kraj	0,0344	(0,213)	-0,188	(0,187)	0,292	(0,168)
- Plzeňský kraj	-0,373	(0,242)	0,302	(0,204)	0,379	(0,201)
- Karlovarský kraj	0,493	(0,287)	0,168	(0,392)	0,455*	(0,226)
- Ústecký kraj	0,103	(0,230)	0,270	(0,183)	0,490**	(0,150)
- Liberecký kraj	-0,129	(0,222)	0,374	(0,198)	0,246	(0,225)
- Královéhradecký kraj	0,0318	(0,177)	0,328*	(0,166)	0,203	(0,167)
- Pardubický kraj	0,316	(0,231)	-0,368	(0,223)	0,0493	(0,213)
- Kraj Vysočina	0,380	(0,267)	-0,237	(0,201)	0,615**	(0,212)
- Jihomoravský kraj	0,0528	(0,164)	0,0516	(0,154)	0,413***	(0,118)
- Olomoucký kraj	-0,0535	(0,219)	-0,170	(0,207)	0,133	(0,194)
- Zlínský kraj	0,0480	(0,290)	0,147	(0,205)	0,210	(0,214)
- Moravskoslezský kraj	-0,0125	(0,171)	0,201	(0,146)	0,276*	(0,137)
R^2	0,102		0,074		0,077	
N	857		877		877	

Poznámka: V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Tabulka A.3. Výsledky regresí zkoumající determinanty prekaritních ukazatelů *disponibilní příjem, finanční problémy a finanční situace.*

	Disponibilní příjem		Finanční problémy		Finanční situace	
Věk						
– 18–29	ref.		ref.		ref.	
– 30–39	–0,435**	(0,158)	0,141	(0,132)	–0,188	(0,144)
– 40–49	–0,583***	(0,152)	0,0959	(0,129)	–0,250	(0,136)
– 50–59	–0,768***	(0,162)	0,0593	(0,139)	–0,322*	(0,143)
– 60+	–0,741**	(0,257)	–0,0147	(0,191)	–0,397	(0,224)
Pohlaví						
– Muž	ref.		ref.		ref.	
– Žena	–0,482***	(0,114)	0,178*	(0,0876)	–0,354***	(0,102)
Vzdělání						
– Bez maturity	ref.		ref.		ref.	
– SŠ s maturitou	0,578***	(0,166)	–0,436**	(0,141)	0,392**	(0,151)
– VOŠ a Bc.	0,692***	(0,201)	–0,403*	(0,172)	0,304	(0,182)
– Mgr. a Ph.D.	0,958***	(0,193)	–0,701***	(0,154)	0,351*	(0,177)
Počet spolupracovníků						
– 0 spolupracovníků	ref.		ref.		ref.	
– 1 spolupracovník	0,0799	(0,118)	0,0475	(0,0956)	0,0947	(0,104)
– 2–4 spolupracovníci	0,294	(0,155)	–0,185	(0,117)	0,308*	(0,134)
– 5–9 spolupracovníků	0,526*	(0,239)	–0,203	(0,190)	0,598**	(0,214)
Právní forma						
– Podnikání na ŽL	ref.		ref.		ref.	
– Obchodní společnost	–0,0567	(0,174)	–0,124	(0,120)	–0,0747	(0,147)
– Jiná	–0,0341	(0,302)	–0,0211	(0,247)	0,303	(0,257)
Odvětví						
– A–E Zemědělství a průmysl	ref.		ref.		ref.	
– F Stavebnictví	0,0995	(0,251)	0,154	(0,209)	0,0135	(0,214)
– G Obchod (ostatní)	0,0869	(0,219)	0,0923	(0,175)	–0,0393	(0,192)
– H Doprava	–0,0501	(0,345)	0,113	(0,295)	–0,138	(0,309)
– I Pohostinství	–0,625	(0,334)	0,855**	(0,321)	–0,544	(0,310)
– J ICT	0,174	(0,231)	–0,201	(0,175)	0,238	(0,207)
– K–N Fin. prof. admin. (bez CR)	0,146	(0,189)	–0,0654	(0,157)	–0,0362	(0,175)
– N79 Cestovní ruch	–0,118	(0,676)	0,846	(0,872)	–0,795	(0,443)
– P Vzdělávání	–0,337	(0,313)	–0,0802	(0,236)	–0,118	(0,284)
– Q Zdravotnictví	1,002*	(0,404)	–0,378	(0,288)	0,905*	(0,416)
– R Kultura a sport	–0,00415	(0,257)	–0,236	(0,225)	–0,0693	(0,257)
– S96 Osobní služby	–0,402	(0,314)	–0,0697	(0,244)	–0,0287	(0,275)
– Ostatní	0,902*	(0,429)	0,457	(0,512)	0,880**	(0,325)
Kraj						
– Praha	ref.		ref.		ref.	
– Středočeský kraj	–0,0780	(0,188)	0,0855	(0,150)	–0,131	(0,169)
– Jihočeský kraj	–0,168	(0,261)	0,0471	(0,203)	–0,185	(0,207)
– Plzeňský kraj	–0,000308	(0,274)	–0,137	(0,208)	0,152	(0,254)
– Karlovarský kraj	–0,166	(0,610)	0,0205	(0,563)	0,00741	(0,407)
– Ústecký kraj	–0,0689	(0,235)	–0,0344	(0,198)	0,105	(0,232)
– Liberecký kraj	–0,0778	(0,288)	0,201	(0,259)	0,00695	(0,209)
– Královéhradecký kraj	0,0648	(0,219)	–0,292	(0,154)	0,302	(0,186)
– Pardubický kraj	–0,357	(0,291)	0,227	(0,234)	–0,270	(0,245)
– Kraj Vysočina	0,306	(0,250)	–0,626***	(0,183)	0,286	(0,255)
– Jihomoravský kraj	0,0992	(0,184)	–0,132	(0,135)	0,247	(0,168)
– Olomoucký kraj	–0,210	(0,274)	–0,264	(0,195)	0,173	(0,217)
– Zlínský kraj	0,146	(0,266)	–0,194	(0,209)	–0,0226	(0,249)
– Moravskoslezský kraj	–0,115	(0,195)	0,0136	(0,162)	–0,0252	(0,174)
R^2	0,128		0,099		0,079	
N	877		877		877	

Poznámka: V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Tabulka A.4 Výsledky regresí zkoumající determinanty prekaritních ukazatelů dopad pandemie na příjem domácnosti a sociální ochrana.

	Dopad pandemie na příjem domácnosti		Sociální ochrana	
Věk				
– 18–29	ref.		ref.	
– 30–39	0,405*	(0,175)	0,0104	(0,139)
– 40–49	0,411*	(0,170)	0,0449	(0,127)
– 50–59	0,359	(0,187)	0,257	(0,135)
– 60+	0,542*	(0,272)	–0,0547	(0,225)
Pohlaví				
– Muž	ref.		ref.	
– Žena	0,283*	(0,120)	–0,248**	(0,0925)
Vzdělání				
– Bez maturity	ref.		ref.	
– SŠ s maturitou	–0,584***	(0,171)	0,309*	(0,132)
– VOŠ a Bc.	–0,535*	(0,214)	0,222	(0,165)
– Mgr. a Ph.D.	–0,784***	(0,202)	0,510***	(0,150)
Počet spolupracovníků				
– 0 spolupracovníků	ref.		ref.	
– 1 spolupracovník	0,262*	(0,127)	0,0660	(0,0955)
– 2–4 spolupracovníci	0,226	(0,167)	0,157	(0,125)
– 5–9 spolupracovníků	–0,125	(0,263)	0,356	(0,183)
Právní forma				
– Podnikání na ŽL	ref.		ref.	
– Obchodní společnost	–0,0177	(0,188)	0,356*	(0,147)
– Jiná	–0,301	(0,346)	–0,339	(0,255)
Odvětví				
– A–E Zemědělství a průmysl	ref.		ref.	
– F Stavebnictví	–0,167	(0,252)	–0,0475	(0,186)
– G Obchod (ostatní)	0,229	(0,231)	0,113	(0,162)
– H Doprava	0,281	(0,352)	–0,121	(0,348)
– I Pohostinství	1,226***	(0,317)	0,166	(0,311)
– J ICT	0,0359	(0,247)	0,138	(0,185)
– K–N Fin. prof. admin. (bez CR)	0,128	(0,200)	0,180	(0,149)
– N79 Cestovní ruch	1,039	(0,706)	0,324	(0,256)
– P Vzdělávání	0,700*	(0,333)	0,115	(0,230)
– Q Zdravotnictví	–0,503	(0,492)	0,374	(0,379)
– R Kultura a sport	0,603*	(0,305)	0,354	(0,254)
– S96 Osobní služby	0,908**	(0,321)	0,385	(0,239)
– Ostatní	–0,525	(0,391)	0,249	(0,282)
Kraj				
– Praha	ref.		ref.	
– Středočeský kraj	–0,0329	(0,212)	0,106	(0,152)
– Jihočeský kraj	0,235	(0,261)	0,00879	(0,208)
– Plzeňský kraj	0,0484	(0,270)	–0,0000702	(0,227)
– Karlovarský kraj	0,633	(0,498)	–0,0206	(0,381)
– Ústecký kraj	–0,0570	(0,265)	0,0127	(0,193)
– Liberecký kraj	0,0165	(0,288)	0,0752	(0,230)
– Královéhradecký kraj	0,136	(0,230)	0,113	(0,177)
– Pardubický kraj	0,230	(0,300)	–0,243	(0,211)
– Kraj Vysočina	–0,285	(0,328)	0,301	(0,225)
– Jihomoravský kraj	–0,284	(0,192)	0,231	(0,142)
– Olomoucký kraj	0,0257	(0,293)	0,166	(0,189)
– Zlínský kraj	0,0823	(0,290)	0,0226	(0,217)
– Moravskoslezský kraj	–0,0455	(0,196)	0,146	(0,167)
R^2	0,108		0,072	
N	877		877	

Poznámka: V závorkách jsou uvedeny směrodatné chyby. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Seznam použité literatury

- Abadie, A., Imbens, G. W. 2006. Large sample properties of matching estimators for average treatment effects. *Econometrica* 74: 235–267.
- Abadie, A., Imbens, G. W. 2011. Bias-corrected matching estimators for average treatment effects. *Journal of Business & Economic Statistics* 29: 1–11.
- Abadie, A., Imbens, G. W. 2012. *Matching on the estimated propensity score*. Harvard University and National Bureau of Economic Research.
www.nber.org/papers/w15.
- Acs, Z., Åstebro, T., Audretsch, D., Robinson, D. T. 2016. Public policy to promote entrepreneurship: a call to arms. *Small Business Economics* 47: 35–51.
- Ahl, H. 2006. Why Research on Women Entrepreneurs Needs New Directions. *Entrepreneurship Theory and Practice* 30 (5): 595–621.
- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., Tertilt, M. 2020. *The Impact of COVID-19 on Gender Equality* (NBER Working Paper Series).
<https://doi.org/10.3386/w26947>.
- Appel-Meulenbroek, R., Weijs-Perrée, M., Orel, M., Gauger, F., Pfnür, A. 2021. User preferences for coworking spaces; a comparison between the Netherlands, Germany and the Czech Republic. *Review of Managerial Science* 15: 2025–2048.
- Autio, E., Rannikko, H. 2016. Retaining winners: Can policy boost high-growth entrepreneurship? *Research Policy* 45 (1): 42–55.
- Barzilay, A. 2019. Discrimination without discriminating: learned gender inequality in the labor market and gig economy. *Cornell Journal of Law and Public Policy* 28 (3): 545–568.
- Bérestégui, P. 2021. *Exposure to psychosocial risk factors in the gig economy: a systematic review*. Online. ETUI Research Paper - Report 2021.01,
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3770016>.
- Bourdieu, P. 1994. *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Seuil.
- Bourdieu, P. 1998. *Acts of resistance: against the tyranny of the market*. New York: New Press.
- Butler, J. 2004. *Precarious life: the powers of mourning and violence*. London: Verso.

- Clifton, N., Füzi, A., Loudon, G. 2022. Coworking in the digital economy: Context, motivations, and outcomes. *Futures* 135: 102439.
- CVVM. 2020. *Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – únor 2020*.
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5181/f9/ov200331.pdf.
- CVVM. 2021. *COVID 19 a finanční situace domácností a dopad na zaměstnání. Naše společnost - speciál – únor 2021*.
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5365/f9/eu210322.pdf.
- ČAK. 2018. *Bezplatné právní poradenství*. www.cak.cz/scripts/detail.php?id=2617
- Červenka, J., Kyselá, M. 2023. *Doba covidová*.
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5612/f9/CVVM_Doba_Covidova_A4_16_02_23_fin.pdf.
- ČSÚ. 2021a. *Struktura mezd zaměstnanců - 2021*. www.czso.cz/csu/czso/struktura-mezd-zamestnancu-2021.
- ČSÚ. 2021b. *Výdaje na ošetrovné loni skokově vzrostly*.
www.czso.cz/csu/czso/vydaje-na-osetrovne-loni-skokove-vzrostly.
- Dawson, C. 2017. Financial optimism and entrepreneurial satisfaction. *Strategic Entrepreneurship Journal* 11 (2): 171–194.
- Dlouhá, J., Pospíšilová, M. 2018. *Ženy OSVČ a překerní situace – inspirace ze zahraničí. Analýza případů dobré praxe – OSVČ jako překerní práce*. Online. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné z:
http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/zeny_osvc_a_prekerni_situace_inspirace_ze_zahranici_def.pdf.
- Donnell, M. O., Bourgault, S., Mcdougal, L., Dehingia, N., Cheung, W. W., Raj, A. 2021. *The impacts of COVID-19 on women's social and economic outcomes: an updated review of the evidence*. Center for Global Development.
www.cgdev.org/sites/default/files/impacts-covid-19-womens-social-and-economic-outcomes-updated-review-evidence.pdf.
- Dudová, R. 2021a. *Ženy za mateřství platí vysokou cenu. Hlas Heroine*. Online. Dostupné z: www.heroine.cz/zena-a-svet/4612-zeny-za-materstvi-plati-vysokou-cenu-rika-sociolozka-radka-dudova-v-hlasu-heroine.

- Dudová, R. 2021b. Péče jako individuální odpovědnost a prohloubení ekonomického znevýhodnění sólo matek v pandemii covid-19. *Gender a výzkum* 22 (2): 110–137, <https://doi.org/10.13060/gav.2021.022>.
- Dudová, R., Křížková, A. 2022. Zvýšené nároky péče o děti v době pandemie covidu-19: péče jako břemeno, nebo příležitost? *Sociologický časopis* 58 (4): 401–426, <https://doi.org/10.13060/csr.2022.026>.
- Dvouletý, O., Čadil, J., Mirošník, K. 2018. Do firms supported by credit guarantee schemes report better financial results 2 years after the end of intervention? *The BE Journal of Economic Analysis & Policy* 19 (1): 20180057.
- EESC. 2020. *Fair work in the platform economy (Exploratory opinion at the request of the German presidency)*. Online. Dostupné z: www.eesc.europa.eu/bg/our-work/opinions-information-reports/opinions/fair-work-platform-economy-exploratory-opinion-request-german-presidency.
- Grimes, M. G. 2018. The pivot: How founders respond to feedback through idea and identity work. *Academy of Management Journal* 61 (5): 1692–1717, <https://doi.org/10.5465/amj.2015.0823>.
- Hašková, H. 2011. Proměny časování a způsobu návratu matek do zaměstnání. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12 (2): 40–52.
- Hayward, M. L. A., Shepherd, D. A., Griffin, D. 2006. The hubris theory of entrepreneurship. *Management Science* 52 (2): 160–172.
- Hendl, J. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (4. přepracované a rozšířené vydání). Portál.
- Hnilica, J., Uhlauer, L. M., Machek, O., Kubíček, A., Lukeš, M., Jurek, M., Štamfestová, P. 2019. The role of responsible ownership and family in privately held firms with multiple owners: Preliminary findings from the Czech Republic. *Central European Business Review* 8 (5): 1–17, <https://doi.org/10.18267/j.cebr.231>.
- Homfray, Š. 2018. *V kvelbu i na statku. Právní úprava a prekarizace samostatné výdělečné činnosti žen*. http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/v_kvelbu_i_na_statku_def.pdf.
- Homfray, Š. 2021. *Mikropodnikání a prekerní výdělečná činnost z pohledu práva. Rodinné podnikání, franchising a platformová ekonomika*. <http://prekarita.soc.cas.cz/>.

Hughes, K. D., Saunders, C., Denier, N. 2022. Lockdowns, pivots & triple shifts: early challenges and opportunities of the COVID-19 pandemic for women entrepreneurs. *Journal of Small Business and Entrepreneurship* 34 (5): 483–501. <https://doi.org/10.1080/08276331.2022.2042657>.

Choudary, S. P. 2018. *The architecture of digital labour platforms: Policy recommendations on platform design for worker well-being*. Online. ILO Future of Work Working Paper Series, Geneva. Dostupné z: www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/research-papers/WCMS_630603/lang--en/index.htm.

Ito, P. K. 1980. Robustness of ANOVA and MANOVA test procedures. Pp. 199–236 in Krishnaiah, P. R. (ed.). *Handbook of Statistics*. Elsevier.

Kaiserová, R. 2018. *OSVČ jako prekérní práce z pohledu daní*. http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/osvc_jako_prekerni_%0Aprace_z_pohledu_dani_def.pdf.

Křížková, A., Pospíšilová, M., Jurik, N. C., Cavender, G. 2018. Women's entrepreneurial realities in the Czech Republic and the United States: gender gaps, racial/ethnic disadvantages, and emancipatory potential. Pp. 180–193 in S. Yousafzai, A. Lindgreen, S. Saeed, C. Henry, A. Fayolle (eds.) *Women's entrepreneurship: going beyond the gender-neutral approach*. Routledge.

Lebas, C. 2019. Carrière d'auto-entrepreneur et rapports (critiques) au travail: comment les coursiers à vélo font émerger des contestations. *La Revue de l'Ires* 99 (3): 37–61.

Lukeš, M., Feldmann, M., Vegetti, F. 2019. Work values and the value of work: Different implications for young adults' self-employment in Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 682 (1): 156–171, <https://doi.org/10.1177/0002716219828976>.

Mangarella, A. 2021. *Sebezaměstnání a prekarita: mezinárodní srovnání a dobré praxe*. Praha: SOÚ AV ČR. http://prekarita.soc.cas.cz/sites/prekarita.soc.cas.cz/files/mangarella_sebezamestnani_a_prekarita_dobre_praxe_analyza_3_0.pdf.

Marková Volejníčková, R., Maříková, H., Pospíšilová, M., Švarcová, M. 2023. Micro-entrepreneurs' health strategies during and beyond the COVID-19 pandemic. *Humman Affairs* 26. Online first. <https://doi.org/10.1515/humaff-2022-1002>.

- Marková Volejníčková, R., Švarcová, M., Křížková, A., Formánková, L. 2019. Podnikání matek malých dětí jako prekérní typ zaměstnání? Srovnání zkušeností podnikatelek s malými dětmi původem z ČR a z Ukrajiny. *Gender a výzkum / Gender and Research* 20 (2):124–153, <https://doi.org/10.13060/25706578.2019.20.2.487>.
- Mason, C., Brown, R. 2013. Creating good public policy to support high-growth firms. *Small Business Economics* 40: 211–225.
- Mayerhoffer, M. 2020. Growth factors of the coworking industry: the case of Prague. *Journal of Property Investment & Finance* 38 (3): 203–212.
- Menzel, A., Miotto, M. 2020. *Rozdílné ekonomické dopady krize covid-19 na muže a ženy v Česku*. <https://idea.cerge-ei.cz/studies/rozdilne-ekonomicke-dopady-krize-covid-19-na-muze-a-zeny-v-cesku>.
- Millar, K. M. 2017. Toward a Critical Politics of Precarity. *Sociology Compass* 11 (6): 1–23, <https://doi.org/10.1111/soc4.12483>.
- MPSV. 2023. *Přehled o vývoji částek minimální mzdy*. www.mpsv.cz/prehled-o-vyvoji-castek-minimalni-mzdy.
- Noack, A. M., Vosko, L. F. 2011. *Precarious jobs in Ontario: mapping dimensions of labor market insecurity by worker's social location and context*. Online. Law Commission of Ontario. Dostupné z: www.lco-cdo.org/wp-content/uploads/2012/01/vulnerable-workers-call-for-papers-noack-vosko.pdf.
- OECD. 2020. *Women enterprise policy and COVID-19: Towards a gender-sensitive response*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28736.35840>.
- OECD. 2021a. *Risks that matter 2020: The long reach of COVID-19. Tackling Coronavirus (Covid-19): contributing to a global effort*. Online. Dostupné z: www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/risks-that-matter-2020-the-long-reach-of-covid-19-44932654/
- OECD. 2021b. *Caregiving in Crisis: Gender inequality in paid and unpaid work during COVID-19*. www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/caregiving-in-crisis-gender-inequality-in-paid-and-unpaid-work-during-covid-19-3555d164/.
- Orel, M. 2019. Supporting work–life balance with the use of coworking spaces. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 39 (5): 549–565.
- Özkazanç-Pan, B., Pullen, A. 2020. Gendered labour and work, even in pandemic times. *Gender, Work and Organization* 27 (5): 675–676.

- Piasna, A., Drahokoupil, J. 2019. Digital labour in central and eastern Europe: evidence from the ETUI Internet and Platform Work Survey. ETUI Working Paper 2019.12.
- Romero, M., Valdez, Z. 2016. Introduction to the special issue: intersectionality and entrepreneurship. *Ethnic and Racial Studies* 39 (9): 1553–1565, <https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1171374>.
- Rosenbaum, P. R. 2002. *Observational Studies*. Springer.
- Rosenbaum, P. R., Rubin, D. B. 1983. The central role of the propensity score in observational studies for causal effects. *Biometrika* 70 (1): 41–55.
- Řeháčková, V., Bayerová, M., Madejová, L., Veselá, J. 2021. Dopad pandemie COVID – 19 na pracovní trh a budoucnost práce. Odborná studie. https://ipodpora.odbory.info/soubory/uploads/STUDIE_ZAMESTNAVATELE_DOPA_D_COVI.pdf.
- Shane, S. 2009. Why encouraging more people to become entrepreneurs is bad public policy. *Small Business Economics* 33: 141–149.
- Slabá, J. 2022. Vládní boj proti pandemii: přehled opatření vydaných v souvislosti s pandemií onemocnění covid-19 v Česku v letech 2020 a 2021. *Demografie* 64 (2): 175–196.
- StataCorp. 2021. Stata Statistical Software: Release 17. College Station, TX: StataCorp LLC.
- Švarcová, M., Marková Volejníčková, R., Křížková, A. 2020. *Podnikatelky?* Praha: SLON.
- UN Women. 2020. *COVID-19 and gender: What do we know; what do we need to know?* <https://data.unwomen.org/features/covid-19-and-gender-what-do-we-know-what-do-we-need-know>.
- Vandaele, K., Piasna, A., Drahokoupil, J. 2019. ‘Algorithm breakers’ are not a different ‘species’: attitudes towards trade unions of Deliveroo riders in Belgium. ETUI working paper 2019.06.
- Vidaillet, B., Bousalham, Y. 2020. Coworking spaces as places where economic diversity can be articulated: Towards a theory of syntopia. *Organization* 27 (1): 60–87.
- Vosko, L. F., Zukewich, N. 2006. Precarious by Choice? Gender and Selfemployment. Pp. 67–89 in: Vosko, L. F. (ed.). *Precarious Employment:*

Understanding Labour Market Insecurity in Canada. Montreal and Kingstone.
McGill-Queen's University Press.

Wang, Q., Kang, W. 2021. What are the impacts of covid-19 on small businesses in the U.S.? Early Evidence Based on the Largest 50 Msas. *Geographical Review* 111 (4): 528–557.

WE Forum. 2020. *Our recovery from the coronavirus crisis must have gender empowerment at its heart.* CBSNEWSCOM.
www.cbsnews.com/news/coronavirus-unemployment-women-us-economy/.

Weisberg, S. 2014. *Applied linear regression* (4th ed.). John Wiley & Sons.

Werner, A. 2020. *Why unemployment fueled by pandemic is hitting women harder than men.* CBSNEWSCOM. www.cbsnews.com/news/coronavirus-unemployment-women-us-economy/.

Zavella, P. 1991. Reflections on diversity among Chicanas. *Frontiers: A Journal of Women Studies* 12 (2): 73–85, <https://doi.org/10.2307/3346849>.

Zavella, P. 2014. Reflections on diversity among chicanas. *Challenging Fronteras: Structuring Latina and Latino Lives in the U.S.* 12 (2): 187–194, <https://doi.org/10.2307/3346849>.

Zouhar, J., Lukeš, M. 2013. Nascent entrepreneurs in the Czech Republic: demographic characteristics and failure hazards. In: *Proceedings of the 31st international conference mathematical methods in economics* 2013. Jihlava: College of Polytechnics, 2013, 1069–1074.

Prekarita jako reálná zkušenost sebezaměstnaných a mikropodniků

Výzkumná zpráva

Romana Marková Volejníčková Ph.D., prof. Ing. Mgr. Martin Lukeš, Ph.D.,
PhDr. Hana Maříková, Ph.D., doc. Ing. Jan Zouhar, Ph.D., Mgr. Markéta Švarcová,
Marko Orel, Ph.D., doc. Ing. Ondřej Dvouletý, Ph.D., MSc.

Vydal:

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
Jilská 1, 110 00 Praha 1
www.soc.cas.cz

Praha 2023

ISBN 978-80-7330-415-7 (PDF)

Toto dílo je licencováno pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0

Licenční podmínky navštivte na adrese creativecommons.org.